

SUOMALAISTEN YLIVELKAANTUMINEN
1990-LUVUN LAMAVUOSISTA NÄIHIN PÄIVIIN

Esiintyvyys, riskiryhmät ja ilmiön luonne

Pro gradu -tutkielma

Ohto Kärkkäinen

79457

6.7.2018

Sosiaalipolitiikka

Sosiaalitieteiden laitos

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Turun yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun
alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä

TURUN YLIOPISTO

Sosiaalietieteiden laitos, sosiaalipolitiikan oppiaine

KÄRKKÄINEN, OHTO: Suomalaisten ylivelkaantuminen 1990-luvun lama-
vuosista näihin päiviin: Esiintyvyys, riskiryhmät ja ilmiön luonne.

Pro gradu -tutkielma, 89 sivua ja 6 liitesivua

Heinäkuu 2018

Velkaantumista pidetään huolestuttavana ilmiönä, tapahtuipa se sitten julkisen vallan, yritysten tai yksityishenkilöiden toimesta. Ylivelkaantuminen koetaan ongelmana sekä yksilön että yhteisön kannalta. Liian korkeaksi nouseva velkojen suhde velallisen tuloihin nähden asettaa velallisen haavoittuvaan asemaan. Pienikin odottamaton muutos taloudellisessa tilanteessa voi johtaa pahimmassa tapauksessa maksukyvyttömyyteen. Heikon taloudellisen aseman on puolestaan todettu olevan yhteydessä myös yleisen hyvinvoinnin heikentymiseen. Ylivelkaantuneet muodostavat ongelman myös yhteisölle, sillä maksukyvyttömyys ja luottotappiot tulevat viime kädessä kaikkien kuluttajien maksettaviksi.

Tässä pro gradu -tutkielmassa selvitetään subjektiivisten ylivelkaantumiskokemusten yleisyyttä ja siinä tapahtuneita muutoksia Suomessa vuosina 1995–2015. Aineistona käytetään Turun yliopiston sosiaalipolitiikan oppiaineessa kerättyä ”Tutkimus väestöryhmien välisistä hyvinvointieroista ja hyvinvointiongelmiin paikantumisesta” -kyselytutkimusaineistoa. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa yleisesti käytettyjen taustamuuttujien avulla aineistosta identifioidaan ne väestöryhmät, joilla on keskimääräistä suurempi riski kokea ylivelkaantumista. Eri velkatyyppien yleisyyttä, sekä velallisten rasitteina olevien velkasummien eroja ylivelkaantuneiden ja muiden välillä selvitetään ja verrataan keskimääräisiin tuloihin. Samoin tarkastellaan edellä mainittujen ryhmien kokemia eroja taloudellisessa sekä sosiaalisessa hyvinvoinnissa ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuksissa. Lisäksi luodaan katsaus siihen, mitä ylivelkaantuneet haastatteluissa kertoivat kokemuksistaan huono-osaisuudesta.

Ylivelkaantumisen yleisyys noudattaa pääpiirteissään yleistä taloudellista kehitystä. Lama-aikaan itsensä ylivelkaantuneiksi kokevia on enemmän, talouskasvun aikana määrä laskee. Kaikki ryhmät, kuten yksinhuoltajat tai työttömät, eivät kuitenkaan hyödy suotuisan talouskehityksen ajasta yhtä paljon kuin toiset. Näillä riskiryhmillä ylivelkaantuneisuus jää pysyvästi huomattavasti muita vastaajia korkeammalle tasolle. Velkavaikeudet vaikuttavat koettuun hyvinvointiin hyvin vastaavalla tavalla, kuin köyhyys. Ylivelkaantuneiden tyytyväisyys sosiaaliseen elämäänsä sekä omiin mahdollisuuksiinsa ovat selvästi koko väestöä alemmalla tasolla. Osa heistä on katkeria yhteiskuntaa kohtaan, kun taas jotkut pitävät ongelmia ensisijaisesti yksilön omana syynä.

Avainsanat: Velkaantuminen, ylivelkaantuminen, hyvinvointi ja toimeentulo.

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	1
2	VELKA JA KANSAINVÄLINEN FINANSSIKRIISI	3
2.1	SUOMEN TALOUSTILANNE.....	4
2.2	SUOMALAISTEN ASUMISEN KULTTUURIN VAIKUTUS VELKAANTUMISEEN	7
3	YLIVELKAANTUMINEN	10
3.1	VELKAANTUMISEN HISTORIAA I: 1800-LUKU JA 1900-LUVUN ALKUPUOLI	13
3.2	VELKAANTUMISEN HISTORIAA II: RAHAMARKKINOIDEN VAPAUTUMINEN JA 1990-LUVUN LAMA. 15	
3.2.1	Pikavipit	22
3.2.2	Maksuhäiriömerkinnät	24
4	MITÄ TIEDÄMME YLIVELKAANTUMISILMIÖSTÄ?	29
4.1	VELKAANTUNEIDEN TAUSTATIETOJA.....	29
4.2	HYVINVOINTITEORIA JA VELKAANTUNEIDEN SUBJEKTIIVINEN KOKEMUS HYVINVOINNISTAAN.....	34
5	TUTKIMUSASETELMA JA TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	37
6	AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT	39
7	SUOMALAISTEN YLIVELKAANTUMINEN 1990-LUVUN PUOLIVÄLISTÄ ETEENPÄIN	42
7.1	YLIVELKAANTUNEISUUDEN PAIKANTUMINEN VÄESTÖSSÄ.....	44
7.2	YLIVELKAANTUNEISUUDEN YLEISYYS ERI VELKATYYPEJÄ OMAAVILLA.....	51
7.3	VELANHOITOKULUJEN SUHDE TULOTASOON JA VELKAPÄÄOMIEN SUURUUS VELKATYYPEITTÄIN ...	55
7.4	YLIVELKAANTUNEISUUDEN VAIKUTUS KOKEMUKSIIN OMASTA ELÄMÄNTILANTEESTA	63
8	MITEN VELKAANTUNEET KERTOIVAT OMASTA TILANTEESTAAN?	67
9	LOPUKSI	74
	LÄHTEET	78
	LIITTEET	90

1 JOHDANTO

Viimeisten kolmen vuosikymmenen aikana Suomea on kohdannut kaksi vaikutuksiltaan laajaa, mutta luonteiltaan melko erilaista taloudellista lamakautta. Ensimmäinen, syvä, mutta kuitenkin ajallisesti melko lyhyt lama 1990-luvun alkuvuosina. Toinen kansainvälisestä finanssikriisistä 2008 alkunsa saanut, lähes vuosikymmenen mittaiseksi venähtänyt taantuma 2000-luvun lopulta 2010-luvun loppupuolelle. Kansantalouden heikot ajat voivat heijastua myös yksilötason taloudenpitoon, kuten esimerkiksi velanhoidollisiin ongelmiin ja ylivelkaantumiseen. Velanhoidon ongelmat voivat vaikuttaa laajasti muihin elämän osa-alueisiin muun muassa heikon toimeentulon ja luottotietojen menettämisen aiheuttamien hankaluuksien myötä.

Velanotto ja velkaantuminen ovat kiinteä osa nykyistä talousjärjestelmää. Niin valtiot, julkisyhteisöt kuin yksityiset tahot rahoittavat monet investointinsa velkarahalla. Velkaantumisen kasvusta ollaan syystäkin huolissaan, on kyse sitten julkisten vallan tai yritysten ja yksityishenkilöiden velkaantumisesta.

Omistusasunnon hankinta on yleisimpiä suomalaisten yksityishenkilöiden tekemiä hankintoja, joka tyypillisesti rahoitetaan lainarahalla. Harvalla on riittäviä käteisvarantoja asunnon ostamiseen ilman lainarahaa. Nykyinen, konsumeristinen, kulutusta ihannoiva elämäntapa asettaa entistä suurempia vaateita sille, millaisia taloudellisia resursseja ihmisellä oletetaan olevan käytössään. Saman aikaisesti markkinoille on tullut uudenlaisia lainainstrumentteja, jolloin oman kulutuskäyttäytymisen mahdollistaminen vaikkapa osamaksusopimuksin on entistä helpompaa. Useat päällekkäiset laina- sekä osamaksusitoumukset voivat johtaa tilanteeseen, jossa pienikin muutos tulotasossa tai lisäys elinkustannuksiin saattaa keikauttaa velallisen tilanteen ylivelkaantumisen puolelle.

Tässä tutkielmassa selvitetään kuinka yleisiä ylivelkaantumiskokemukset ovat Suomessa, ja miten kokemusten yleisyys on muuttunut kahden vuosikymmenen ajanjaksolla 1995–2015. Ylivelkaantumisongelman kohdentumista väestössä selvitetään useiden sosiodemografisten taustamuuttujien avulla. Riskiryhmien tunnistamisen lisäksi tarkastellaan suomalaisten eri velkamuotojen yleisyyden sekä velkapääomien muutoksia vuosina 1995–2010. Ajallisesti tarkastelujakso kattaa vuodet 1990-luvun laman jälkimainingeista runsaan vuosikymmenen suotuisan talouskehityksen kautta 2008 alkaneeseen

pitkään taantumaan, osin sen loppupuolellekin. Ylivelkaantuneiden kokema taloudellista ja sosiaalista hyvinvointia sekä itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia verrataan niihin henkilöihin, jotka eivät koe olevansa ylivelkaantuneita. Työ on pääosin määrällinen tutkimus, mutta tilastollisiin analyyseihin yhdistetään myös ylivelkaantuneiksi itsensä kokeneiden avovastauksia vuodelta 2015.

Yksityishenkilöiden ylivelkaantumisesta ei ole Suomessa tehty kyselytutkimusaineistoon perustuvaa tutkimusta, jossa selvitetäisiin velkaantumiskehityksen trendejä useamman vuoden ajalta. Aineistona käytetään Turun yliopiston sosiaalipolitiikan oppiaineessa kerättyä ”Tutkimus väestöryhmien välisistä hyvinvointieroista ja hyvinvointiongelmiensä paikantumisesta” -kyselytutkimusaineistoja vuosilta 1995–2015.

Tutkielman toinen luku aloittaa ylivelkaantumiskehityksen pohjustamisen kuvaamalla lyhyesti yleistä kansantaloudellista tilannetta niin ulkomailla kuin Suomessa 2000-luvulla ja päättyneen taantuman eroja 1990-luvun lamaan. Kolmas luku sisältää ylivelkaantumisen määrittelyä ja suomalaisen velanoton sekä velkaantumisen historiaa 1600-luvulta nykypäivään. Historiallisen katsauksen jälkeen käsitellään erikseen pikavippien synty ja siihen läheisesti liittyvä maksuhäiriömerkintöjen räjähdysmäinen kasvu 2000-luvun lopulta alkaen. Neljännessä luvussa käsitellään suomalaisten velkaantuneiden taustoja ja muutoksia historiassa. Teoriaosuuden päättää Erik Allardtin hyvinvointiteorian teesien yhdistäminen ylivelkaantuneiden kokemaan hyvinvointiin.

Viidennessä luvussa muodostetaan tutkimuskysymykset ja kuudennessa esitellään tarkemmin aineisto, sekä käytettävät tutkimusmenetelmät. Tutkielman empiirinen osuus alkaa luvusta seitsemän, joka sisältää tutkielman kvantitatiivisen osuuden. Ensin selvitetään ylivelkaantuneiksi itsensä kokevien vastaajien määrä, sekä määrän kehitystä. Alaluvuissa tarkastellaan ensin ylivelkaantuneiden henkilöiden sosiodemografisia taustatietoja, eri velkatyyppien yleisyyksiä sekä velkasummien määriä ja viimeiseksi verrataan ylivelkaantuneiden hyvinvointia muiden vastaajien kokemaan hyvinvointiin. Tutkielman kahdeksannessa luvussa luodaan tiivis katsaus valikoitujen ylivelkaantuneiden avovastauksiin omasta taloudellisesta tilanteestaan. Yhdeksäs luku on varattu pohdinoille ja johtopäätöksille.

2 VELKA JA KANSAINVÄLINEN FINANSSIKRIISI

Puttonen (2012, 18) pitää niin yksityisen kuin julkisenkin velkaantumisen juurisyynä itsekurin puutetta. Velkaantuminen johtuu siitä, että kuluttaminen on paljon säästämistä helpompaa. Vuosien 2007–2008 Yhdysvaltain subprime-korkoisten asuntoluottojen romahduksesta alkanut talouslaman ja sen jälkeinen eurokriisi, joka ajoi esimerkiksi Kreikan valtion lähes maksukyvyttömyyden partaalle, hallitsi poliittista keskustelua yli puolen vuosikymmenen ajan. Keskiössä on kuitenkin ollut lähinnä julkisen velan nopea kasvu niin Yhdysvalloissa, kuin muissa maissa, myös Suomessa. Suomen valtio maksoi 1990-luvun lama-ajalta periytyvää velkaansa pois melko nopeaan tahtiin 2000-luvun alun nopean talouskasvun auttamana. Valtionvelka painui vuoteen 2008 mennessä noin 55 miljardiin euroon, alle 30 prosenttiin Suomen bruttokansantuotteesta. Maailmanlaajuisen laman ja sitä seuranneen taantumien myötä valtionvelka kääntyi 2008 alkaen voimakkaaseen kasvuun. Valtionvelka ylitti sadan miljardin euron rajan sekä nousi lähes 50 prosenttiin BKT:stä vuonna 2015. (Valtiokonttori 3.2.2018.)

Vuonna 2008 asuntomarkkinoilta liikkeelle lähteneen talouskriisin taustat ovat myös velkaantumisessa. Luottoa myönnettiin avokätisesti ihmisille, joilla tosiasiallisesti ei ollut mitään mahdollisuutta maksaa lainojaan koskaan pois. Luotottajat luottivat sokeasti asuntomarkkinoiden arvon rajattomaan kasvuun, jolloin luottotappioiden vaaraa ei pitänyt olla. Asuntojen hinnat nousivat Yhdysvalloissa 2000-luvun puolivälissä jopa 20 prosenttia vuodessa. Luotottaja saisi aina rahansa pois viime kädessä ulosmittaamalla asunnon ja myymällä sen eteenpäin alkuperäistä ostohintaa korkeammalla hinnalla. Velalliset itse ajattelivat hoitavansa ainoastaan velan korot sinä aikana, kun asuisivat ”pankin omistamassa” asunnossa. Velasta päästäisiin eroon myymällä asunto, taas alkuperäistä ostohintaa korkeampaan hintaan, ja maksamalla velka pois myyntivoitolla. Yhdysvalloissa tilanne johti finanssikeinotteluun, kun roskalainoja niputettiin yhteen ja myytiin edelleen muille sijoittajille.

Asuntokuplan puhkeaminen ja hintojen kääntymisen laskuun 2006 alkaen aiheutti markkinoilla paniikkireaktion. Monet sijoittajat olivat ostaneet arvopapereita velkarakalla. Subprime-lainoihin sidotut arvopaperit oli siis saatava kaupaksi mahdollisimman nopeasti, sillä sijoittajat eivät olisi asuntojen hintojen laskun myötä enää kyenneet maksamaan omia, arvopaperikauppoja varten otettuja velkojaan pois. Arvopaperien tulvimi-

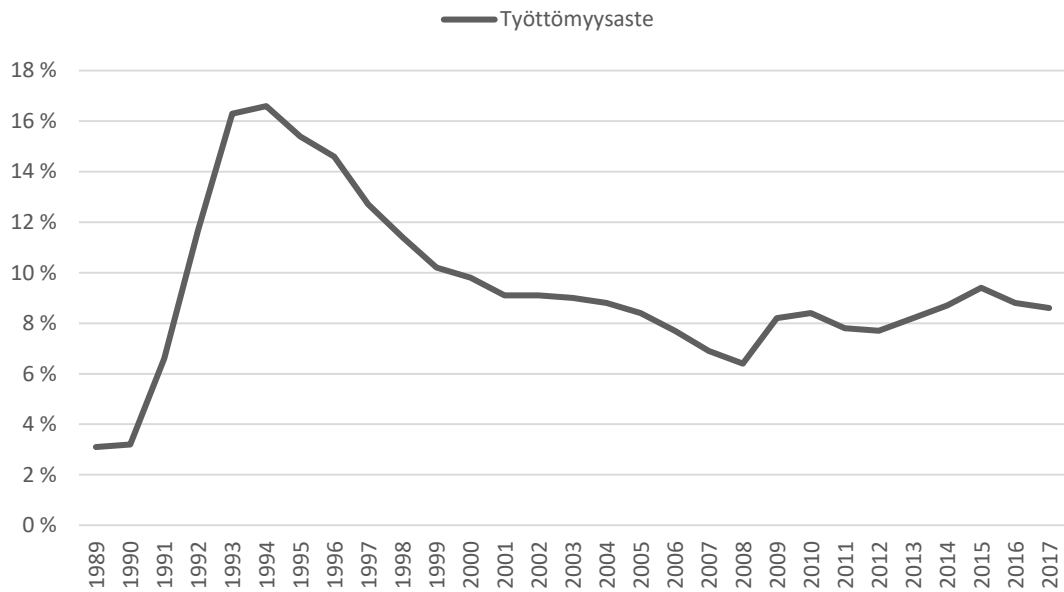
nen markkinoille ja sitä seurannut paperien arvon romahtaminen aiheuttivat alkuperäiset asuntolainat myöntäneille pankeille pahan likviditeetikriisin. Finanssikriisi laajeni maailmanlaajuisesti lamaksi, kun kansainvälisiltä finanssimarkkinoilta katosi luottamus järjestelmän toimimiseen. Pankit eivät enää uskaltaneet lainata toisilleen rahaa, kun ei tiedetty miten paljon roskalainoja oli myönnetty ja miten pahoissa vaikeuksissa toiset pankit olivat. Lopputuloksena pankkeja paitsi kaatui, niitä myös kansallistettiin niin Euroopassa kuin Yhdysvalloissakin. Osa pankkien, yksityisten rahoitusyritysten ja sijoituskeinottelijoiden veloista kaatuikin näin julkisen vallan syliin ilman, että valtiot itse olisivat olleet näihin velkoihin syyllisiä. (Patomäki 2013, 54–58.) Asuntokuplan puhkeamisen seurauksena asuntojen hinnat laskivat Yhdysvalloissa noin 30–35 prosenttia (Puttonen 2012, 48). Niin Yhdysvalloissa kuin Euroopassakin kriisi saavutti niin suuret mittasuhteet, koska rahoituslaitokset olivat paisuneet liian suuriksi, että ne olisi uskallettu päästää kaatumaan. Pahimmillaan yksittäisen pankin lainakannan suhde pankin kotimaan bruttokansantuotteeseen saattoi olla moninkertainen. Tällaisen pankin päästäminen kaatumaan katsottiin muodostavan riskin koko valtion joutumiseen vararikkoon. (Blyth 2013, 106–107.)

2.1 SUOMEN TALOUSTILANNE

Valtionvelan hälyttävän nopea kasvu on toki huolestuttavaa. Vaikka kansainvälinen luottoluokittaja Standard & Poors laskikin Suomen luottoluokituksen parhaasta AAA -luokituksesta AA+ -luokkaan loppuvuodesta 2014, valtion velanhoitokulut pysyivät silti maltillisina. Vaikka euromääräisesti yli sadan miljardin euron velka kuulostaa valtavalta, valtiot eivät kuitenkaan käytännössä koskaan ole täysin velattomia. Suomen valtionvelka ei missään vaiheessa ole ylittänyt Euroopan vakaus- ja kasvusopimuksen määrittelemää valtionvelan enimmäismäärää, 60 prosenttia valtion bruttokansantuotteesta. Vahvan luottoluokituksen ansiosta Suomi pystyy edelleen lainaamaan markkinoilta alhaisella korolla. Vuonna 2016 alkaneen talouskasvun myötä valtionvelan suhde bruttokansantuotteeseen on velan euromääräisestä lisääntymisestä huolimatta kääntynyt hienoiseen laskuun (Valtiokonttori 3.2.2018). Vaikka Suomen valtionvelan osuus bruttokansantuotteesta olisi ennen talouden käännettä kohonnut yli 60 prosenttiin, EU tuskin vakaus- ja kasvusopimukseen vedoten olisi asettanut Suomelle sanktioita. Monen muun EU-maan julkinen talous on huomattavasti Suomea huonommalla tolalla, eikä sanktioiden käytöstä ole päästy yksimielisyyteen. Euroopan suurista talousmah-

deista niin Saksan, Ranskan, Italian kuin Iso-Britanniankin valtionvelka oli ylittänyt 60 prosentin rajan jo aikaisemmin. Velkaosuus on bruttokansantuotteeseen verrattuna noussut Yhdysvalloissa jo hieman yli sadan prosentin. Eurokriisin pahiten runtelemista maista Kreikan valtionvelka suhteessa bruttokansantuotteeseen on yli 170 prosenttia, Italian sekä Portugalin yli 130 prosenttia bruttokansantuotteesta (Eurostat 6.2.2018). Yhdysvaltain valtionvelka on tätä kirjoittaessa ylittänyt 20,6 biljoonan (20 600 miljardin) dollarin rajan (US Debt Clock 3.2.2018).

Valtionvelan kasvu ei toistaiseksi näy Suomessa tavallisen kansalaisen elämässä merkittävästi, vaikkakin velan kasvunopeus on ollut huolestuttavaa. Sen sijaan yksityisten ihmisten velkaantuminen muodostaa akuutimpia ongelmia. Laman ja taantuman aikana sekä työttömyyden kasvaessa, yksilötasolla voidaan törmätä lähes ylitsepääsemättömiin ongelmiin velanhoidon kanssa. Mikäli oma talous on suunniteltu ja velanotto mitoitettu entisen tulotason mukaan, mutta tulotasossa tapahtuukin ennakoimattomia muutoksia kuten työttömyyttä, voidaan päätyä hallitsemattomaan velkaantumiskierteeseen. Velkaantuminen tekee kulutuksesta sekä rahoituksesta haurasta, sillä suhteellisen pienetkin muutokset esimerkiksi korkomenoissa tai tulovirroissa voivat tehdä velanhoidosta ylitsepääsemättömän vaikeaa (Patomäki 2013, 69). Toistaiseksi ongelmat eivät ole räjähtäneet käsiin, toisin kuin esimerkiksi 1990-luvun alun laman aikana, sillä korkotasot ovat pysyneet hyvin maltillisina. 1990-luvun laman aikana korkotasot nousivat voimakkaasti, mikä johti yhdessä massatyöttömyyden kanssa maksuvaikeuksiin (Mutttilainen 2002, 96). Vaikka työttömyysaste nousi vuonna 2008 alkaneen taantuman aikana voimakkaasti ja pysytteli poikkeuksellisen korkeana pitkään, Suomea ei missään vaiheessa kohdannut samanlainen työmarkkinoiden shokki kuin 1990-luvulla. Pahimmassakin vaiheessa työttömyysaste jäi noin kahdeksan prosenttiyksikköä edellistä lamaa alhaisemmalle tasolle, mikä näkyy kuviossa 1. 1990-luvun lama oli osin kotikutoinen, sillä merkittävänä osasyllisenä lamaa syvensi 1980-luvun loppupuolella käsistä riistäytynyt, holtiton velanotto (Numminen 1994, 6–7).

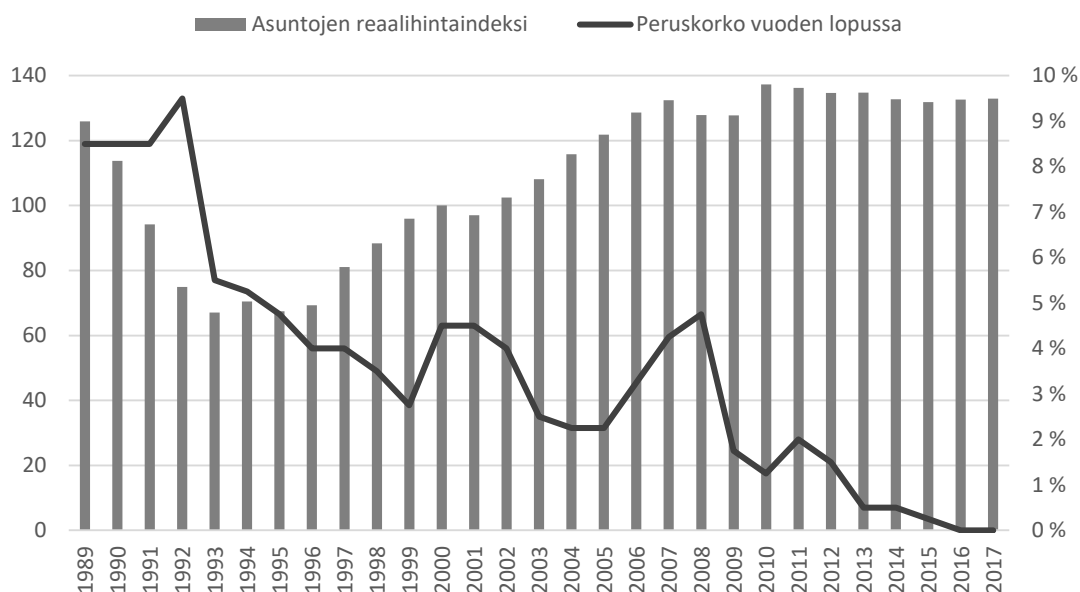
Kuvio 1: Työttömyysaste vuosina 1989–2017, %. Lähde: Tilastokeskus.

Yhtymäkohtia 1990-luvun laman ja vuonna 2008 alkaneen laman välillä kuitenkin on. 1990-luvulla yksi suurimpia osatekijöitä laman pahenemiselle oli Neuvostoliiton romahduksesta johtunut ulkomaankaupan voimakas supistuminen. Suomen kansantalous on voimakkaasti vientiriippuvaista, ja samalla tavalla kuin Neuvostoliiton romahdus 1990-luvulla, Yhdysvaltain asuntomarkkinoilta liikkeelle lähtenyt globaali talouskriisi tyrehtyi viennin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla. Talouskriisin jälkeen Suomen vienti kääntyi selvälle kasvu-uralle vasta vuonna 2017 tehden 2000-luvun lamasta paljon pitkäkestoisemman, kuin mitä 1990-luvun lama oli (Tulli 30.11.2017). Verrattuna 1990-luvun lamaan, euroon liittyminen on muuttanut Suomen asemaa, kun taloussopimukset rajoittavat liikkumavapautta talouslaman selättämiseksi. Markka-aikana inflaatiolla tai markan ulkoisen arvon devalvoinnilla voitiin keventää velkataakkaa sekä parantaa vientitalouden kilpailukykyä suhteessa muihin maihin. Euroon liittymisen jälkeen taloussopimukset säätelevät kuitenkin inflaatiota sekä estävät valuutan arvon devalvoinnin, jolloin maksuvaikeuksiin joutuneen maan ainoaksi vaihtoehdoksi jää velkojen maksamatta jättäminen tai velkojen uudelleenjärjestely. Sixten Korkmanin mukaan tämä johtaa euroalueella valtioiden ”konkurssiriskiä”, jota ei kuitenkaan heijastevaikutuksien pelossa uskalleta päästää tapahtumaan. Tämä on ilmennyt esimerkiksi Kreikalle maksettuina kymmenien miljardien eurojen suuruisina tukipaketteina sekä

korkojen anteeksiantamisina. (Puttonen 2012, 62–63.) Voidaan myös argumentoida, että taloussopimusten asettamat reunaehdot julkisen talouden tilalle voivat epäsuorasti vaikuttaa myös kansallisesti toteutettuun sosiaalipolitiikkaan, kun varaa velkaantua ei enää ole (Hagfors & Saari 2006, 23).

2.2 SUOMALAISTEN ASUMISEN KULTTUURIN VAIKUTUS VELKAANTUMISEEN

Suomessa vallitsee edelleen omistusasumisen normi, joka johtaa toisaalta vuokra-asuntotarjonnan pienentymiseen, toisaalta asuntojen hintojen kohoamiseen (Numminen 1994, 1). Oman asunnon ostaminen nähdään tärkeänä tapahtumana elämässä, tai vielä paremmin oman kodin rakentamista pidetään urotekona (Ahponen 1982, 6). Omistusasumista myös tuetaan valtiovallan toimesta, sillä asuntolainan koroista osa on ollut verovähennyskelpoisia tuloverotuksessa. Tämä on osaltaan pitänyt yllä omistusasumisen normia. Korkojen verovähennysoikeutta on kuitenkin pidetty tulonsiirtona hyvätuoloisille. Verovähennyksen määrää ollaan leikattu ja ollaan edelleen leikkaamassa. (Veronmaksajat 21.12.2017.) Suomessa noin kaksi kolmesta asutokunnasta asuu omistusasunnossa, kun vuokralla asuvien osuus on vajaa kolmannes (Tilastokeskus 3.2.2018). Asuntokaupan hintapaineet siirtyvät välillisesti myös vuokriin, sillä lama-aikana osakkeet ja korkosalkut menettävät usein voimakkaasti arvoaan. Asuntoja pidetään turvallisempina sijoituskohteena. Toisaalta unelma omasta omistusasunnosta ei ole pelkästään suomalaisille tyypillinen, vaan myös Yhdysvaltain asutokuplaan vaikutti omistusasumisen ihannointi (Puttonen 2012, 48–49).

Kuvio 2: Vanhojen osakeasuntojen reaalihintaindeksi, 2000 = 100 ja peruskorko¹ % vuosina 1989–2017. Lähde: Tilastokeskus ja Suomen Pankki.

Kiinteistösijoittamista pidetään yhtenä syynä Suomen suhteellisen kalliiseen asuntojen hintatasoon. Pääkaupunkiseudulla vuosina 2005–2017 vanhojen osakeasuntojen hintaindeksi kohosi 47 prosentilla vuoden 2005 tasoon verrattuna, pitkstä lama-ajasta huolimatta. Koko maan hintakehitys oli toki maltillisempaa. Asuntojen hintaindeksi kohosi koko maassa noin 32 prosentilla, ja hinnat laskivat vuosina 2009 sekä 2014–2015. Reaalihinnoilla mitattuna hintakehitys näyttää melko erilaiselta, sillä samalla aikavälillä asuntojen reaalihintaindeksi nousi pääkaupunkiseudulla 22 prosentilla vuoden 2005 tasoon verrattuna ja koko maassa yhdeksällä prosentilla. Reaalihinnat laskivat vuosina 2008–2009, 2011–2012 sekä 2014–2015. Kun pääkaupunkiseudun hintakehityksen vaikutus poistetaan ja tarkastellaan vain muuta Suomea, näyttäytyy asuntojen reaalihintojen kehitys itseasiassa hienoisesti miinusmerkkisenä. Hinnat ovat laskeneet yhtäjaksoisesti vuodesta 2011 alkaen, vuoden 2010 tasoon verrattuna runsaat kahdeksan prosent-

¹ Suomen Pankin ilmoittama peruskorko kalenterivuoden lopussa. Korko tarkistetaan normaalisti puolivuosittein. 1990-luvun laman aikana korkoa muutettiin useita kertoja vuodessa.

tia. (Tilastokeskus 2.5.2018.) Tilanne on kuitenkin dramaattisesti erilainen kuin 1990-luvulla, jolloin lama-aikana asuntojen hinnat romahtivat ja asuntokauppa hiljeni merkittävästi. Minkäänlaista asuntojen arvon romahdusta ei 2000-luvulla tapahtunut, kuten kuvioista 2 voidaan havaita. Asuntojen reaali hinnat ovat laskeneet ainoastaan pääkaupunkiseudun ulkopuolella, sielläkin keskimäärin maltillisesti.

Asuntojen hintakupla, sekä helposti saatavilla ollut ja halpa lainaraha ovat lisänneet kotitalouksien velkaantumistasetta Suomessa (Patomäki 2013, 71). Finanssikriisistä vuonna 2008 alkanut lama ei kuitenkaan ajanut suuria massoja samanlaiseen velkaurimukseen, kuin mitä kävi 1990-luvulla. Lainaehdot kiristettiin lama-aikana, mutta kasvukauden alkaessa pankit ovat jälleen helpottaneet lainan saantia, mikä sai Finanssivalvonnan kiristämään omia säännöksiään enimmäisluototussuhteesta (FIVA 1/02.08/2018). Suomalaiset pankit eivät 2000-luvun aikana joutuneet 1990-luvun lama-ajan kaltaisiin vaikeuksiin. Lama toisaalta piti niin yleisen korkotason kuin myös asuntolainojen korot Suomessa matalina, ja maksukykyinen asiakas saa tällä hetkellä lainaa verraten edullisesti, jopa alle prosentin vuosikorolla. Kuluttajien ollessa varovaisia lainat eivät käy kaupaksi yhtä hyvin, vaan pankkien on myös kilpailtava asiakkaista omista korkotuloistaan tinkimällä. Toisaalta asiantuntijat ovat myös varoitelleet velallisen maksukykyyn suhteutettuna kohtuuttoman suurista lainoista, joihin liittyvät riskit voivat realisoitua, kun korkotaso ennemmin tai myöhemmin alkaa jälleen nousta (Finanssivalvonta 31.10.2017). Talouden elpymisestä huolimatta korot eivät vielä vuoteen 2018 mennessä ole lähteneet nousuun.

3 YLIVELKAANTUMINEN

Ylivelkaantumiselle ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää (Betti, Dourmashkin, Rossi & Yin 2007, 138). Numminen (1994, 12–13) toteaa pro gradussaan Leskiseen (1990) viitaten, että jokaisessa ylivelkaantumista käsittelevässä tutkimuksessa termi on määritelty erikseen. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos käyttää yhtenä määritelmänä, että henkilölle on kertynyt vähintään kolme maksuhäiriömerkintää. Kuitenkin henkilö voi kokea olevansa ylivelkaantunut, vaikka pystyisi ainakin toistaiseksi suoriutumaan kaikista laskuistaan. Muita käytettyjä määritelmiä ovat muun muassa toimeentulotuen anominen velkaantumisesta johtuvien talousvaikeuksien voittamiseksi. Esimeriksi tilannetta, jossa kotitaloudelle jää velanhoitokulujen ja muiden pakollisten menojen jälkeen käyttörahaa alle toimeentulotuen perusosan verran, voidaan pitää ylivelkaantumisena. Myös ne velkaantuneet, jotka ovat arvioineet velanmaksukykynsä väärin ja ovat siten joutuneet maksuvaikeuksiin ilman varsinaista tulotason laskua, voidaan määritellä ylivelkaantuneiksi.

Koska ylivelkaantuneisuudelle ei ole ollut yksiselitteistä määritelmää, on tähänastinen aihepiiriä koskenut tutkimus toteutettu soveltamalla tutkimuskohtaisesti erilaisia tilastollisia velkaantumis- ja toimeentulomittareita. Betti ym. (2007, 137–138) Ferreiraan (2000) viitaten tyypittelevät kotitalouksien ylivelkaantumisesta tai sen riskistä kertovia mittareita kolmeen malliin: objektiiviseen, subjektiiviseen sekä hallinnolliseen. Objektiivisen mallin mittarit käsittelevät kotitalouden velan määrää suhteessa kotitalouden maksukykyyn esimerkiksi tulotasoon ja varallisuuteen verrattuna. Subjektiivinen malli määrittelee ylivelkaantumisen nimensä mukaisesti kohdehenkilön henkilökohtaisen kokemuksen kautta. Hallinnollisessa mallissa kiinnitetään huomiota viranomaismerintöihin maksukyvyttömyydestä, kuten maksuhäiriömerkintöihin tai konkurssiin. Euroopan komissio (2008) on määritellyt ylivelkaantumisen seuraavien kriteerien kautta:

- velanhoitokulut pudottavat kotitalouden köyhyysrajan alle
- vähintään yksi taloudellinen sitoumus hoidetaan toistuvasti myöhässä
- kotitalous kokee kuukausittaiset velkamenot raskaiksi

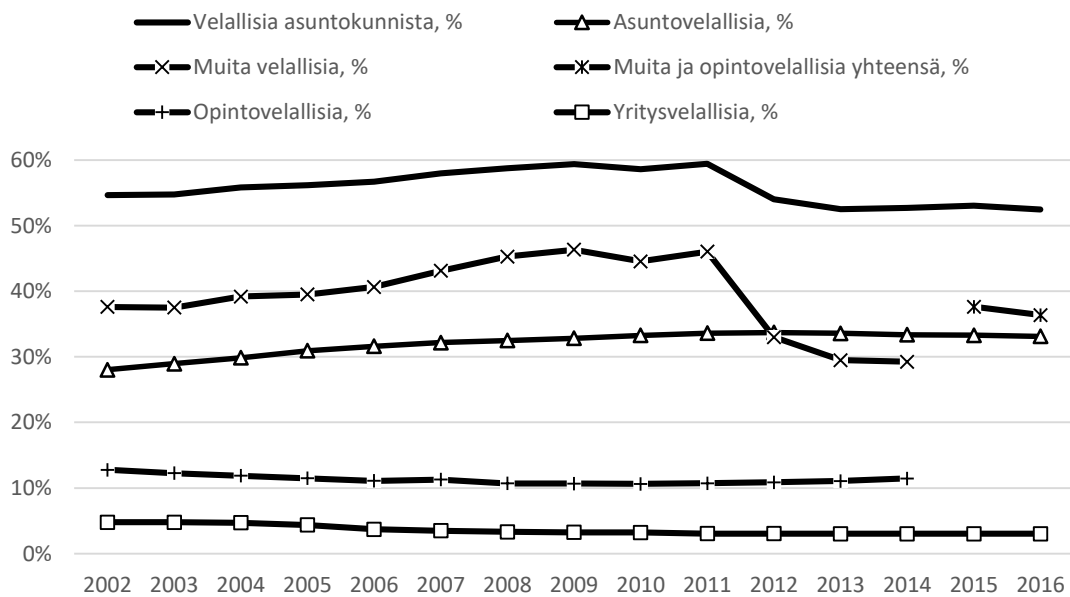
- kotitalous kokee taloudellisen tilanteensa vaikeaksi tai erittäin vaikeaksi
- kykenemättömyys selvitä yllättävistä menoista.

Ylivelkaantumisenä voidaan pitää myös tilannetta, jossa pakollisten menojen jälkeen kotitalouden rahat eivät enää riitä velanhoidokuluista suoriutumiseen ja että tilanne jatkuu suhteellisen pitkän ajan (Raijas, Lehtinen & Leskinen 2010, 213).

Kehittyneissä hyvinvointivaltioissa ei ajatella enää esiintyvän juurikaan köyhyyttä sen absoluuttisessa muodossa, vaan köyhyys nähdään suhteellisena, ympäröivään yhteiskuntaan ja siinä vallitsevaan elintasoon vertautuvana. Englantilaisen sosiologin Peter Townsendin (1984, 12–13) mukaan köyhyydelle on useita määritelmiä, joista kolme on osoittautunut merkittävimmäksi. Ensimmäisessä näistä määritelmistä köyhyys tarkoittaa tulotasoa, joka on riittämätön fyysisen toimintakyvyn ylläpidon varmistamiseksi. Toisessa, Kansainvälisen työjärjestön ILO:n suosimassa määritelmässä edellä mainitun lisäksi vaaditaan, etteivät elinolosuhteet ole riittävät toimivan yhteisön ylläpitämiseksi. Kolmas määritelmä on juuri suhteellisen köyhyyden määritelmä, jossa kahden ensin mainitun määritelmän ehtojen lisäksi alhainen tulotaso sulkee ihmisen normaalin yhteiskuntaelämän ulkopuolelle. Tätä määritelmää Townsend pitää tieteellisesti perustelluimpana. Hän määrittää köyhyyden osoitettavissa olevaksi puutteeksi, jota voidaan mitata esimerkiksi terveyden tai sosiaalisen osallistumisen heikentymisenä. Ylivelkaantunut ei kuitenkaan välttämättä ole köyhä eikä köyhä ylivelkaantunut. Suhteellisesti köyhän resurssit ovat siinä määrin vajavaiset, etteivät he pääse osallisiksi yhteiskunnassa normaalina pidettyihin elämäntapoihin (Kangas & Ritakallio 1996, 1). Subjektiiivisesti ylivelkaantunut voi kuitenkin nauttia päällepäin varsin kelvollisesta elintasosta, vaikka itse kokisikin velanhoidon rasittavan talouttaan kohtuuttomalla ja riskejä aiheuttavalla tavalla.

Velkaantuneen ja ylivelkaantuneen erottaminen toisistaan ei sekään ole yksikäsitteistä (Betti ym. 2007, 138). Velkaa voi määrällisesti olla paljon, eikä henkilö välttämättä kuitenkaan ole ylivelkaantunut. Eroina voidaan pitää esimerkiksi tilannetta, jossa pakollisten menojen jälkeen velanhoidtoon ei ole enää käytettävissä riittävästi rahaa, eikä velallisella ole sellaista omaisuutta, jota voitaisiin käyttää velan maksuun. Velan määrään liittyvänä mittarina Suomen Pankki käyttää määritelmää, jossa kotitalouden velkamäärä on

yli viisinkertainen vuotuisten käytettävissä olevien tulojen määrään verrattuna. Määrittelyssä on käytetty myös subjektiivista kokemusta, kokeeko henkilö itse velkojensa olevan suuremmat, kuin mistä hänellä on edellytykset selvitä. (Blomgren, Maunula & Hii-lamo 2014, 1.) Pitkittäistutkimusta suomalaisten kokemasta ylivelkaantuneisuudesta ei kutienkaan ilmeisesti ole tehty, eikä ylivelkaantuneisuuden vaikutusta subjektiivisesti koettuun hyvinvointiin ole selvitetty.

Kuvio 3: Velallisten asuntokuntien osuus kaikista kotitalouksista kokonaisuutena ja velkatyypeittäin² vuosina 2002–2016, %. Lähde: Tilastokeskus.

Kuviosta 3 nähdään, että velkaantuneiden asuntokuntien määrä näyttää aavistuksen vähentyneen Suomessa 2000-luvun aikana. Noin kolmella viidestä asuntokunnasta oli 2010-luvun alussa lainaa. Noin puolella kaikista Suomen kotitalouksista on velkaa. Koska jatkuvat luotot ovat poistuneet tilastosta vuonna 2012, johtuu velkaantuneiden asuntokuntien osuuden väheneminen tilastointitavan muutoksesta, ei niinkään velkaan-

² 2012 muiden velkojen tilastosta ovat poistuneet jatkuvat luotot, kuten esimerkiksi luottokortit. Opintovelallisten määrä on 2015 alkaen yhdistetty luokkaan ”muut velat”.

tumisen todellisesta vähenemisestä. Samaan aikaan asuntokuntien määrä on kasvanut noin 2,4 miljoonasta 2,65 miljoonaan. Asuntovelkaisten asuntokuntien määrä on ollut tasaisessa, joskin vähäisessä kasvussa 2010-luvun alkuun asti, jota voi osaltaan selittää yksinasumisen yleistyminen. Yksinasumisen jatkuvasti yleistyessä heidän absoluuttinen määränsä myös asunnon omistajista kasvaa, vaikka suhteellisesti omistusasuminen ei yhden hengen talouksissa ole vuokra-asumiseen verrattuna yleistynyt vuosina 2005–2016 (Tilastokeskus 6.2.2018). Opintolainat ovat menettäneet hivenen suosiotaan. Noin joka kymmenennellä asuntokunnalla on opintolainaa. Opinto- sekä muiden lainojen yhteenlasketut määrät vaikuttavat hieman vähentyneen, sillä tilastointitavan muutoksen jälkeen näitä lainoja ottaneiden asuntokuntien osuus jää selvästi alle 40 prosentin kaikista asuntokunnista. Myös yritysvelallisten asuntokuntien määrä on vähentynyt. Edellisen vuosikymmenen alkupuolella yritysvelallisten määrässä saattaa näkyä vielä 1990-luvun lamalta peräisin olevia velkoja. Näiden saatavien vanhennuttua yritysvelallisten määrä on vakiintunut noin kolmen prosentin tasolle asuntokunnista.

3.1 VELKAANTUMISEN HISTORIAA I: 1800-LUKU JA 1900-LUVUN ALKUPUOLI

Yksityishenkilöiden velkaantuminen ei vielä 1800-luvulla tai 1900-luvun alussa ollut laajuudeltaan kovin suuri ilmiö. Tähän vaikutti olennaisesti se, että monessa maassa elettiin toiseen maailmansotaan asti pitkälti omavaraistalouksissa. Suomessa omavaraistalouksissa eläminen jatkui muita Länsi-Euroopan maita pitempään. Kun rahaa oli käytössä niukalti, eivät myöskään pankit tai rahanlainajat myöntäneet rahvaalle luottoa. Velkaantumista ei täten päässyt tapahtumaan samassa mittakaavassa, kuin toisen maailmansodan jälkeen, jolloin rahatalous ulottui täydellä voimallaan myös periferia-alueille. Ensimmäiset kuvaukset velkaantumisesta Suomessa sijoittuvat 1600-luvulle, jolloin esimerkiksi katovuosista kärsineet talonpojat joutuivat turvautumaan kauppialta saatuihin luottoihin tasatakseen toimeentulon vaihtelua (Mutttilainen 1991, 12–13). 1800- ja 1900-lukujen taitteessa pantin antaminen luotonantajalle velan vakuudeksi koko luoton keston ajaksi oli yleistä. Pantin virkaa saattoivat toimittaa esimerkiksi käsitöläisen työkalut. (Erola 2001, 181.)

1800-luvulla rahvaan velkaantumisen katsottiin liittyvän pikemmin yleisesti paheelliseen tai paheksuttavana pidettävään elämäntyyliin sekä köyhyyteen huonon elämän lieveilmiönä, kuin siihen, että velanotto olisi ollut holtitonta. Kauppi-Heikki kuvaa 1800-

luvun lopun Savoan sijoittuvassa teoksessaan *Kirottua työtä* verrattain vauraan talollisen Malisen elämää. Malinen laittaa ainoan tyttärensä Anna Liisan kouluun opettelemaan luku- ja kirjoitustaitoa, mutta tämä ”kirottu työ” mahdollistaa lopulta esiaviollisen suhteen Anna Liisan sekä talon rengin välillä. Aviottoman lapsen syntymän aiheuttama häpeä kariuttaa Malisen aikeet naittaa tyttärensä naapuripitäjän vauraan perheen pojalle. Salassa Malinen myrkyttää tyttärenpoikansa, minkä jälkeen Malista alkaa kohdata epäonne. Anna Liisa naitetaan viinaan menevälle tuhlarimiehelle, joka hankkii kaiken talossa tarvittavan velkarahalla ja juo koko tilan perikatoon. Malinen itse jää varhain leskeksi. Vaimonsa kuoleman jälkeen hän yrittää pelastaa tyttärensä ja vävynsä tilan myymällä omansa, sekä maksamalla muiden velkojien saatavat omasta pussistaan. Katovuosien myötä tila päättyy kuitenkin pakkohuutokauppaan pilkkahinnalla, ja alkoholisoitunut vävy juonii viimeisetkin huutokaupasta saadut pennit itselleen viinan ostamista varten. Malinen elää loppuelämänsä katkerana miehenä toisen talollisen nurkissa, loisena ja täysin varattomana. (Kauppi-Heikki 1891.) Teoksessa velkaantuminen kytkeytyy ensisijaisesti Malisen vävyn alkoholismiin sekä laiskuuteen, jotka ovat ensisijaiset syyt sille, ettei veloista enää selvitä.

Klassisessa vuosisadan vaihteen tutkimuksessaan B. Seeböhm Rowntree (1901, 141–143) toteaa työväen toimeentulo-ongelmien johtuvan ensisijaisesti tulojen pienuudesta ja pienten tulojen tuhlaamisesta päihteisiin, uhkapeleihin sekä vedonlyöntiin, jotka johtivat velkaantumiseen. Myös Suomessa vedonlyönti on ollut oiva tapa hävittää tilipussin sisältö jo ennen palkkapäivää. 1900-luvun alun Suomessa velkaantuminen liittyi yleisimmin vähittäiskaupassa tapana olleeseen tilimyyntiin, sekä kestokulutustavaroiden yleistyessä osamaksusopimukseen (Muttillainen 1991, 13–14). Tilimyyntiä harjoitetaan tietyissä kaupoissa vielä nykyäänkin. Muut maksutavat ovat kuitenkin lähestulkoon korvanneet käytännön, eikä uusia tilisopimuksia yksityisasiakkaille yleensä solmita.

Omavaraistaloudessa velkaongelmat johtivat tyypillisemmin siihen, että esimerkiksi 1920–30-lukujen vaihteen lama-aikana monet suuret ja sinällään kohtuullisen toimeentulon isännälle takaavat maatilat joutuivat velkojen pantteina pakkohuutokaupattaviksi. Käytännössä tilallinen menetti koko elämäntyönsä kotia myöten jopa tilan arvoon nähden mitättömän pienien velkojen takia. Tiloja saatettiin myydä härskisti esimerkiksi pankkiirien sukulaisille pilkkahintaan. (Kärkkäinen & Kärkkäinen 2013, 255–283.)

Yhdysvalloissa 1929 alkunsa saaneen suuren laman aikana joka neljäs pankki maassa, eli yli 10 000 pankkia, kaatui. Valuutan sitominen kultastandardiin ja keskuspankkien sairaalloon inflaationpelko johtivat talouden hidastumiseen kysynnän sekä rahan saatavuuden heikentymisen myötä keskuspankkien vääntäessä rahahanojaan tiukemmalle. Tätä seurasi laajalti tunnettu lokakuun 1929 pörssiromahdus. Seuraavien vuosien aikana teollisuustuotanto romahti yli 40 prosentilla ja työttömyysprosentin nousu 25 prosenttiin aiheutti laajaa massatyöttömyyttä. Koska keskuspankki FED piti pitkään laman alkamisen jälkeen tiukasti kiinni politiikastaan rahan saatavuuden hillitsemiseksi, johti tämä deflaatioon, rahan arvon nousuun. Jo valmiiksi osakkeiden arvon romahduksen, pankkikriisin sekä massatyöttömyyden ongelmiin ajaneille velallisille deflaatio aiheutti lisäongelmia velkojen reaalisen arvon kohoamisen myötä. Pankkilainan vakuudeksi tyypillisesti kiinnitettävä kiinteistö menettää deflaatioissa arvoaan suhteessa velan määrään. Velallisten maksuvaikeuksien määrän kasvu säikäytti myös vielä toiminnassa olleet pankit, jotka ryhtyivät kiristämään lainansaannin ehtoja. Tämä johti kierrossa olleen rahan määrän vähenemiseen ennestään, joka ruokki lamaa. (Knoop 2010, 147–158.) Deflaatio vähensi myös sijoittajien halua tehdä investointeja, joka heikensi edelleen talouden tilaa (Adler 2010, 162–163). Presidentti Herbert Hooverin hallinnon pyrkimykset liittovaltion talouden tasapainottamiseksi johtivat verotason nostoon, joka hidasti taloutta entisestään (Parker 2002, 8). Euroopassa pahimpaan velka-ahdinkoon deflaation myötä joutuivat maanviljelijät, ja 1930-luvun puolivälissä useissa maissa valtioiden täytyi pelastaa tiloja konkursseilta myöntämällä veloille lyhennysvapaata tai jopa maksamalla velkoja suoraan valtion varoista (Clavin 2000, 104–105).

3.2 VELKAANTUMISEN HISTORIAA II: RAHAMARKKINOIDEN VAPAUTUMINEN JA 1990-LUVUN LAMA

Ennen 1990-luvun lamaa suomalaisten kotitalouksien velkataakka kasvoi voimakkaasti. 1960-luvulta alkaen, palkkatyöläisyyden noustua väestön pääasialliseksi ansaintaperustaksi, asunto- sekä kulutusluottojen kysyntä alkoi lisääntyä ja suhtautuminen velanottoon vapautui. Samaan aikaan myös osamaksut kasvattivat suosiotaan ja käyttöön otettiin ensimmäiset luottokortit. (Muttalainen 1991, 26–30.) Opintolainojen myöntäminen aloitettiin vuonna 1959, aluksi harkinnanvaraisena. Kulutusluottojen ottaminen oli 1970-luvun puoliväliin asti Suomessa maltillista, mutta vuosikymmenen lopulla kotitalouksien velkaantumisaste kääntyi voimakkaaseen kasvuun. Samanaikaisesti säästämis-

aste väheni merkittävästi (Mutttilainen 2002, 88). Kotitalouksien luottokannan kasvu oli vauhdikkainta jo 1960–70-luvuilla. Huonosta maineestaan huolimatta 1980-luvulla kasvuvauhti hieman hidastui, tosin kahden aikaisemman vuosikymmenen suurempaa prosentuaalista kasvuvauhtia selittää myös se, että kotitalouksien luottokannan lähtötaso 1960-luvulla oli niin alhainen. (Mutttilainen 2002, 71.)

Ennen 1980-luvun loppua suomalaisten rahamarkkinoiden on luonnehdittu olleen kansainvälisesti vertaillen alikehittyneet. Suomalaisten velkaantumistasite 1970-luvun puolivälissä oli vain 40 prosenttia, mutta neljä vuosikymmentä myöhemmin velkaantumistasite oli jo ylittänyt selvästi vuositulot ja noussut yli 120 prosentin vuosituloista (Hänninen & Hänninen 2015, 63). Vuonna 1987 noin viidennes suomalaisten lainoista muodostui kulutusluotoista (Pulkkinen 1988, 12). Vuosikymmenen lopulla kulutusluottoa otettiin tyypillisimmin auton hankkimista varten (Leskinen 1991, 26–27). Kulutusluottojen yleistymisestä huolimatta yli puolet Suomessa nostettujen lainojen arvosta muodostui 1988 edelleen asuntolainoista (Leskinen 1990, 37). Suoraluottojen markkinoinnissa käytettiin 1980-luvulla hyvinkin värikästä kieltä, kuten ehdottamalla luoton käyttämistä vaikkapa filippiiniläisen vaimon ostoon (Pulkkinen 1990, 15).

Lainanoton kannattavuutta 1970-luvulla edesauttoi voimakas inflaatio, joka helpotti ratkaisevasti lainojen takaisinmaksua (Mutttilainen 1991, 32). Kaikuja tästä on kuultavissa esimerkiksi nykypäivän keskustelussa opintolainoista. 1970–1980-luvuilla opiskelleet ikäpolvet edellyttävät herkästi myös nykyisiltä opiskelijoilta opintolainan nostamista, vaikka tuolloin korkea inflaatio johti siihen, että opintolainat lähestulkoon maksoivat itse itsensä takaisin. Nykyisen alhaisen inflaation aikana lainapääoma säilyttää arvonsa paremmin, eivätkä velalliset saa vetoapua inflaatiosta.

Osamaksusitoumusten arvo kääntyi 1980-luvun lopulla laskuun muiden kulutusluottojen yleistymisestä huolimatta. Vuonna 1987 suomalaisilla oli osamaksusitoumuksia yhteensä yli 5,6 miljardin markan arvosta, kun vuotta myöhemmin jäätiin runsaaseen 3,6 miljardiin markkaan. (Pulkkinen 1988, 25.) Vaikka osamaksukauppa yhdistetään

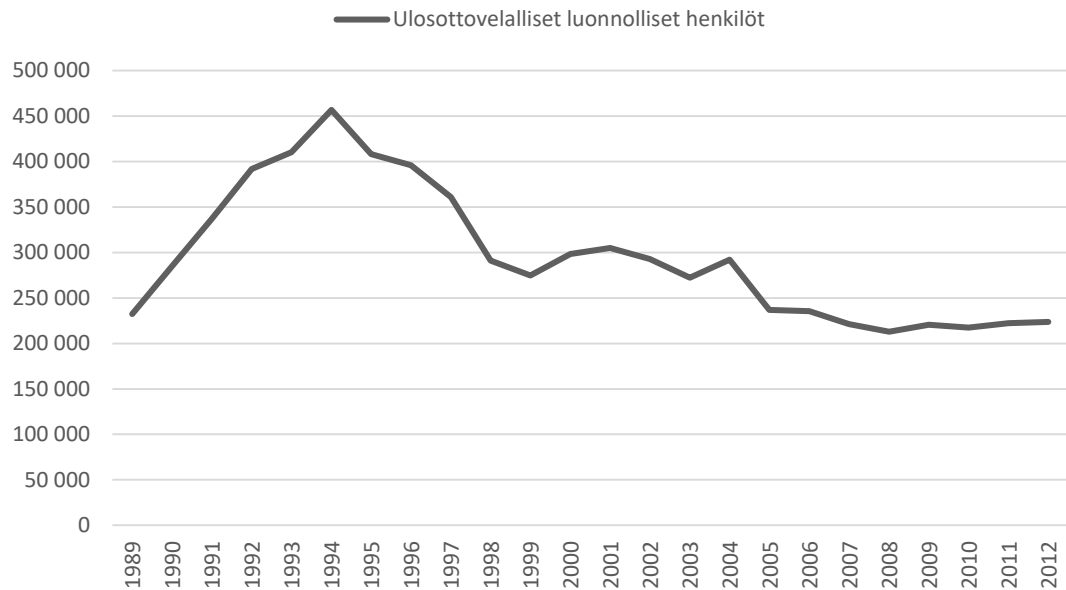
usein postimyyntiin, postimyyntiyritykset eivät erotu tilastoista, kun tarkastellaan silloisessa raastuvanoikeudessa³ annettuja maksamismääräyspäätöksiä. Oikeudelta maksamismääräyspäätöstä hakivat 1989 tyypillisimmin tavaratalot tai vähittäiskaupat sekä luottokorttiyhtiöt. (Pulkkinen & Hyttinen 1989b, 20–21.) Maksamismääräyspäätökset olivat ennen vuotta 1993 alioikeuksien antamia päätöksiä velkomisasioissa, joissa velkaantunut ei vastusta oikeuden päätöstä. Lähes neljässä tapauksessa viidestä velkojina olivat maksamismääräysasioissa nimenomaan osakeyhtiöt (Hämeen-Anttila 1989, 72–73). Pankit käyttivät sen sijaan saataviensa perintään usein lainhakumenettelyä (Pulkkinen & Hyttinen 1989a, 10). Lainhakumenettelyt olivat ennen vuotta 1993 ulosottoviranomaisten määräämiä velkomispäätöksiä.

Aiempaa rahoitusmarkkinoiden voimakasta säätelyä lähdettiin 1980-luvulla purkamaan. Tämä johti paikoin maksukykyyn nähden kohtuuttomaan lainanottoon, ja sitä myöten ongelmiin 1990-luvun alussa alkaneen laman aikana. Kansantalous supistui rajusti 1990–1993. Kun 1980-luvun viimeisenä vuonna Suomen bruttokansantuote kasvoi lähes kuuden prosentin vauhdilla, tapahtui seuraavan kahden vuoden aikana äkkipysähdys. Talouskasvu putosi seuraavana vuonna nolnaan, ja vuonna 1991 talous supistui yli seitsemällä prosentilla (Iivari & Rastas 1996, 11). Kun samaan aikaan työttömyys räjähti muutamassa vuodessa käsiin 1980-luvun lopun kolmen prosentin tasosta lähelle kahtakymmentä prosenttia, joutuivat monet säästämisen laiminlyöneet velalliset vaikeuksiin. Ennen lamaa Suomessa vallitsi käytännössä täystyöllisyys, joka osaltaan mahdollisti luotonantotoimintaa, kun maksuvaikeuksiin joutuminen oli verrattain harvinaista (Erola 2001, 174). Työttömyyden kasvaessa ja taloudellisen epävarmuuden vallitessa niin yritysten investoinnit kuin kotitalouksien kulutuskin tyrehtyivät, kun mahdollinen ylimääräinen raha haluttiin säästää. Investointien ja kulutuksen lasku hidastivat kotimaista kysyntää ja syvensivät talouden negatiivista kierrettä. (Isola & Suominen 2016, 58.) 1990-luvun laman pahimmassa vaiheessa Suomen valtio oli maksukyvyttömyyden partaalla, kun virkamiesten palkkoihin sekä lapsilisien maksuun oli otettava pikaisesti lainaa hyvin korkealla korolla. Työnantajaliitot pääsivät pahimman valtion kassakriisin

³ Silloiset alioikeudet, joita vuodesta 1993 alkaen ovat vastanneet käräjäoikeudet.

aikaan käytännössä sanelemaan toteutettavat talousuudistukset esittämällä hallitukselle uhkavaatimuksia työpaikkojen siirrosta halpatuotantomaihin. (Hänninen & Hänninen 2015, 17–19.)

Tilastokeskuksen Kotitaloustutkimuksen haastattelujen mukaan itseään subjektiivisesti ylivelkaantuneina pitävien kotitalouksien lukumäärä kasvoi samaan aikaan kuin työttömyys lisääntyi jyrkästi. Ylivelkaantumiskokemukset jatkoivat kasvuaan myös laman jälkeen, työttömyyden jo käännyttyä laskuun. Vuonna 1991 ylivelkaantuneena itseään piti 40 000 kotitaloutta, joka vastasi vain kahta prosenttia Suomen kotitalouksista. Lama-aikana ylivelkaantuneiden kotitalouksien määrä yli kaksinkertaistui. 1994 ylivelkaantuneita kotitalouksia oli 85 000. Vaikka lama tämän jälkeen taittui, ylivelkaantuneiden kotitalouksien määrä lisääntyi vielä kolmanneksella, lähestyen 129 000 kotitaloutta vuonna 1997. Vasta 1990-luvun viimeisinä vuosina ylivelkaantuneiden kotitalouksien määrä alkoi vähetä, ja putosi ennen vuosituhannen vaihdetta sadantuhannen rajan alle. (Mutttilainen 2004, 30.)

Kuvio 4: Ulosottovelallisten luonnollisten henkilöiden määrä kalenterivuoden lopussa vuosina 1989–2012⁴. Lähde: Tilastokeskus.

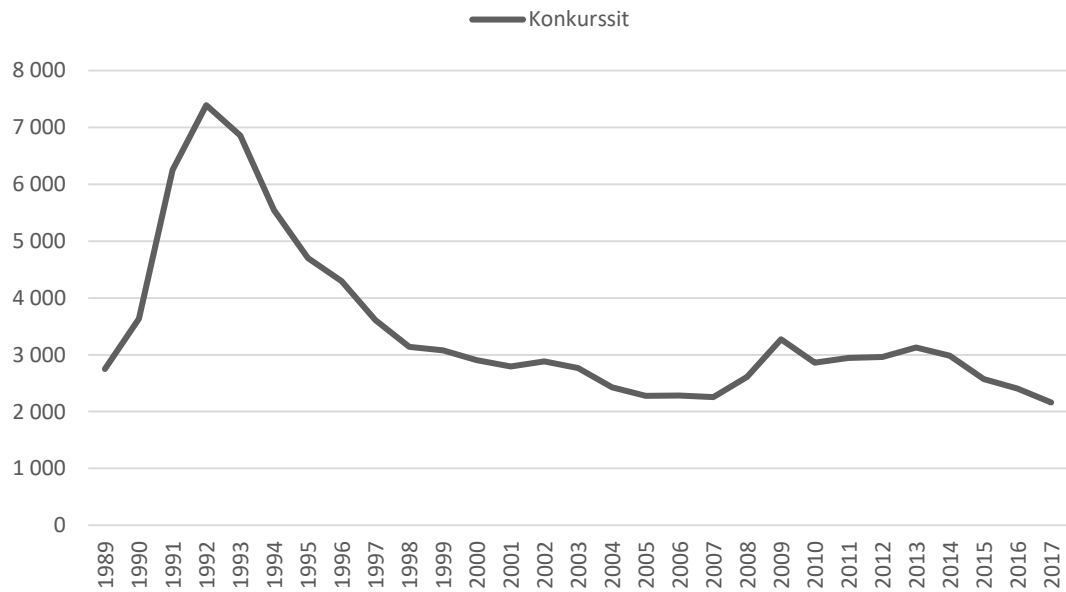
Pelkästään asuntolainojen vuoksi hallitsemattomaan velkatilanteeseen oli vuonna 1991 päätyneet Kuluttajatutkimuskeskuksen mukaan 12 000–15 000 kotitaloutta (Timonen 1992, 26). Luvut perustuvat pankeilta kerättyyn kyselytutkimukseen. Tilastokeskuksen tulonjakotilaston lukuihin perustuvassa tutkimuksessa hallitsemattomaan velkatilanteeseen joutuneiden asuntovelallisten määrä arvioitiin huomattavasti korkeammaksi, 33 000 kotitaloudeksi (Timonen 1993, 17). Ylivelkaantuneiden määrää on kuitenkin vaikeaa esittää yksiselitteisesti, sillä kuten jo aiemmin mainittu, yhtenäistä ja yleispätevää mittaria ylivelkaantuneisuudelle ei ole. Heti laman taituttua, vuoden 1994 aikana, ulosottovelallisia oli yli 450 000 luonnollista henkilöä. Ulosottovelallisten määrä väheni kuitenkin nousukautena yhtä nopeasti kuin se oli laman alla ja aikana kasvanut, mikä näkyy kuviossa 4. Ulosotossa olevien määrä laski 2000-luvun alkuvuosia lukuun ottamatta vuonna 2008 alkaneen laman alkuun asti ja vakiintui sen jälkeen noin 220 000 velallisen tasolle. Vuonna 1997 maksuhäiriömerkinnät olivat Suomessa siihenastisessa

⁴ Vuoden 2012 jälkeen tilastoinnissa siirryttiin käyttämään vuoden aikana ulosotossa olleiden henkilöiden kokonaismäärää, joten sen jälkeiset tilastot eivät ole vertailukelpoisia vanhempien tilastojen kanssa.

huipussaan ja asuntovelan hoitamisen oli ainakin joltain osin laiminlyönyt 60 000–70 000 asuntovelallista (Mutttilainen 2002, 145). Lama johti myös rahoitusmarkkinoiden stagnatisoitumiseen, kun luotonantajat myönsivät tappioiden pelossa aiempaa harvemmin lainaa. Kotitalouksien luotonotto alkoi palautua vasta 1997 työllisyyskehityksen kääntyttyä nousuun jo muutamaa vuotta aikaisemmin (Erola 2001, 181).

Yksityishenkilöiden velkaantuminen johtui 1990-luvulla voimakkaammin kulutusluotoista kuin asuntolainoista. Asuntolainaa ottaneilla velat lainojen luonteesta johtuen olivat toki tyypillisesti suurempia, mutta kulutusluottojen takia velkaantuneita oli lukumääräisesti enemmän (Mutttilainen 2002, 148). Kulutusluottojen takia velkaantuneet olivat myös asuntovelkaisia suuremmassa riskissä joutua velkaantumisen takia ongelmiin, sillä asuntovelallinen pystyi monessa tapauksessa kuittaamaan suuren osan velastaan myymällä asuntonsa. Velkaantuminen johti usein myös kotitalouksien putoamiseen köyhyysrajan alle. Toimeentulovaikeudet johtuivat merkittävässä osassa tapauksista asumiskulujen suuruudesta. Kun puhtaasti tulotasoa tarkastelemalla köyhyydessä eläneiden määrä vuonna 1990 oli 2,5 prosenttia väestöstä, ottamalla huomioon velanhoito- sekä asumismenot köyhien määrä kohosi yli kymmeneen prosenttiin väestöstä (Ritakallio 1994, 76).

Kulutusluottojen osuus yksityishenkilöiden veloista jatkoi kasvuaan 1990-luvun laman jälkeisenä aikana. Samaan aikaan erityisesti takausvelkojen osuus laski puoleen lama-aikaan verrattuna. Työttömien osuus velallisista kasvoi, kun työllisten toimeentulo-ongelmat helpottivat. Tämä on nähtävissä myös velallisten keskimääräisten tulojen pienemisenä, omistusasumisen harvinaistumisena sekä velkojen maksamatta jättäneiden osuuden kaksinkertaistumisena 1990-luvulta 2000-luvun puoliväliin tultaessa. (Mutttilainen 2007, 19–21.) Velkaneuvontaan hakeutuneiden lukumäärä kasvoi 1990-luvun aikana, mutta keskimääräiset velkasummat alkoivat pienentyä (Iivari & Mälkiä 1999, 67).

Kuvio 5: Vuoden aikana konkurssin tehneiden yritysten määrä vuosina 1989–2017. Lähde: Tilastokeskus.

Kaksi Suomea kohdannutta lamaa, 1990-luvun lama sekä vuonna 2008 alkanut talouskriisi, eroavat toisistaan selvästi yritysten konkurssimäärien osalta. 1990-luvun lama näkyy kuviossa 5 suurena piikkinä, jolloin laman ollessa vuonna 1992 pahimmillaan konkurssiin päätyi vuodessa yli 7 000 yritystä. Vuosikymmenen loppupuolelle mennessä konkurssien määrät tasaantuivat lamaa edeltäneelle tasolle pariin–kolmeen tuhanteen konkurssiin vuodessa. Talouskriisin iskettyä vuonna 2008 Suomeen konkurssien määrä kasvoi hetkellisesti hieman yli kolmeentuhanteen, mutta mitään 1990-lukuun verrattavaa konkurssiaaltoa ei tapahtunut. Talouden piristyttyä määrät ovat painuneet jo lähelle kahtatuhatta konkurssia vuodessa.

Nykyaikaista velkaantumista sivuaa Markku Pääskynen romaanissaan *Vihan päivä*. Päiväkoti-ikäisestä asti vakavaksi masennukseksi tulkittavissa olevista oireista kärsinyt kahden lapsen kotiäiti Eliisa on vastuussa perheensä sekä miehensä putkifirman tilinpidosta. Eliisa pimittää mieheltään tiedon perheen sekä yrityksen taloudellisesta tilanteesta ja esittää kaiken olevan hyvin. Todellisuudessa lasten vaatteet hankitaan kirpputorilta, ruoka ostetaan kyläkaupasta tilille piikkiin ja luottokorttia on käytetty luottorajaan asti. Ulosottoviranomaiset uhkaavat perheen omakotitalon pakkohuutokaupalla. Eliisan hahmon taustalta löytyy mielenterveysongelmien lisäksi rikkonainen lapsuus eroper-

heessä sekä sekava nuoruus. Mies pyytää Eliisaa tarkistamaan onko perheellä varaa kesälomamatkaan Malagaan, jolloin Eliisa tekee päätöksen ilmoittaa ulosottovirastoon keksineensä ”ratkaisun” perheen talousongelmiin. Miehelleen hän kertoo matkan onnistuvan. Eliisa huumaa miehensä ja molemmat lapsensa unilääkkeillään, ampuu heidät haulikolla sänkyihinsä ja riistää lopulta hengen myös itseltään. (Pääskynen 2006.) Kirjassa ei tarkemmin eritellä perheen velkaantumisen syitä, mutta Eliisa syyttää tilanteesta itseään sekä omaa kyvyttömyyttään huolehtia perheen tileistä. Ongelmien annetaan ymmärtää johtuvan osin Eliisan töistä pois jäännin aiheuttamasta tulojen laskusta, sekä masennuksen aiheuttamasta kyvyttömyydestä huolehtia asioista. Huomionarvoista on myös se, että teos on kirjoitettu ennen vuosikymmenen vaihteen molemmin puolin esiintynyttä piikkiä perhesurmatapauksissa. Pian kirjan ilmestymisen jälkeen tapahtui vuosittain useita isien tekemiä perhesurmia, mutta kirjan julkaisua edeltäneenä vuosikymmenenä surmaaja oli yleisemmin perheen masennuksesta tai muista mielenterveysongelmista kärsinyt äiti (MTV uutiset 17.4.2012).

3.2.1 Pikavipit

Suomi nauttii kyseenalaista kunniaa maana, jossa matkapuhelimella haettavat pikavipit kehitettiin (Valkama & Muttilainen 2008, 20). Pikavipillä, pikalainalla, pikaluotolla tai pienlainalla tarkoitetaan tyypillisesti pieniä ja lyhytaikaisia tilapäiseen, akuuttiin rahan tarpeeseen myönnettäviä vakuudettomia luottoja. Historiallisesti niiden esikuvina voidaan pitää Yhdysvalloissa yleistyneitä niin sanottuja *payday loans* -lainoja, joissa pienehköjä summia rahaa pystyi lainaamaan tulevalle palkkapäivälle kirjoitettua šekkiä vastaan. (Rekonen 2007, 10–11, 14.) Ennen vuotta 2013 pikavippejä myöntäneet yritykset saivat toimia lähes viltteinä, sillä rahoitusmarkkinalaki ei koskenut alle kolmen kuukauden pituisia luottoja. Luottojen aiheuttamat ongelmat saivat kuitenkin hallituksen kiinnittämään huomiota siihen, että vippien keskimääräiset todelliset vuosikorot olivat kohonneet sääntelyä edeltäneenä aikana kohtuuttomaan 920 prosenttiin. Eduskunnan talousvaliokunta puolsi lausunnossaan lakimuutosta pikavippien sääntelyn tiukentamiseksi muun muassa asettamalla alle 2 000 euron lainoille korkokaton, viitekoron lisäksi korkeintaan 50 prosenttiyksikköä. Lisäksi vippiyrityksiltä edellytettiin luotettavampia tapoja selvittää luotonhakijan tulotilanne sen sijaan, että luoton myöntäminen perustuisi ainoastaan hakijan omaan selvitykseen tuloistaan. Pikavippien täyskieltoa talousvaliokunta ei sen sijaan nähnyt järkevänä vedoten siihen, että täyskielto avaisi

liian suuren markkinaraon pimeästi toimiville, laittomille vippipalveluille. Talousvaliokunta lausui olevansa erityisen huolissaan pikavippien osaltaan aiheuttamasta ylivelkaantuneisuuden nopeasta lisääntymisestä varsinkin nuorten velallisten kohdalla. (TaVM 15/2012 vp.)

Vuodesta 2006 eteenpäin velkaantumis- ja maksuhäiriöongelmat ovat liittyneet erityisesti pieniin kulutusluottoihin, kuten pikavippeihin, luottokorttivelkoihin ja osamak-suongelmiin (Tilastokeskus 3.6.2013). Pikavippien myöntäminen mahdollistui Suomessa vuonna 2005 ja jo kahta vuotta myöhemmin vippejä myönnettiin noin 650 000 kappaletta vuodessa (Valkama & Muttilainen 2008, 9). Viisi vuotta myöhemmin vippien määrä oli ylittänyt jo 1,4 miljoonaa vuodessa ja vuoden aikana myönnettyjen vippien yhteissumma oli runsaat 322 miljoonaa euroa (Hänninen & Hänninen 2015, 74). Lainsäädännön tiukentamisen jälkeen pikavippiyritysten määrä lähes puolittui ja myönnettyjen uusien luottojen määrä kääntyi selvään laskuun (Hannula 2013). Toisaalta sääntelyn kiristäminen sai pikavippifirmat muuttamaan toimintatapojaan niin, että vipeistä velkaantuneiden keskimääräiset velkasummat kasvoivat 8 400 eurosta 12 200 euroon (Hänninen & Hänninen 2015, 77).

Pikavippejä pidetään yhteiskunnallisesti merkittävänä ongelmana, sillä niihin turvautuvat tyypillisesti kaikkein pienituloisimmat, jotka eivät saa muualta luottoa. Vippejä otetaan usein peruselinkustannusten hoitoon, kun tulot eivät riitä kattamaan kustannuksia. Toisaalta vippejä otetaan myös esimerkiksi juhlimisen kustantamiseen. (Kaartinen & Lähteenmaa 2006, 47–49.) Pikavippien alkuaikoina tekstiviestillä haettavan vipin saattoi saada tililleen milloin tahansa vuorokaudenajasta riippumatta. Mielikuvissa pikavipit yhdistyvät herkästi baari-iltaan, joka ikävästi keskeytyy tilin näyttäessä nolaa. Akuuttiin rahapulaan päädytään hakemaan helpotusta pikavipillä. Sääntelyä kiristettiin vuonna 2010 määräämällä, että kello 23 ja 7 välillä haettavat lainat sai tilille vasta seitsemän jälkeen aamulla. Lainsäädäntöön jäi kuitenkin porsaanreikä, jolloin ennakkoon jo myönnettyä luottoa, jota ei kuitenkaan oltu nostettu kokonaan, voi siirtää tilille myös yöaikaan. (Finlex 1.2.2010.) Pikavippeihin kohdistuvaa sääntelyä ollaan edelleen kiristämässä, sillä eduskunnassa ja oikeusministeriössä valmistellaan pikavippien markkinoinnin kieltämistä sekä korkokaton ulottamista myös yli 2 000 euron lainoihin (Taloussanomat 3.6.2018).

Ruotsissa pikavippeihin liittyvien maksuvaikeuksien on tilastoitu painottuvan erityisesti nuorimpiin ikäluokkiin. Lähes 70 prosenttia vippien takia ongelmiin joutuneista oli alle 35- ja 36 prosenttia alle 25-vuotiaita, tyypillisesti nuoria miehiä. Suomessa vastaavat osuudet olivat 73 prosenttia alle 35-vuotiailla ja 37 prosenttia 20–24-vuotiailla. Keskimäärin yksittäiset luottosummat olivat pieniä, vain sadasta kahteensataan euroa. (Valkama & Muttilainen 2008, 21, 37–39.) Pienituloiselle nuorelle pikavippi on monesti ensimmäinen lainanhankkimismuoto, sillä takuita tai varmoja tuloja ei juurikaan kysellä. Jos rahankäyttö syystä tai toisesta riistäytyy käsistä, turvaudutaan erityisesti kavერიpiirin painostuksesta ja esimerkiksi pikavippeihin. (Vitikka 2013, 32–34.) Pikavipit ovat tavallaan paikanneet ja osin laajentaneet sitä lyhytaikaista ja tyypillisesti verrattain pienimuotoista lainarahan tarvetta, joka aikaisemmin katettiin ystäviltä, tuttavilta tai sukulaisilta pyydetyillä lainoilla.

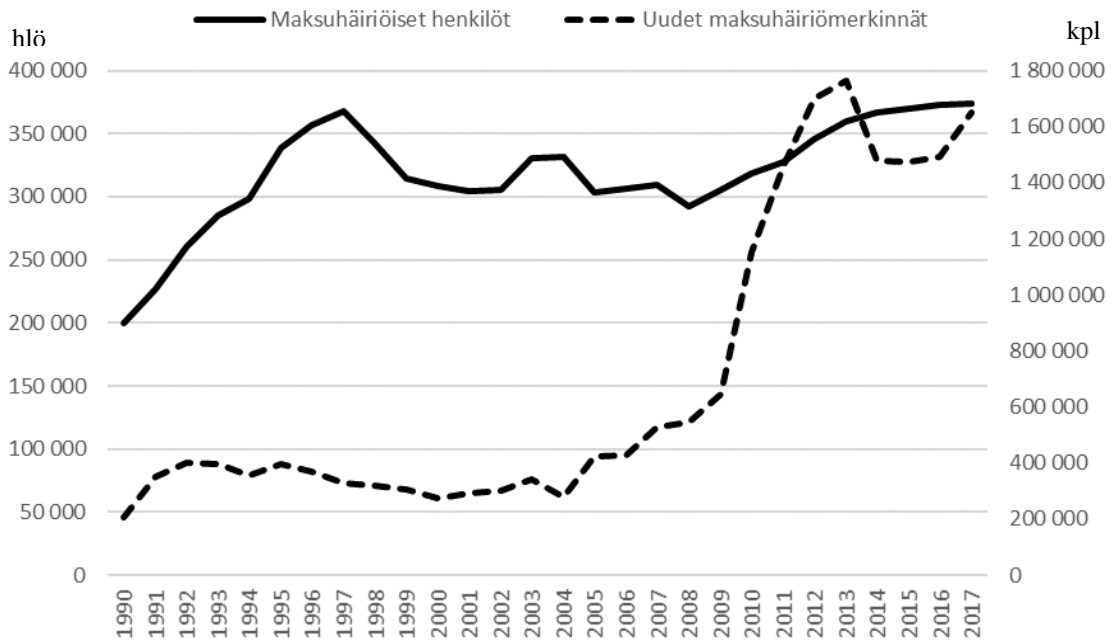
3.2.2 Maksuhäiriömerkinnät

Luottotietotoiminta otti Suomessa ensiaskeleensa vuonna 1893, jolloin muutama helsinkiläinen asianajotoimisto alkoi välittää kauppiaille ja liikkeenharjoittajille luottotietoja asiamiesten välityksellä. Teollistumisen aiheuttaman rahatalouden nopean kasvun myötä yksittäisten asianajotoimistojen harjoittama luottotietotoiminta osoittautui kuitenkin vuosisadan vaihteessa riittämättömäksi. Tilanteeseen haettiin ratkaisu perustamalla Suomen Luotonantajyhdistys vuonna 1906. (Parpola & Kiljala 2005, 13–17.)

Vuonna 1990 maksuhäiriömerkintöjä oli noin 200 000 hengellä, mutta maksuhäiriöisten määrä nousi ennen laman taittumista vuonna 1994 yli 300 000 henkeen (Erola 2001, 181–182). Maksuhäiriömerkintöjen ja niitä saaneiden henkilöiden määrät on esitetty kuviossa 6. Siihenastinen huippu saavutettiin vuonna 1997, kun maksuhäiriöitä oli kirjattu noin 368 000 henkilölle (Suomen Asiakastieto 14.1.2014). Maksuhäiriöisten henkilöiden määrä laski vuoteen 2004 mennessä hieman alle 295 000 henkilöön, mutta kääntyi vuosituhatosen ensimmäisen vuosikymmenen puolivälissä jälleen nousuun. Vuonna 2008 luottotietolain muutos kaunisti lukemia, kun noin 22 000 henkilön tiedot poistui rekisteristä pudottaen maksuhäiriöisten määrän 292 500 henkilöön. (Rantala & Tarkkala 2009, 32–33.) Merkinnän saaneiden määrä kääntyi tasaiseen kasvuun vuonna 2008 alkaneen talouslaman ja taantuman yhteydessä. Kesällä 2018 maksuhäiriömerkintöjä saaneiden henkilöiden määrä nousi uuteen ennätykseensä, yli 379 000 henkeen

(Suomen Asiakastieto 2.7.2018). Tilastoinnissa näkyy myös vuosittain kirjattujen uusien maksuhäiriömerkintöjen määrä⁵. Maksuhäiriömerkintöjä saaneella henkilöllä on keskimäärin 15 erillistä merkintää. Merkintöjen kokonaismäärän voi karkeasti arvioida olevan luokkaa viisi ja puoli miljoonaa merkintää. (Yle uutiset 8.1.2018.) Yhdelle maksuhäiriöiselle keskimäärin kertyneiden merkintöjen määrä on parissa vuosikymmenessä yli kolminkertaistunut, sillä vuonna 1997 Suomen Asiakastieto (27.10.1997) ilmoitti merkintöjen keskimääräksi 4,6 henkeä kohti. Vuonna 2011 tilastointitapaan on tullut muutos, jonka jälkeen uusi maksuhäiriömerkintä on tullut jokaisesta ulosottoesteen sisältämästä velasta (Suomen Asiakastieto 8.1.2018). Uusien merkintöjen määrät tosin olivat kääntyneet jyrkkään kasvuun jo vuotta aikaisemmin. Vaikka maksuhäiriömerkintöjen määrän trendi vaikuttaa jossain määrin seuraavan kansantalouden yleistä kehitystä niin, että merkinnät yleistyvät taloudellisesti heikkoina aikoina, kytkös ei näytä olevan kovin vahva. 1990-luvun puolivälistä vuoteen 2007 ulottuneen nousukauden aikana maksuhäiriömerkintöjen määrä laski hieman, mutta vaikuttaa toistaiseksi jatkavan hienoista kasvua kansantalouden piristymisestä huolimatta.

⁵ Merkintöjen kokonaismäärää ei ole tilastoitu, ainoastaan kalenterivuoden aikana kirjattujen, uusien merkintöjen määrät.

Kuvio 6: Maksuhäiriöisten henkilöiden ja uusien maksuhäiriömerkintöjen määrä vuoden aikana vuosina 1990–2017⁶. Lähde: Suomen Asiakastieto ja Muttilainen (2002, 135).

Maksuhäiriömerkinnät kertyvät tyypillisimmin hallintoluonteisista viranomaismaksuista. Esimerkiksi ulosottoon päätyneet pysäköintivirhemaksut, terveyskeskusmaksut tai verorästit ovat tyypillisimpiä syitä maksuhäiriömerkinnälle. (Yle uutiset 20.10.2014.) Toisaalta viranomaismaksujen kaltaisten rutiininomaisten maksujen kerryttäminen ja niiden päätyminen ulosottoon kielivät ehkä lopulta enemmän heikosta elämänhallinnasta ja säännöistä piittaamattomuudesta, kuin pelkästä ylivelkaantumisesta. Tällöin kyse on moniongelmaisista ihmisistä, eikä pelkästään velkakierteeseen joutuneista. Velkojen kanssa ongelmiin joutuneiden on todettu käyttävän keskimääräistä enemmän alkoholia, tupakkaa, sekä rauhoittavia lääkkeitä (Muttilainen 2002, 59). Esimerkiksi huumeiden käyttäjillä velkaantuminen on tyypillistä, sillä riippuvuutta aiheuttavat, kielletyt aineet ovat usein hyvin kalliita. Varsinkin 1990-luvun laman jälkimainingeissa maksuhäiriöisyys kytkeytyi takausvelkoihin, sillä maksuhäiriömerkinnän saaneilla ei ollut väestön keskiarvoon verrattuna merkittävästi enemmän lainaa (Erola 2000, 56). Osittain tämä

⁶ Vuoden 1989 luvut eivät ole vertailukelpoisia (Muttilainen 2002, 135).

selittyy myös sillä, ettei jo valmiiksi maksuhäiriömerkinnän saaneella henkilöllä tosiasiallisesti ollut mahdollisuutta saada tuolloin lisää lainaa. Ne, joiden luottotiedot ovat puhtaat, voivat taas ketjuttaa lainojen nostamista. Tämä muuttui pikavippien tultua markkinoille, sillä vippien alkuaikoina kaikki yritykset eivät tarkistaneet lainanhakijoiden luottotietoja. Tässä voidaan ajatella toteutuvan Beckin ajatus riskilaskelmista, kun luotonantajat määrittävät maksuhäiriömerkintäiset liian riskaabeleiksi luototettaviksi. Henkilön luottokelpoisuutta määritellään riskirationaalisuuden laskelmien kautta. (Beck 1990, 135–136, 162–163.) Useilta eri tahoilta peräkkäin otettujen luottojen haittoja on haluttu ehkäistä ottamalla Suomessakin käyttöön niin sanottu positiivinen luottorekisteri.

Maksuhäiriömerkintöjä on eniten 35–44-vuotiailla, mutta tässä ikäryhmässä, samoin kuin 45–54-vuotiaissa, häiriöiden määrä oli vuosina 2004–2008 laskussa (Rantala & Tarkkala 2009, 34). Ensimmäistä kertaa maksuhäiriörekisteriin joudutaan tyypillisesti jo nuorena, alle kolmikymppisenä. Väestön keskiarvoon verrattuna suurimman riskin muodostavat 25–39-vuotiaat miehet, joiden riski maksuhäiriömerkintöjen saamiseen on koko väestöön verrattuna lähes kaksinkertainen (Suomen Asiakastieto 14.1.2014). Hie-man vanhemmat, yli 35-vuotiaat ikäluokat nousevat määrällisissä tilastoissa esiin, sillä merkinnät tyypillisesti kerääntyvät samoilta henkilöille. 16 prosentilla 25–49-vuotiaista miehistä on maksuhäiriömerkintä (Yle uutiset 22.2.2016). Nuorten miesten lisäksi muita todennäköisemmin maksuhäiriömerkintöjä saavat yksinelävät, vähän koulutetut sekä pienituloiset henkilöt. Toisaalta ammattiaseman perusteella yrittäjillä on suurin todennäköisyys saada maksuhäiriömerkintä. (Tala, Pulkkinen & Juntila 1988, 56–57; Pulkkinen & Hyttinen 1989b, 16.)

Rantala & Tarkkala (2009, 27) ennakoivat vuonna 2009, että myös vuokranmaksuun liittyvien ongelmien määrä tulee kasvamaan maksuhäiriömerkintöjen yleistymisen myötä. Suomen Asiakastiedon mukaan ennuste toteutui, ja maksamattomista vuokrista aiheutuneiden merkintöjen määrä kääntyi 2014 hienoiseen kasvuun (Kauppalehti 9.1.2015). Erolan (2000, 55) mukaan maksuhäiriöisyys johtuu ensisijaisesti tulotason putoamisesta eikä ylikuluttamisesta. Maksuhäiriömerkintöjä saaneet ovat ottaneet kulu- tusluottoja silloin kun heidän tulonsa ovat olleet korkeammat ja ajautuneet vaikeuksiin vasta tulojen pienenemisen myötä.

Luottotietojen menettämisellä voi olla laajoja vaikutuksia tietonsa menettäneen elämään. Tyypillisesti maksuhäiriömerkintä heikentää mahdollisuuksia luottokortin tai pankkilainan saamiseen. Esimerkiksi opintolainan saaminen voi estyä, vaikka opintolainalla onkin valtion takaus. Etämyyntiyrietykset toimittavat tavaraa luottotietonsa menettäneelle usein vasta tilisiirron saatuaan tai postiennakolla. Samoin puhelinoperaattorit saattavat vaatia vakuusrahan maksamista, jos maksuhäiriömerkinnän saanut haluaa käyttöönsä muun kuin prepaid-liittymän. Vuokra-asunnon hankkimisessa voi olla suuria vaikeuksia, eikä maksuhäiriömerkintä ole meriitti myöskään työmarkkinoilla. Kuitenkaan esimerkiksi pankkipalveluita tai sähkösopimusta ei voida luottotiedottomalta täysin evätä, sillä ne kuuluvat kaikille tarjottavien peruspalveluiden piiriin. (Kuluttajaliitto 28.3.2018.)

4 MITÄ TIEDÄMME YLIVELKAANTUMISILMIÖSTÄ?

Tässä luvussa selvitetään tarkemmin, millaisia taustatietoja velallisista on viimeisten 30 vuoden aikana kerätty ja millaisia havaintoja heistä on tehty. Erilaisia selvityksiä velallisista on tehty lukuisia. Velalliset eivät ole yhtenäinen ryhmä. Esimerkiksi velkaantumisen syyt voivat olla hyvin erilaisia ja velallisia onkin pyritty jaottelemaan erilaisiin ryhmiin. Esiin nostetaan myös koetun hyvinvoinnin kytkökset toimeentuloon. Taloudelliset rajoitteet heikentävät usein ihmisten tyytyväisyyttä muihinkin elämän osa-alueisiin. On siis todennäköistä, että myös ylivelkaantuminen vaikuttaa yleistä hyvinvointia ja tyytyväisyyttä heikentävästi.

4.1 VELKAANTUNEIDEN TAUSTATIETOJA

Tyypillisimmät velkaantuneiden maksuvaikeuksiin liittyvät riskit ovat Muttilaisen (1991, 59) mukaan tulotason äkillinen aleneminen, traumaattinen kriisi, statussymbolien hankinta sekä alhainen tietotaso luottojen käytöstä ja luottokustannuksista. Yleisimmin maksuvaikeuksiin ovat johtaneet tulotason äkilliseen alenemiseen liittyvä työttömäksi tai lomautetuksi joutuminen. Sitoumuksiaan välttelevät maksuhaluttomat ovat vain pieni vähemmistö. Muiden ihmisten suhtautuminen velkaantuneisiin noudattaa kuitenkin samaa logiikkaa kuin yleisemminkin toimeentulovaikeuksia kohdanneisiin; heitä pidetään usein itse syyllisinä omiin ongelmiinsa, ja vaaditaan kantamaan vastuu omasta toimeentulostaan.

Leskinen (1990, 41) määrittelee ylivelkaantuneille tyypillisiksi piirteiksi nuoruuden, kuulumisen tulo- ja koulutusluokan sekä työmarkkina-aseman perusteella alempiin sosiaaliluokkiin tai etnisiin vähemmistöryhmiin. Muttilainen & Reijo (2007, 12–13) määrittelevät maksuvaikeuksiin joutuneet henkilöiksi, joilla on ollut vuoden aikana vähintään kerran vaikeuksia selvitä veloistaan tai toistuvia vaikeuksia selvitä laskuistaan. Heistä 70 prosenttia on 25–54-vuotiaita. Maksuvaikeudet keskittyvät erityisesti yksin-asuviin sekä miehiin. Merkillepantavaa on, että yksinhuoltajien osuus maksuvaikeuksiin joutumisesta on matala, 12 prosenttia, jopa matalampi kuin lapsettomien pariskuntien osuus. Yksinhuoltajien toimeentulo on kuitenkin ollut voimakkaasti esillä viime vuosina. Maksuvaikeuksiin joutuneista yli 60 prosenttia asuu vuokralla ja vain noin joka kymmenes velattomassa omistusasunnossa.

Ylivelkaantuneet yksityishenkilöt voivat viimeisenä vaihtoehtona hakea velkajärjestelyyn, jossa ensisijaisesti pyritään sopimaan maksuohjelmasta velkojien kanssa. Mikäli sovintoratkaisuun ei päästä, vahvistaa käräjäoikeus tuomiolla velkajärjestelyn ehdot. Jos velallinen noudattaa sovittua tai hänelle määrättyä maksuohjelmaa, vapautuu hän ohjelman päättymisen jälkeen veloistaan. (Kilpailu- ja kuluttajavirasto 13.1.2015.) Velkajärjestelyn piirissä olevilla tulot eivät keskimäärin riitä kattamaan menoja, toisin sanoen keskimääräisellä velkajärjestelyssä olevalla maksuvaraa ei tosiasiallisesti ole (Muttilainen 2007, 12). Velkajärjestelyn piiriin päätyneiden heikosta maksukyvyistä kielivät myös velkojien kitkerät kommentit, kuten velkajärjestelyn luonnehdinta taloudellisesti ”huomattava negatiivisessa mielessä”, ”katastrofaalinen”, ”yhtä tyhjän kanssa” sekä ”työhön, vaivaan ja tallennuskustannuksiin nähden aivan onneton” (Muttilainen 1997, 53). Velkajärjestelyyn pääsemisen voi estää myös se että velallisen katsotaan velkaantuneen ”ilmeisen kevytmielisesti”. Tällöin myös velanoton tarkoituksella voi olla merkitystä, sillä maksukyvyttömänäkin velkaantunut henkilö voi päästä velkajärjestelyyn, jos velka on otettu esimerkiksi välttämättömien elinkustannusten maksuun. (Koskinen 1995, 36–37.)

Niistä velallisista, jotka tuomioistuin on hyväksynyt velkajärjestelyyn vuonna 2005, ylivoimainen enemmistö on keski-ikäisiä, iältään 35–64-vuotta. He muodostavat velkajärjestelyn piirissä olevista 85 prosenttia, keski-ikänsä ollessa 49 vuotta. Yksinasuvat, matalasti koulutetut sekä työttömät ovat koko väestöön suhteutettuna selvästi yliedustettuihin. Velkajärjestelyn piirissä olevilla erillisiä velkasuhteita on keskimäärin 12 kappaletta. Yksittäiset lainat eivät tyypillisesti muodostu erityisen suuriksi, mutta yhteenlaskettuina keskimääräinen velkasumma kohoaa yli 47 000 euron. Kahdella viidestä velallisesta velkojen pääosa muodostuu kulutusluotoista. Toiseksi yleisin velkamuoto ovat yritysluotot, jotka muodostavat pääosan joka neljännen velallisen veloista. (Muttilainen 2007, 2–10.)

Maksamismääräyksiä käytetään puolestaan usein velkasummaltaan alhaisiin velkoihin, vuonna 1989 selvästi yli 70 prosenttia saatavista oli alle 5 000 markkaa (Pihlantie 1989, 123). Sen sijaan maksuhäiriöisyys yhdistyy ennen muuta pienipalkkaisuuteen, sekä tulo-tasossa tapahtuviin muutoksiin, eikä stereotyyppisesti ajateltuina sosiaaliturvan varassa eläviin (Erola 2000, 70). Tässä on selvä kontrasti velkasovinto-ohjelmien piirissä ole-

viin, joilla ongelma ei niinkään ole tulotasossa, vaan kohtuuttomaksi kasvaneessa velka-
taakassa (Mutttilainen & Valkama 2003, 25). Maksuhäiriöisistä suurin osa kuului vuon-
na 2000 alempiin, alle 9 000 markan bruttotuloilla elävien tuloryhmiin (Erola 2000, 31).

Viimeisimmän talouslaman aikana yrittäjistä yksi merkittävästi kärsinyt ryhmä ovat
olleet maatalousyrittäjät, sillä yleisen taloudellisen laman lisäksi heidän talouttaan ovat
koetelleet myös Venäjään kohdistetut talouspakotteet, sekä Venäjän asettamat vastapa-
kotteet. Erityisesti maidontuottajat ovat olleet vaikeuksissa maitotuotteiden vientikiellon
vuoksi, joka on romahduttanut tuottajille maksetut hinnat. Sateisten ja kylmien kesien
sekä hallintojärjestelmäongelmien aiheuttamien tukirahojen maksuviivästysten vuoksi
maatiloja on ajautunut maksukyvyttömyyteen, mikä onkin saanut Maa- ja metsätalous-
tuottajain Keskusliiton vaatimaan kotimaisen maataloustuotannon voimakasta tukemista
verovaroista (Kauppalehti 11.8.2015). Tuottajahintojen lasku ja sen mukanaan tuoma
taloudellinen epävarmuus onkin ajanut maatalousyrittäjiä myös psyykkisesti tiukalle.
Psyykkiset oireet, kuten stressin, voimattomuuden tai väsymyksen kokemukset, ovat
yleistyneet, sekä tyytyväisyys omaan työhön on monia muita ammattiryhmiä heikom-
paa. (Mela 5.7.2017.)

Velkaneuvontaan hakeutuneilla velat muodostuvat tyypillisesti yritys- ja asuntolainois-
ta, kulutusluotoista sekä takauksista. Velkaantuneella on tyypillisesti useampaa kuin
yhtä lainamuotoa vastuullaan. (Iivari & Mälkiä 1999, 35, 65–66.) Velkasovinto-
ohjelman piiriin kuuluneista velkatyypit jakautuivat melko tasaisesti kulutus-, takaus-
sekä yritysvelkojen kesken. Ohjelman asiakkaista puolella velkaantumiseen liittyi yri-
tyslainoja ja asiakaskunnasta 60 prosenttia oli miehiä. Yleisesti ottaen miehet päätyvät
velkaongelmiin naisia useammin. Naiset puolestaan hakeutuvat tarjotun avun piiriin
miehiä aktiivisemmin, jolloin naisten osuus avunsaajista on suurempi kuin osuus velal-
lisista. Toisin kuin velkajärjestelyn piirissä olevilla, sovinto-ohjelmiin osallistuneiden
maksuvara on parempi. Sovinto-ohjelmiin osallistuvista vajaalla neljänneksellä ei ole
maksuvaraa. (Mutttilainen & Valkama 2003, 22–23.)

Sosiaalisessa luototuksessa velallisen asemaan pyritään helpottamaan tyypillisesti niin, että julkinen taho tai kolmannen sektorin toimija, kuten Takuusäätiö⁷, takaa velalliselle yhden uuden suhteellisen matalakorkoisen pankkilainan. Tällä lainalla velallinen maksaa kaikki aikaisemmat velkansa pois. Jäljelle jää ainoastaan yksi laina, joka kattaa koko velan. Näin velallinen saa minimoitua omat velanhoitokulunsa, jotka usein muodostuvat velkapääoman lyhentämisen esteeksi. Vuonna 2004 Takuusäätiöön tulleiden takaushakemusten hakijoista kahdella kolmasosalla ei ollut varallisuutta (Piskonen 2006, 35). Takuusäätiö toteutti 2016–2017 kyselyn, jossa kartoitettiin talousongelmiin joutuneiden auttamiseksi työskentelevien henkilöiden käsityksiä heidän asiakkaidensa taloudenpidon ongelmien syistä. Kysely lähetettiin Suomen suurimpien kaupunkien edustajille, pois lukien Oulu sekä Turku. Kyselyssä sai valita korkeintaan viisi eniten ongelmien syntyyn myötävaikuttanutta tekijää. Ammatillaiset nimesivät useimmiten velkaantumisen syiksi taloudenpidon sekä rahanhallinnan ongelmat (76 prosenttia vastaajista), pienituloisuuden (70 prosenttia), sekä ylivelkaantuneisuuden tai maksuhäiriöt (kumpikin 62 prosenttia). Merkillepantavaa on, että harvempi kuin joka kolmas vastaaja nimesi asiakkaidensa ongelmien syyksi työttömyyden, ja vain runsaat viisi prosenttia yksinäisyyden tai avioeron. (Nyholm 16.6.2017.)

Toinen sosiaalisen luototuksen muoto on yksittäisiin hankintoihin, kuten esimerkiksi auton korjauskustannuksiin, myönnettävät pienlainat, jotka ovat velkaantuneelle välttämättömiä, mutta joihin velkaantunut ei voi saada rahoitusta muualta. Takuusäätiö määrittää pienlainaa hakeneiden tuloköyhien olleen yli puolessa tapauksista myös ylivelkaantuneita (Takuusäätiö 2017, 23). Iivari, Piironen ja Siltaniemi (2000, 80–81) ovat selvittäneet sosiaalisen luototuksen piiriin päässeiden henkilöiden tapoja selviytyä ylivelkaisuudestaan. Velalliset jaoteltiin neljään kategoriaan heidän käyttämiensä selviytymisstrategioiden mukaan:

- a) Työkeskeiset, jotka pyrkivät työnteolla ja riskinotolla pääsemään omilleen

⁷ Takuusäätiö on sosiaalialan järjestö, joka pyrkii neuvomaan sekä tarjoamaan apua talousvaikeuksiin joutuneille yksityishenkilöille.

- b) Muista huolehtijat, joiden ensisijainen huolen aihe on esimerkiksi perheen toimeentulon turvaaminen
- c) Etsijät, jotka toimivat epävarmasti ja lyhytjänteisesti, pyrkien selvittämään ongelmansa rahankäyttöä tiukentamalla ja tekemällä pesäeroa menneeseen toimintaan
- d) Riskien välttäjät, jotka pyrkivät tasapainottamaan työn sekä perhe-elämän ja välttämään suuria muutoksia elämäntilanteessaan.

Suomessa asuminen on suurin yksittäinen kotitalouksien menoerä. Tämä näkyy myös köyhyystilastossa, sillä asumiskustannukset ovat monelle köyhälle ihmiselle se menoerä, joka suistaa talouden pois tasapainosta. Asumisesta on vaikeampaa säästää kuin monista muista kuluista, sillä vuokrat ovat varsinkin suuremmilla kaupunkiseuduilla jatkuvassa kasvussa. Omistusasujilla taas yllättävät muutokset omassa tulotasossa voivat sekoittaa henkilön talouden. Esimerkiksi asuntovelallisen on vaikeampaa yllättävässä tilanteessa merkittävästi pienentää menojaan. Vuonna 1990 noin 80 000 henkeä putoasi asumiskustannusten vuoksi köyhyysrajan alapuolelle (Ritakallio 1994, 47). Asuntovelallinen voikin pahimmassa tapauksessa kohdata velkaisen asunnon pakkomyynnin epäedullisessa markkinatilanteessa, jolloin asunnosta saatava hinta ei ehkä riitä kattamaan asunnon hankkimiseksi alun perin otettua pankkilainaa kuin osittain (Erola 2000, 59; Kangas & Ritakallio 1996, 30–31).

Mielenkiintoinen, mutta hankalasti tutkittava ylivelkaantuneiden ryhmä ovat rahapeelaamisen takia velkakierteeseen ajautuneet. Sosiaali- ja terveysministeriön toteuttaman kyselyn perusteella on arvioitu, että rahapelejä pelaavista neljä prosenttia on ottanut velkaa pelaamista varten. Prosentuaalisesti määrä on pieni, mutta tämä tarkoittaisi noin 10 000 suomalaisen pelaavan rahapelejä velaksi (Lähteenmaa & Strand 2008, 16–17). 15–74-vuotiaista suomalaisista noin neljä viidestä pelaa ainakin toisinaan rahapelejä. Noin kolmella prosentilla väestöstä pelaaminen muodostaa ongelman, ja lisäksi 15 prosentilla pelaaminen on riskitasolla. Rahapeliriippuvaisia arvioidaan Suomessa olevan noin 49 000 henkeä. (Salonen & Raisamo 2015, 38–40.)

Rahapelaamista voidaan pitää suomalaisille tyypillisenä ilmiönä, sillä Suomessa häviää rahapeleissä eniten rahaa Euroopassa ja viidenneksi eniten koko maailmassa (The Economist 2.9.2015). Pelaaminen keskittyy erityisesti pienituloisiin väestönsiiin, esimerkiksi entistä Rahapeliautomaattiyhdistystä, nykyistä Veikkausta, on syytetty siitä, että rahapeliautomaatteja sijoitetaan selvästi enemmän pienituloisimpien asuttamille postinumeroalueille (Selin, Raisamo, Heiskanen & Toikka 2018.). Liiallinen rahapelien pelaaminen voikin joillain ihmisillä olla myös ylivelkaantumisen taustalla, mutta yhteyden todentamiseen tämän tutkimuksen aineisto ei riitä.

4.2 HYVINVOINTITEORIA JA VELKAANTUNEIDEN SUBJEKTIIVINEN KOKEMUS HYVINVOINNISTAAN

Taloudellisen toimeentulon on todettu korreloivan yksilön koetun hyvinvoinnin kanssa tiettyyn rajaan asti. Vastaavasti köyhyyden on todettu heikentävän koettua hyvinvointia (Isola & Suominen 2016, 35). Omassa viiteryhmässään kohentuva toimeentulo nostaa aluksi nopeasti myös koettua hyvinvointia, mutta tietyn rajan saavuttamisen jälkeen tulojen kasvaminen ei enää kohota koettua hyvinvointia samassa suhteessa. Ylivelkaantuneiden kohdalla voidaan perustellusti olettaa, että heidän kokemansa hyvinvointi jää todennäköisesti jälkeen koko väestön tasosta. On huomioitava, että ihmiselle on tyypillistä verrata itseään aina omaan viiteryhmäänsä. Verrattuna koko väestöön, maksuhäiriöiset kokevatkin usealla mittarilla, esimerkiksi lainanotossa ja säästämässä, eroavansa merkittävästi niin sanotusti ”tavallisesta kansalaisesta” (Erola 2000, 65–68).

Tunne yhteiskunnasta poissuljetuksi joutumisesta yhdistettynä keskimääräistä heikompiin taloudellisiin resursseihin muodostavat riskin sille, etteivät Erik Allardtin hyvinvointiteorian mukaiset hyvinvoinnin kriteerit ylivelkaantuneilta useinkaan täyty. Allardtin 1970-luvulla kehittämään hyvinvointiteoriaan kuului kolme hyvinvoinnin tasoa: perustarpeita ja taloudellista toimeentuloa mitannut *having*; ihmissuhteita mitannut *loving* sekä abstraktimpaan itsensä toteuttamiseen liittynyt *being*. Allardtin teoriaa on pyrkinyt modernisoimaan Hirvilammi mukauttamalla teoriaa kestävästi hyvinvoinnin määrittelyyn sopivaksi. Hirvilammin versiossa *having* merkitsee kohtuullista toimeentuloa, *loving* -tasoon on lisätty muun muassa suhde luontoon ja eläimiin, *being* -tasossa on otettu huomioon esimerkiksi psyykinen terveys ja mukaan on otettu neljäs taso, *doing*.

Doing -tasoon kuuluu palkitsevaksi koettu toiminta, kuten mielekäs työ tai harrastustoiminta. (Hirvilammi 2015, 65–70.)

Alhainen toimeentulo ja velkaongelmat tuovat haasteita myös muun mielekkään itsensä kehittämisen ja vapaa-ajan viettotapojen toteuttamisessa. Esimerkiksi nuorisotyöttömyyden trendi heijastelee myös nuorten syrjäytymiskehitykseen (Me-säätiö 22.3.2018). KONSE-tutkimuksessa on myös kartoitettu vastaajien koettua hyvinvointia, jolloin ylivelkaantuneiden ja koko väestön erojen vertailu tältä osin on mielekästä. Maslowin tarvehierarkian mukaan ihminen pyrkii ensisijaisesti tyydyttämään välttämättömät perustarpeensa, kuten ravitsemuksen (Allardt 1976, 41). Tarvehierarkian alimmat, fysiologiset ja turvallisuuden tarpeet vastaavat siis melko tarkkaan Allardtin hyvinvointiteorian *having* -tasoa. Kun ylivelkaantuneilla perustoimeentulon turvaaminen on usein vaikeaa, heijastuneeseen se myös yleisesti velkaantuneiden kokemaan hyvinvointiin.

Maksuhäiriömerkintöjä saaneet henkilöt kokevat väestön keskiarvoa enemmän huolta työttömäksi jäämisestä ja työkyvyttömäksi joutumisesta. He suhtautuvat myös muuta väestöä skeptisemmin asuntotilanteeseensa. Maksuhäiriömerkintöjä saaneet kokevat yhteiskunnan sinällään turvalliseksi ympäristöksi, mutta kysyttäessä heiltä sosiaaliturvaan tehtävien leikkauksien vaikutuksista turvallisuudentunteeseen, ovat erot koko väestön vastausten keskiarvoon verrattuna merkittävät. Sosiaaliturvaan kohdistetut leikkaukset aiheuttavat maksuhäiriöisille selvästi väestötasoa enemmän huolta turvattomuuden lisääntymisestä. (Erola 2000, 59–63.)

Monella velkaantuneella ongelmien suurin syy on korkojen ja viivästysmaksujen myötä kohtuuttomiksi nousevat velanhoitokulut, jolloin alkuperäisen velkapääoman lyhentäminen muuttuu käytännössä mahdottomaksi. Tilanne koetaan herkästi toivottomana, kun velkaongelmiin ei näy ratkaisua. Iivari ja Mälkiä (1999, 39–40) nostivat tämän katkeroitumisen omassa tutkimuksessaan jopa työnsä nimeen asti, otsikoimalla raporttinsa nimellä ”Mitäs luulet motivaatiosta tehdä töitä?” Palkkatyön tekeminen voi olla ylivel-

kaantuneelle hyödyttöntä, kun palkkatulot eivät välttämättä lisää lainkaan käytettävissä olevan rahan määrää (Muttilainen 2002, 58).

Erola (1997, 51–53) vertaa maksuhäiriömerkinnän saamisen seurauksia ihmisen elämään pahimmassa tapauksessa jopa panoptikoniin⁸ sulkemisen kaltaiseksi rangaistukseksi. Pahimmillaan täysin alkuperäiseen maksuhäiriömerkintään liittymättömän kostonhimon takia yksityishenkilön maksuhäiriömerkinnät voidaan kaivaa esiin, ja mustamaalata henkilö esimerkiksi työyhteisössään roistoksi tai talousrikolliseksi. Tämä johtaa maksuhäiriömerkintöjä saanutta henkilöä kohtaan tunnetun epäluottamuksen stigmatisoitumiseen (Erola 2001, 176).

⁸ Panoptikon on 1700-luvulla kehitetty vankilatyyppe, jonka lieriön mallisen monikerroksisen vankiosaston keskellä sijaitsevasta tornista voidaan tarkkailla esteettä ja huomaamatta vankeja, sillä kehälle sijoitettujen sellien tornin puoleiset seinät on korvattu esimerkiksi kalterein.

5 TUTKIMUSASETELMA JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Edeltävissä luvuissa on käyty läpi ensin taustoittavasti vuosikymmenen vaihteen molemmiin puolin ajoittunutta lamaa, talouskriisiä sekä niiden vaikutusta julkiseen ja yksityiseen talouteen. Viimeisten kahden vuosikymmenen yhteiskunnallinen kehitys, työmarkkinoiden epätyypillistyminen sekä rahamarkkinoiden vapautuminen ja uusien lainamuotojen yleistyminen, on johtanut velkaantumisen ja erityisesti ylivelkaantumisen nousuun yhteiskunnallisesti merkittäväksi ongelmaksi. Suomessa ei kuitenkaan viime vuosina ole tehty paljoakaan tutkimusta ylivelkaantuneista kyselytutkimusaineistoilla. Hiipakka (2016) käsitteli pro gradussaan ylivelkaantuneita kulutustottumusten näkökulmasta ja Lehtonen (2016) rekisteriaineistolla ylivelkaantuneiden vanhempien huono-osaisuuden periytymistä heidän lapsilleen.

Edellinen Turun yliopiston sosiaalitieteiden laitoksen pro gradu -työ aiheesta on tehty ilmeisesti jo kaksi vuosikymmentä sitten (ks. Numminen 1994). Luonteeltaan se oli täysin erilainen tämän tutkielman kanssa, sillä se oli 1990-luvun laman keskellä toteutettu kvalitatiivinen haastattelututkimus. Velkaongelmiin joutuminen voi sekoittaa paitsi yksilön, myös hänen lähipiirinsä elämän lähes täysin jopa vuosikymmeniksi. Ulospääsy tilanteesta voi olla sekä vaikeaa että hyvin hidasta. Jatkuvan taloudellisen paineen alla eläminen ei useinkaan voi olla näkymättä myös muilla elämän osa-alueilla, joten lisätiedon saanti velkaantuneista sekä velkaantumisesta voisi edesauttaa myös ylivelkaantuneiden auttamista ja yleistä hyvinvointia.

Tässä tutkielmassa ylivelkaantumista tarkastellaan KONSE-kyselytutkimusaineiston avulla. Tutkimuskysymyksiä vastausta haetaan kysymyksiin:

1. Miten yleisesti ylivelkaantuneisuuden kokemista esiintyy ja millaisia muutoksia esiintymisessä havaitaan kahdenkymmenen vuoden aikana 1995–2015?
2. Mitkä sosiodemografiset tekijät lisäävät riskiä ylivelkaantuneisuuden kokemiin ja mitä muutoksia riskitekijöissä on tapahtunut?
3. Kuinka suuri osuus eri velkatyyppistä omaavista kokee olevansa ylivelkaantuneita ja millaisia muutoksia kokemuksissa on tapahtunut?

4. Miten ylivelkaantuneiden tulot suhteutuvat velanhoitokuluihin ja mistä velkääomat muodostuvat? Millaisia muutoksia niissä on tapahtunut?
5. Miten ylivelkaantuminen vaikuttaa ihmisten elinoloihin ja hyvinvointiin?
6. Miten ylivelkaantuneet kertovat kokemuksistaan huono-osaisuudesta ja mitä kertomuksista voidaan päätellä?

6 AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT

Tutkimusaineistona tutkimuksessa käytetään Turun yliopiston Sosiaalipolitiikan oppiaineessa kerättyjä aineistoja ”Väestöryhmien väliset hyvinvointierot ja hyvinvointiongelmien paikantuminen”, eli niin sanottuja Kuka on köyhä? -aineistoja vuosilta 1995, 2000, 2005, 2010 ja 2015. Työssä viitataan aineistoon lyhyesti KONSE-aineistona. Aineisto edustaa kunkin aineistonkeruuvuoden 18–69-vuotiasta väestöä. Kunakin aineistonkeruuvuotena satunnaisotos poimittiin erikseen, eli kyse on niin sanotusta toisintotutkimuksesta. Ylivelkaantumisesta koskevan tutkimuksen kannalta merkittävin aineiston kysymys on ”Tulot ja lainanhoitokulut huomioon ottaen, koen olevani ylivelkaantunut”, joka on tässä tutkimuksessa selitettävä muuttuja ja jota käytetään ylivelkaantuneisuuden määritelmänä. Kysymyksessä on alun perin ollut neljä vastausvaihtoehtoa välillä täysin samaa mieltä–täysin eri mieltä, mutta analyysejä varten vaihtoehdot on uudelleenkoostettu dummy-muuttujaksi. Väitteen kanssa täysin tai osittain samaa mieltä olevia pidetään ylivelkaantuneina. Ylivelkaantuneiksi itsensä kokevia on näin määriteltynä aineistossa yhteensä 1 679 henkilöä.

Taulukko 1: Aineiston otoskoko sekä vastausprosentit.

Kierros	Otoskoko	Vastaukset	Vastausprosentti
1995	3 000	1 858	62
2000	4 000	2 400	60
2005	4 000	2 391	60
2010	4 000	2 068	52
2015	5 000	2 000	40

KONSE-kyselyn otoskokoa on jouduttu suurentamaan alkuperäisestä 3 000 tapauksesta 5 000 tapaukseen vastausprosenttien pudotessa etenkin 2010-luvulla. Vastausprosentit ovat pudonneet siitä huolimatta, että lomakkeen saattoi 2015 kierroksella täyttää myös sähköisesti (taulukko 1). Suurin syy vastausalttiuden heikentymiselle muodostuu erityisesti nuorten miesten vastaamatta jättämisestä.

Ylivelkaantuneiden profiileja sekä ylivelkaantumisen riskiä kasvattavia tekijöitä selvitettiin useiden sosiodemografisten taustamuuttujien avulla. Näihin lukeutuvat ikä, sukupuoli, siviilisääty, kotitaloustyyppi, asuinpaikkakunta, asumismuoto, koulutustaso, työmarkkina-asema sekä sosioekonominen asema. Näistä muuttujista vastaajat luokiteltiin iän mukaan kuuteen ryhmään. Siviilisäätymuuttujan luokat avio- ja avoliitto yhdistettiin

eri kierrosten vertailtavuuden vuoksi. Asumismuotomuuttujassa vuokralla asuvat yhdistettiin yhteen ryhmään ja asumisoikeusasunnoissa asuvat yhdistettiin luokkaan muut. Koulutustasoa käsiteltiin kolmiluokkaisena muuttujana: perus-, keski- ja korkea-aste. Työmarkkina-asemaa kuvaavan muuttujan kotiäidin tai -isän luokka yhdistettiin ryhmään muut. Kyseiset taustamuuttujat valittiin mukaan koska yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa niiden on perinteisesti havaittu ohjaavan henkilöiden yhteiskunnallista asemaa niin taloudellisesti kuin sosiaalisestikin.

Taloudellisista tunnusluvuista hyödynnettiin kotitalouden nettokuukausituloja sekä yhteenlaskettuja kuukausittaisia velanhoitokuluja. Myös kysymystä ”Oletko viimeksi kulueneen vuoden aikana joutunut lainaamaan rahaa ystäviltäsi tai sukulaisiltasi selviytyäksesi päivittäisistä menoistasi?” käytettiin. Lisäksi tutkielmassa hyödynnettiin vuosien 1995–2010 kierroksilla kerättyjä vastauksia vastaajien asunto-, opinto-, yritys- sekä muiden lainojen määristä. Ainoastaan 2010 kierrokselta käytössä oli myös kysymys ystäviltä ja sukulaisilta lainatun rahan määrästä, sekä kysymys ”Oletko viimeksi kulueneen vuoden aikana joutunut lainaamaan rahaa pikalainapalveluista?” sekä niistä lainatun rahan määrästä.

Ylivelkaantumisen vaikutusta vastaajien sosiaaliseen elämään sekä yleisempään hyvinvointiin tarkasteltiin kysymyksien, tunnetko itsesi yksinäiseksi, sekä kuinka tyytyväinen vastaaja on mahdollisuuksiinsa vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin asioihin, muiden ihmisten osoittamaan arvostukseen, mahdollisuuksiin mielekkääseen vapaa-ajan toimintaan, yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen sekä elämäntilanteeseen kokonaisuutena. Tutkielmassa käytetään menetelminä hyväksi pääosin ristiintaulukointia sekä graafisia kuvia ja diagrammeja.

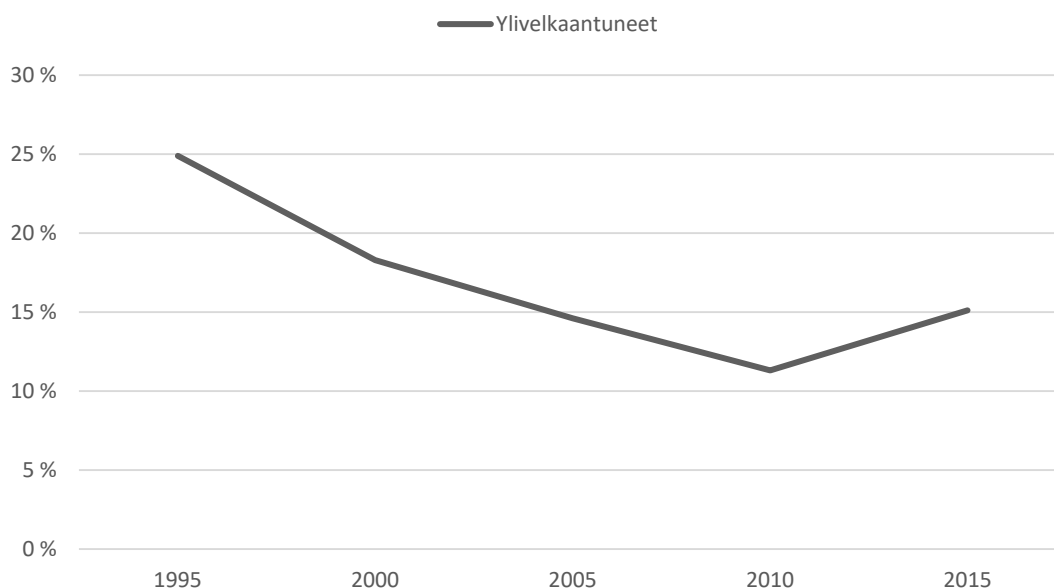
Vuoden 2015 aineiston osalta on myös nostettu esiin muutamia kvalitatiiviseen avovastaukseen vastanneita ylivelkaantuneita tai suurten velanhoitokulujen rasittamien vastaajien vastauksia. Avovastaukset on valittu tutkielmaan mukaan pääosin kahden kriteerin perusteella: vastaaja koki olevansa ylivelkaantunut, sekä hän oli ilmoittanut maksavansa kuukaudessa korkeita lainanhoitokuluja. Yksi vastaajista ei määritellyt itseään ylivelkaantuneeksi, vaikka oli ilmoittanut vuoden 2015 kyselykierroksen korkeimmat velanhoitokulut, ja tämän lisäksi avovastaus on kirjoitettu niin, että siitä käy ilmi velanhoidon

rasittavan vastaajan taloutta merkittävästi. Kyselyyn vastanneiden omaa kertomaa on yhdistetty tilastollisissa analyyseissä havaittuihin ylivelkaantuneiden riskiryhmiin.

Tuoreimman, vuoden 2015 aineiston hyödynnettävyyttä heikentää useiden ylivelkaantumiseen liittyvien kysymysten, kuten velkatyypikohtaisten velkamäärien, jättäminen kysymättä. Tämä vaikeuttaa taloudellisesti heikompien aikojen vaikutuksen selvittämistä suomalaisten ylivelkaantumiseen. Aineisto on kerätty ensimmäisen kerran vasta 1990-luvun alun laman jälkeen ja viimeiseltä, keskellä 2010-luvun pitkää tapahtuneelta kyselykierrokselta, tiettyjä kysymyksiä on karsittu.

7 SUOMALAISTEN YLIVELKAANTUMINEN 1990-LUVUN PUOLIVÄLISTÄ ETEENPÄIN

Tässä tutkielmassa ylivelkaantuneisuus määritellään vastaajan subjektiivisen kokemuksen kautta. KONSE-kyselytutkimuksen jokaisella kierroksella vuosina 1995–2015 on ollut mukana kysymys ”Tulot ja lainanhoitokulut huomioon ottaen, koen olevani ylivelkaantunut”. Tämä luku muodostaa tutkielman empiirisen osuuden rungon. Ensimmäiseksi esitellään ylivelkaantuneina itseään pitävien vastaajien osuus tutkittavista ja ylivelkaantuneisuuden esiintyvyyden trendi. Seuraavaksi vastataan luvussa 5 esitettyihin tutkimuskysymyksiin 2–6. Alaluvussa 7.1 kartoitetaan ylivelkaantumiselle altistavia riskitekijöitä sekä niiden muutoksia 1995–2015. Seuraavassa alaluvussa selvitetään ylivelkaantumisen luonnetta käyttämällä hyväksi vuosilta 1995–2010 kerättyjä tietoja vastaajilla olleista lainoista. Näin saadaan ylivelkaantumisen yleisyyden ja kohdentumisen lisäksi selvitettyä ylivelkaantumisen syvyyttä ja velanhoitokulujen suhdetta tulotasoon, sekä mistä velkatyypeistä velkaantuneiden lainapääomat muodostuvat. Viimeiseksi tarkastellaan ylivelkaantumisen yhteyttä vastaajien sosiaaliseen hyvinvointiin ja elämän sisällöllisyyteen.

Kuvio 7: Ylivelkaantuneeksi itsensä kokevien vastaajien osuus vuosina 1995–2015, %.

Kuviosta 7 nähdään, että ylivelkaantuneiden määrä aineistossa oli selvässä laskussa 1995–2010. Tämän jälkeen suunta kääntyi niin, että vuonna 2015 itsensä ylivelkaantuneiksi kokevia oli saman verran kuin vuonna 2005. Taloudellinen taantuma näyttää odotetusti vaikuttavan ylivelkaantumisesta lisäävästi. Aineiston kerääminen on aloitettu vasta 1990-luvun laman jälkimainingeissa. Olisi ollut hyödyllistä saada vertailtavuuden vuoksi mukaan myös lamaa edeltäneen kauden ylivelkaantumistaso. Aineistossa itsensä ylivelkaantuneiksi kokevien osuuden keskiarvo aikavälille 1995–2015, 17 prosenttia, on selkeästi suurempi, kuin esimerkiksi Tilastokeskuksen laskema pienituloisten osuus väestöstä, 12 prosenttia vuonna 2016, tai Kelan laskema toimeentulotukea saaneiden osuus väestöstä, seitsemän prosenttia vuonna 2017 (Tilastokeskus 2.3.2018; Kela 3.5.2018). Jos aineistosta huomioitaisiin vain ylivelkaantuneisuuskysymykseen *täysin samaa mieltä* vastanneet, ylivelkaantuneiksi itsensä kokevien osuus jäisi kuuteen prosenttiin, eli alle tämänhetkisen toimeentulotukea saavien väestöosuuden.

Ylivelkaantuneisuus väheni noin 15 prosenttiyksiköllä 1995–2010, eli pyöristäen taloudellisesti hyvien vuosien aikana ylivelkaantuneeksi itsensä kokevien osuus väheni prosenttiyksikön vuodessa. Ensimmäisen, vuoden 1995 kierroksen vastaajista joka neljäs piti itseään ylivelkaantuneena. Verrattuna 2000-luvun finanssikriisitaantumaan, asunto-kaupan pysähtyminen, työttömyyden moninkertaistuminen ja konkurssien hyvin jyrkkä kasvu ovat näitä kahta ajankohtaa erottavia tekijöitä. Ne selittävät osaltaan, miksi ylivelkaantuneisuus ei ole tällä vuosikymmenellä noussut yhtä korkealle tasolle kuin 1990-luvun laman jälkeen. Ylivelkaantuneiden osuuden muutosten suurin yksittäinen syy on todennäköisesti kansantalouden yleinen kehitys. 1990-luvun laman jälkeinen pitkä ja suhteellisen vakaa kasvukausi päättyi 2008 alkaneeseen finanssikriisiin. Tämän aiheuttaman laman voidaan olettaa vaikuttaneen 2010-luvun alun lisääntyneeseen ylivelkaantuneisuuteen. Alhaisena pysytellyt inflaatio ja korkotaso, sekä tietynlainen henkilökohtaisen taloudenpidon kurinalaisuuden höllentyminen ja kulutustottumusten ylläpitäminen velkarahalla, lukeutuvat tutkimusaineiston aikaikkunassa tapahtuneeseen kehitykseen. Talouden yleinen hyvä kehitys pienentää velanoton henkilökohtaista riskiä. Työmarkkinoiden vetäessä, palkkatason noustessa ja korkotason pysytellessä matalana velaksi eläminen voi näyttäytyä houkuttelevana.

Kansantalouden kasvun pysähtyessä myös henkilökohtaisen ylivelkaantumisen riski kuitenkin kasvaa, kuten viimeisimmän kyselykierroksen kasvaneesta ylivelkaantuneiden

määrästä voi havaita. Kuitenkaan 2008 alkanut lama ei näy vielä vuoden 2010 aineistossa, vaikka pitkittyneen taantuman aiheuttama, nopein työttömyyden kasvun vuosi osui edeltävään vuoteen 2009. Ylivelkaantumiskokemuksissa taantuma näkyy kuitenkin vasta vuoden 2015 aineistossa. Ylivelkaantumisen voidaan siis luonnehtia seuraavan yleistä taloudellista kehitystä pienellä viiveellä. Päätelmä saisi vahvistusta, mikäli käytössä olisi aineistoa myös 1990-luvun lamaa edeltäneeltä sekä 2008 alkaneen taantuman jälkeiseltä ajalta. Ylivelkaantumisen kokemukset ovat tarkastelujaksolla selvästi harvinaistuneet, mutta viimeinen lama on kääntänyt kehityksen uudelleen kasvusuuntaiseksi.

7.1 YLIVELKAANTUNEISUUDEN PAIKANTUMINEN VÄESTÖSSÄ

Seuraavaksi tarkastellaan ylivelkaantumisen paikantumista väestössä eräiden yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa usein käytettyjen sosiodemografisten muuttujien avulla. Esimerkiksi sukupuolen, iän sekä koulutustason on havaittu usein korreloivan sekä sosiaalista hyvinvointia että taloudellista toimeentuloa kuvaavien mittareiden kanssa. Näin selvitetään ylivelkaantumisen paikantumista suomalaisessa väestössä ja etenkin mahdollisia muutoksia riskissä ylivelkaantua. Ristiintaulukoimalla voidaan identifioida aineistosta ryhmiä, joilla vaikuttaa olevan pysyvästi keskimääräistä suurempi riski kokea ylivelkaantumista. Tulokset on esitetty taulukossa 2.

Taulukko 2: Demografisia perustietoja itsensä ylivelkaantuneiksi kokevista vuosina 1995–2015.⁹

	1995–2015		1995		2000		2005		2010		2015	
	17 %	n = 1 679	25 %	n = 428	18 %	n = 413	15 %	n = 333	11 %	n = 224	15 %	n = 281
Sukupuoli	**		*				*					
Mies	18	823	27	236	18	192	17	165	12	110	15	120
Nainen	16	844	22	188	18	217	13	166	10	114	15	159
Ikäluokka	***		***						*		***	
15–24	15	140	19	40	17	41	14	34	8	12	10	13
25–34	17	303	28	104	17	70	15	59	11	35	12	35
35–44	20	377	31	124	21	104	16	69	12	42	16	38
45–54	19	419	25	84	21	113	16	79	15	63	21	80

⁹ Lihavoitujen arvojen erot ylivelkaantuneiden ja muiden vastaajien välillä ovat tilastollisesti merkitseviä.

	1995–2015		1995		2000		2005		2010		2015	
55–64	15	315	19	57	16	59	14	63	11	57	17	79
65+	10	109	16	14	11	22	12	24	6	15	10	34
Siviilisäätö	***		***		***		***		***		***	
Avio- tai avoliitossa	14	1009	24	295	16	259	11	172	8	109	13	174
Naimaton	18	355	20	69	18	78	19	90	17	65	17	53
Eronnut	30	250	43	51	35	63	27	55	23	41	25	40
Leski	20	52	20	8	18	10	25	14	15	8	22	12
Kotitaloustyyppi	***		*		***		***		***		***	
Yksinasuva	21	441	25	77	23	98	20	105	19	88	19	73
Lapseton pari	13	387	20	109	15	121	10	67	6	26	13	64
Pari ja lapsia	16	611	28	183	19	135	13	104	9	82	13	107
Yksinhuoltaja	35	103	37	14	38	26	40	31	27	17	33	15
Muu	17	125	24	45	15	33	17	21	11	11	17	15
Sos.ekonom. asema	***		*		***		***		***		***	
Yrittäjä	17	135	31	39	19	29	13	23	8	14	19	30
Maanviljelijä	18	< 60	26	23	19	18	15	9	10	4	4	x
Ylempi toimihenkilö	9	133	18	40	10	32	7	26	4	14	7	21
Alempi toimihenkilö	15	261	22	72	17	72	11	35	11	39	13	43
Työntekijä	20	872	28	190	22	199	17	175	15	140	19	168
Muu	20	87	24	30	23	20	23	15	8	8	22	14
Työmarkkina-asema	***		**		***		***		***		***	
Kokopäiväinen	14	715	24	205	15	172	10	117	8	89	15	132
Osa-aikainen	17	92	27	20	22	30	15	22	8	8	13	12
Työtön	35	326	34	82	42	92	36	67	30	46	30	39
Eläkkeellä	14	270	19	52	16	61	15	55	11	42	13	60
Opiskelija	15	115	23	34	16	28	15	29	9	12	11	12
Muu	19	144	24	32	16	27	19	38	18	26	18	21
Koulutusaste	***		**		***		***		***		***	
Perusaste	23	565	29	167	24	152	20	117	17	64	22	65
Keskiaste	17	856	24	228	18	213	14	160	12	122	16	133
Korkea-aste	10	220	16	29	11	44	10	50	6	35	10	62
Asumismuoto	***				***		***		***		***	
Omistusasunto	14	929	24	273	14	206	10	158	8	113	13	179
Vuokra-asunto	25	619	29	118	27	174	26	143	22	93	22	91
Muu	17	119	22	34	17	31	16	29	16	16	12	9
Asuinpaikkakunta	***		*									
Maaseutu	19	310	27	91	20	81	18	69	9	25	16	44
Taajama < 1 000	21	155	34	59	18	38	14	22	17	20	16	16
Kaupunki < 20 000	16	253	23	71	19	68	14	49	11	30	13	35
< 50 000	16	298	23	67	17	75	14	61	11	39	18	56
< 100 000	16	194	24	49	22	56	12	31	12	32	11	26
> 100 000	16	278	21	79	15	87	16	41	9	25	16	46

	1995–2015		1995	2000	2005		2010		2015	
PK-seutu ¹⁰	13	136			13	53	13	45	12	38

* = $p \leq ,05$; ** = $p \leq ,01$; *** = $p \leq ,001$

Miehillä on lievä yliedustus ylivelkaantuneiksi itsensä kokeneissa naisiin verrattuna, mikä sopii näkemykseen miehistä suurempina riskinottajina. Erot jäävät kuitenkin vuosia 1995 ja 2005 lukuun ottamatta tilastollisesti merkityksettömiksi. Näinä kahtenakin vuotena sukupuolten erot ovat vain melkein merkitseviä.

Ikäluokkien suhteen ylivelkaantuneisuus noudattelee samoja linjoja, kuin maksuhäiriömerkintöjen kertymäkin. Ylivelkaantuneisuuden kokemukset ovat yleisimpiä 30- ja 40-vuotiaiden joukossa. Erot ovat tosin suhteellisen pieniä kaikissa muissa, paitsi vanhemmissa ikäluokissa. Ylivelkaantuneisuuskokemukset harvinaistuvat 55-ikävuoden jälkeen ja eläkeikäisistä vain noin joka kymmenes kokee itsensä ylivelkaantuneeksi. Tilastollisesti merkitseviä erot ovat kuitenkin vain laman jälkeen 1995, sekä pitkän taloustaantumien lopulla vuonna 2015. Ikäluokkatarkastelussa on tosin tilastojen valossa havaittavissa siirtymää nuoremmista hieman vanhempiin ikäluokkiin, sillä viimeisimmillä kierroksilla 45–54-vuotiaiden ryhmä nousee eniten ylivelkaantuneisuutta kokeeksi luokaksi. Tämä selittyy osaltaan huono-osaisuuden pitkittymisellä, sillä ensimmäisellä kierroksella heti 1990-luvun laman jälkeen ylivelkaantuneisuus oli yleisintä toiseksi sekä kolmanneksi nuorimmassa ryhmässä. Viimeisimpään kierrokseen mennessä näihin ryhmiin kuuluvat ikäluokat ovat siirtyneet isoksi osaksi 45–54-vuotiaiden ryhmään. Lama-ajan nuorten aikuisten keskimääräistä heikompi kiinnittyminen yhteiskuntaan näkyy siis edelleen myös ylivelkaantumisessa, sillä velkaantuminen 1995 oli yleisintä 25–44-vuotiaiden ikäluokissa, kun taas toisena tilastollisesti merkitsevänä vuonna 2015 ylivelkaantuneet kuuluivat yleisimmin ikäluokkiin 45–64. Molempien lamakausien jälkeen ylivelkaantumisen kokeminen oli siis yleisintä samoihin kohortteihin kuuluvien ryhmissä.

¹⁰ Helsingin, Espoon ja Vantaan luvut sisältyvät vuosina 1995 & 2000 yli 100 000 asukkaan kaupunkien lukuihin, Kauniainen alle 20 000 asukkaan kaupunkien lukuihin.

Siviilisäädyn suhteen eronneiden ryhmä erottuu radikaalisti muista, kun keskimäärin 30 prosenttia eronneista kokee olevansa ylivelkaantuneita. Eronneista vastaajista 43 prosenttia koki itsensä ylivelkaantuneeksi vuonna 1995. KONSE-aineiston tulokset ovat osin ristiriidassa Takuusäätiön kyselyssä ammattilaisten antamien vastauksien kanssa, jossa yksinäisyyden tai avioeron ei juurikaan nähty olleen vaikuttamassa asiakkaiden toimeentulo-ongelmien syntyyn (vrt. luku 4.1). Pariskunnan taloudellisen tilanteen ei ole todettu selittävän kovin suurta osaa avioeroista, mutta taloudellisen niukkuuden on kuitenkin havaittu olevan parisuhteen kestoa koetteleva tekijä (Kontula 2013, 101). Toisaalta ristiriita voidaan selittää niin, että ylivelkaantuminen ja toimeentulo-ongelmien konkretisoituminen saattavat tapahtua vasta avioeron jälkeen. Parisuhteessa elävillä ylivelkaantuneisuus on koko aineiston keskiarvoa jonkin verran harvinaisempaa. Naimattomat eivät koko tarkastelujakson keskiarvolla eroa juurikaan kaikkien vastaajien keskiarvosta, mutta huomionarvoista on, että heidän ylivelkaantumiskokemuksensa ovat vähentyneet kaikkia vastaajia hitaammin. He nousevat tuoreemmilla kierroksilla 2005–2015 keskiarvon yläpuolelle, kun tätä aiemmin he olivat joko keskiarvon alapuolella, tai sen tuntumassa. Leskien pieni määrä vastaajissa aiheuttaa melko voimakasta vaihtelua eri kyselykierrosten välillä, mutta keskiarvo asettuu hieman kaikkien vastaajien keskiarvoa korkeammaksi.

Kotitaloustyyppi heijastelee vastaavia kehityskulkuja siviilisäädyn kanssa. Merkittävin poikkeama aineiston keskiarvosta nähdään yksinhuoltajien kohdalla, joiden aiemman tutkimuksen perusteella tiedetään olevan monella muullakin mittarilla yhteiskunnallisesti haavoittuvassa asemassa. Yksinhuoltajien ylivelkaantumiskehitys kulkee eri tavoin kuin muilla ryhmillä, sillä 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun erittäin myönteinen talouskehitys näkyy kaikilla muilla kotitaloustyypeillä selkeänä ylivelkaantumiskokemusten harvinaistumisena. Sen sijaan yksinhuoltajilla kokemusten yleisyys saavuttaa huippunsa vuonna 2005, jolloin kaksi viidestä yksinhuoltajasta koki olevansa ylivelkaantunut. Samaan aikaan yleinen ylivelkaantumisaste aineistossa oli kuitenkin pudonnut kymmenellä prosenttiyksiköllä. Suomalaisessa sosiaaliturvajärjestelmässä yksinhuoltajat ovat aiemminkin identifioituneet ryhmäksi, joilla on keksimääräistä suurempi riski kohdata monia taloudellisia sekä sosiaalisia ongelmia. Koko väestöä selvästi heikomman yleisen toimeentulotason myötä ei ole yllättävää, että yksinhuoltajat nousevat esille myös tarkasteltaessa ylivelkaantuneisuutta. Myös yksinasuvat kokevat ylivelkaantuneisuutta kaikkia vastaajia useammin, mutta ero kaikkien vastaajien keskiarvoon on

vuotta 2010 lukuun ottamatta pienehkö. Yksinasuvien ylivelkaantuminen ei myöskään muista ryhmistä poiketen uudelleen yleistynyt vuosien 2010–2015 välillä. Lapsettomat pariskunnat kokevat harvimminkin olevansa ylivelkaantuneita. Lapsiperheiden ylivelkaantumisaste oli heti 1990-luvun laman jälkeen melko korkea, mutta heidän velkaantumisasteensa putoaa tarkasteluaikana alimmalle tasolle yhdessä lapsettomien pariskuntien kanssa. Erot kotitaloustyyppien välillä olivat erittäin merkitseviä lukuun ottamatta vuotta 1995. Ylivelkaantumisen harvinaistuessa kaikki kotitaloustyypit eivät siis pääse mukaan positiiviseen kehitykseen yhtä hyvin kuin toiset. Esimerkiksi yksinhuoltajien tilanne ei ole kehittynyt lainkaan yhtä suotuisasti kuin muiden lapsiperheiden tilanne.

Sosioekonomista asemaa tarkasteltaessa erot pysyvät maltillisina. Selvimmin keskimääräisestä poikkeavat ylemmät toimihenkilöt, joiden keskuudessa ylivelkaantuneisuus on noin puolet kaikkien vastaajien keskiarvoa pienempi jokaisella kierroksella. Työntekijät sekä ryhmä muu kokevat ylivelkaantumista vastaavasti hieman kesimääräistä useammin. Tämä kertonee ensisijaisesti kyseisten ryhmien välisistä tuloeroista. Yrittäjät ovat siitä huomiota herättävä ryhmä, että heidän ylivelkaantumiskokemuksensa näyttävät seuraavan voimakkaasti yleisen taloudellisen tilan kehitystä. Lama-aikana he kokevat keskimääräistä useammin olevansa ylivelkaantuneita, kun taas noususuhdanteessa selvästi keskimääräistä harvemmin. Maanviljelijöiden määrä varsinkin aineiston viimeisillä kierroksilla laskee niin pieneksi, että heidän tilanteestaan on vaikea tehdä päätelmiä. Vielä muutamia vuosikymmeniä sitten suuri osa maataloista oli pientiloja. Viljelijöiden määrä on supistunut rajusti samalla kun jäljelle jääneiden maatilojen koot ovat voimakkaasti kasvaneet. Monet velkavaikeuksiin joutuneet maanviljelijät ovat oletettavasti joutuneet lopettamaan tilanpidon. Jäljelle jääneet tilat ovat selvää yritystoimintaa, eivätkä enää pienviljelijöiden perhetiloja. Tätä taustaa vasten on luonnollista, että maanviljelijöiden osuus vastaajista on supistunut pieneksi. Erot ovat jälleen tilastollisesti erittäin merkitseviä vuotta 1995 lukuun ottamatta. Ylivelkaantumisen ollessa yleisimmillään, ongelma kosketti siis melko kattavasti koko väestöä sosioekonomisesta asemasta riippumatta. Parempina aikoina erot vaikuttavat polarisoituvan.

Ylivelkaantuneisuuden yhteys pienituloisuuteen voidaan nähdä myös siinä, että työttömät kokevat olevansa ylivelkaantuneita yhtä usein kuin yksinhuoltajat. Työttömät ja yksinhuoltajat muistuttavat toisiaan myös sen osalta, että kummallakaan ryhmällä ylivelkaantuneisuus ei vähentynyt 1990-luvun lopun talouskasvun aikana. Vuonna 2000

42 prosenttia työttömistä vastasi kokevansa itsensä ylivelkaantuneeksi. Kokopäivätyössä tai eläkkeellä olevat kokevat vähiten ylivelkaantumista. Eläkkeellä olevien tilannetta taloudellisesti heikot ajat eivät myöskään uhkaa samalla tavalla kuin muiden ryhmien, vaan ylivelkaantuneiden eläkeläisten osuus pysyy melko vakaana taantumasta huolimatta. Koska myös ikäluokkien kohdalla vanhimmat ikäluokat kokivat vähiten ylivelkaantumista, näkyy tämä myös eläkeläisten vähäisenä ylivelkaantumisena. Nämä tulokset ovat jälleen osin ristiriidassa Takuusäätiön haastatteluselvityksessä (vrt. luku 4.1) saatujen vastausten kanssa, joissa vastaajat pitivät työttömyyttä merkittävänä asiakkaidensa talousongelmien osatekijänä vain alle kolmanneksessa tapauksista. Vastaavasti kysyttäessä mitkä asiakasryhmät erityisesti hyötyisivät Takuusäätiön tarjoamista pienlainoista, esille nousivat erityisesti sairaus- ja työkyvyttömyyseläkeläiset. Kysymyksenasettelusta ei kuitenkaan voida suoraan vetää johtopäätöksiä, että eläkkeellä olevat olisivat kaupunkien viranhaltijoiden mielestä erityisen ylivelkaantuneita. Huomioitavaa on myös opiskelijoiden alhainen ylivelkaantuneisuus, joka johtunee siitä, etteivät opiskelijat tyypillisesti ole vielä ehtineet kerryttää mittavaa velkapääomaa. Ryhmään muu sisältyvät myös kotiäidit sekä -isät.

Koulutustason yhteys ylivelkaantuneisuuteen on hyvin suoraviivainen: mitä matalampi koulutus, sitä yleisempiä ylivelkaantuneisuuskokemukset ovat. Lähes joka neljäs korkeintaan perusasteen koulutuksen suorittanut kokee olevansa ylivelkaantunut, kun korkea-asteen koulutuksen suorittaneista samoin kokee vain joka kymmenes. Tarkastelupe-riodilla vain perusasteen koulutuksen suorittaneiden ylivelkaantuneisuusaste on ollut noin kaksinkertainen korkea-asteen koulutuksen suorittaneisiin verrattuna. Poikkeuksen muodostaa vuosi 2010, jolloin vain perusasteen suorittaneilla ylivelkaantuneisuus oli lähes kolme kertaa yleisempää kuin korkeakoulutetuilla.

Samoin kuin koulutuksen osalta, myös asumismuodon yhteys ylivelkaantuneisuuteen on suoraviivainen: vuokralla asuvat kokevat huomattavasti omistusasujia useammin olevansa ylivelkaisia ja omistusasujien sekä vuokralla asuvien ero on kierrosten välillä kasvanut. Erityisesti 1995–2000 omistusasujien ylivelkaantuneisuus väheni todella dramaattisesti. Pudotus oli viidessä vuodessa kymmenen prosenttiyksikköä. Toisaalta voidaan argumentoida, että kiinteistöt ovat hyvin yleisiä luoton vakuuksia, jolloin ylivelkaantunut melko todennäköisesti menettää ennemmin tai myöhemmin omistusasun-tonsensa ja päätyy asumaan vuokralle. Tällöin asuntovelallinen, jonka kiinteistö on velan

vakuutena päätyntä esimerkiksi pakkohuutokaupattavaksi, ei näy omistusasujien joukossa ylivelkaantuneena. Ryhmään muu on yhdistetty myös asumisoikeusasunnoissa asuvat. Asumismuotojen mukaiset erot ovat erittäin merkitseviä, paitsi vuoden 1995 osalta. 1990-luvun laman aiheuttama asuntomarkkinoiden šokki on selvästi tuona vuonna vaikuttanut siihen, ettei omistusasuminen ole suojannut ylivelkaantumiselta samaan tapaan, kuin muina kyselyvuosina.

Asuinpaikkakuntien mukaan eriteltynä erot eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ole kovin suuria. Koska vastaajat on aineistossa jaoteltu 1995 ja 2000 kuuteen sekä 2005, 2010 ja 2015 seitsemään eri ryhmään, ovat vastaajamäärät sen verran pieniä, etteivät heilahtelut kaikilta osin ole kattavasti selitettävissä muulla kuin satunnaisvaihtelulla. Keskimäärin voidaan kuitenkin sanoa, että maaseudulla sekä pienissä taajamissa ylivelkaantuneisuus on kaupungeja yleisempää. Erityisen suuri ero on pääkaupunkiseutuun verrattuna. Tässä on kuitenkin suurta vaihtelua niin, että joinain vuosina maaseudulla asuvat ovat kaikkein harvimmin ylivelkaantuneita (2010), toisina taas useimmin (2005). Samoin esimerkiksi 50 000–100 000 asukkaan kaupungeissa asuvien osalta joinain vuosina ylivelkaisuus on yleisintä (2000), joinain harvinaisinta (2005 ja 2015). Vuodesta 2005 asti erikseen tilastoidut pääkaupunkiseudulla asuvat sen sijaan ovat jokaisella kolmella kyselykierroksella kesimääräistä harvemmin ylivelkaantuneita. Tilastollisesti erot ovat ainoastaan vuoden 1995 osalta melkein merkitseviä, jolloin voidaan nähdä pienehköjä eroja siinä, että ylivelkaantumista on kohdattu hieman useammin maaseudulla sekä pienissä taajamissa kuin kaupungeissa. Otoksen suuruudesta johtuen yhdistetylle kaikkien vuosien luvuille mitatut tilastolliset merkitsevyydet ovat kaikkien taustamuuttujien suhteen erittäin merkitseviä, huolimatta joidenkin kategorioiden yksittäisten kyselyvuosien erojen systemaattisesta merkityksettömyydestä.

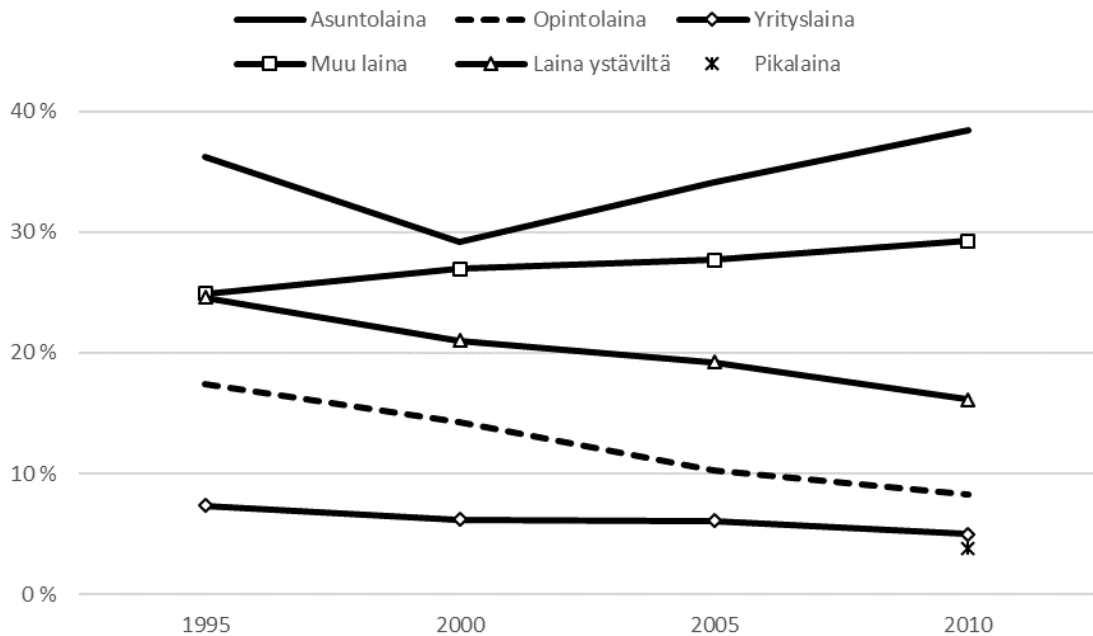
Voimakkaimmin ylivelkaantumisen riskiä lisäävät sosiodemografisista muuttujista siis yksin jääminen, heikompi työmarkkina-asema, matala koulutustaso sekä vuokralla asuminen. Yksin jäämisellä tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että ylivelkaantuneisuuden havaittiin edellä olevan erityisen yleistä eronneiden, yksin asuvien sekä yksinhuoltajien ryhmissä. Takuusäätiön toimitusjohtaja Juha A. Pantzar on haastatteluissa todennut parisuhde-erojen olevan usein hyvätuloisten henkilöiden taloustilanteen kriisiyttäjiä (Taloussanomien 13.8.2017). Juho Saaren (2016, 50–51) mukaan yksinäisyys on huomattava ongelma, joka kasaantuu yhteiskunnan ”pohjalle”, heikentää yksilön elämänlaatua. Yh-

dessä sosioekonomisten erojen kanssa ne vahvistavat toisiaan. Vaikka edellä tehdystä analyysistä ei voida päätellä kausaliteettia, voidaan kuitenkin sanoa, että yksinäisyyden ja ylivelkaantumisen välillä vaikuttaisi olevan jonkinlainen yhteys.

Matalan koulutustason tai työntekijän asemassa toimimisen näyttäytyminen riskinä ylivelkaantumiselle ei aiemman tutkimuksen valossa yllätä, sillä alhainen koulutus sekä heikompi asema työmarkkinoilla ovat yleisesti yhteydessä sosiaaliseen ja taloudelliseen heikko-osaisuuteen. Vuokra-asumisen ei samalla tavalla voi ajatella muodostavan riskiä ylivelkaantumiselle, vaan näitä yhdistävä tekijä on todennäköisemmin alhaisempi tulo-
taso, sekä velkavaikeuksiin joutuneen mahdollisen omistusasunnon ulosmittaus velan perinnän yhteydessä. Vuokra-asuminen itsessään tuskin kasvattaa ylivelkaantumisen riskiä. Työttömyyden ja ylivelkaantumisen yhteyden suunnasta on vaikea tehdä päätelmiä tässä yhteydessä, sillä työttömyys voi yhtä lailla ajaa henkilön velkaantumaan kuin työttömäksi jääminen voi kriisiyttää tilanteen, kun lainanottokyky on suhteutettu aikaisempien tötulojen varaan. Usean muuttujan jääminen tilastollisesti vain melkein merkitseväksi vuoden 1995 kierroksella on osoitus siitä, että 1990-luvun lama aiheutti väestössä niin suuria ylivelkaantumisongelmia, etteivät monet muilla kierroksilla luotettavasti ylivelkaantumista ennustavat taustamuuttajat riittä selittämään vuoden 1995 tilannetta.

7.2 YLIVELKAANTUNEISUUDEN YLEISYYS ERI VELKATYYPEJÄ OMAAVILLA

Velkaantuminen ei profiililtaan pysy vakiona ajan kuluessa, vaan esimerkiksi muutokset yhteiskunnassa, taloustilanteessa sekä kulutustottumuksissa heijastuvat osaltaan velkaantumiskehitykseen. Esimerkkeinä tämän kaltaisista muutoksista voidaan mainita opintolaina, joka oli ainoa valtion tarjoama opintotuen muoto 1950-luvun lopulta 1970-luvulle, sekä 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä käyttöön tulleet pikavipit. Opiskelijat nostivat yleisesti opintolainaa alhaisen korkotason ja lähes varman työllistymisen kannustamina 1990-luvun lamaan asti, jonka jälkeinen työmarkkinoiden murros ja laman aiheuttamat traumat käänsivät opintolainan kysynnän laskuun. Pikavippien kaltaisia luottoja taas ei ennen 2000-lukua ollut olemassakaan. Lainaa on täytynyt käydä anomassa joko pankista tai vertaisilta, kuten esimerkiksi ystäviltä tai sukulaisilta. Seuraavaksi tarkastellaan eri velkatyyppien yleisyyden sekä keskimääräisten velkasummien muutoksia vuosina 1995–2010.

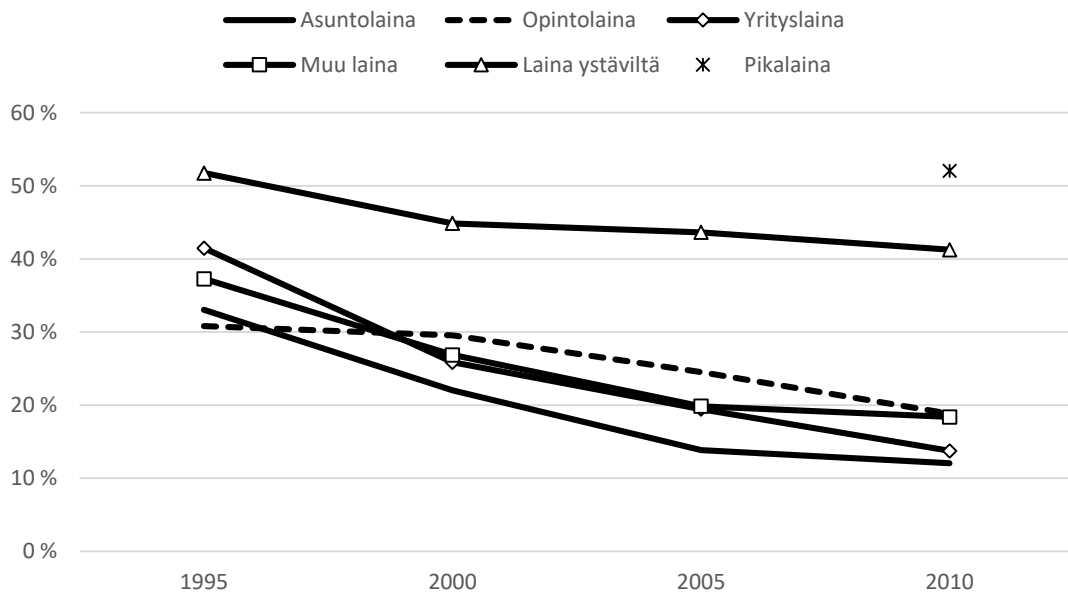
Kuvio 8: Eri velkatyyppejä omaavien vastaajien osuus kaikista vastaajista vuosina 1995–2010, %.

Eri velkatyyppejä omaavien vastaajien osuudet vaihtelevat kyselykierrosten välillä jonkin verran, joskaan muutokset eivät ole erityisen dramaattisia kuten kuvioista 8 nähdään. Yleisin velkatyyppi vastaajilla on asuntolaina, joka kertoo osaltaan omistusasumisen yleisyydestä: 1995–2015 kaikista vastaajista 69 prosenttia asui omistusasunnossa. Asuntolainojen yleisyydessä on tosin nähtävissä vuoden 2000 osalta notkahdus, kun asuntovelallisten osuus putoaa kertaluonteisesti alle 40 prosentin. Korkotason pysyessä matalana ja asuntokaupan viimeisen taloustaantumana taituttua taas piristyttyä, asuntovelkaisuus on vuoden 2010 jälkeen edelleen kasvanut. Asuntovelallisten kotitalouksien määrä on 2010–2016 kasvanut noin 35 000 kotitaloudella, mutta asuntovelallisten kotitalouksien osuus kaikista kotitalouksista ei ole muuttunut (Tilastokeskus 3.6.2018). Asuntolainan ohella ainoa velkatyyppi, joka on 15 vuoden aikana yleistynyt on muiden lainojen ryhmä, joka sisältää pääosin kulutusluottoja. Kun 1995 muiden lainojen ja ystäviltä lainailun yleisyys oli yhtä yleistä neljänneksen osuudella vastaajista, on muita lainoja omaavien osuus tasaisesti kasvanut ja ystäviltä lainailu vähentynyt.

Muiden velkatyyppien osalta velallisten osuus vastaajista on pienentynyt. Yrityseläimien osuus on kaikkina vuosina ollut alle kymmenen prosentin luokkaa. Toisaalta vaikka prosenttiyksiköissä mitattuna yrityslainojen harvinaistuminen on ollut pientä, prosentuaalinen pudotus on verrattain suuri. Eri velkatyypeistä selvimmin väheneminen näkyy opintolainojen kohdalla, missä opiskelijoiden muuttuminen aiempaa selvästi varovai-

semmiksi näkyy noin kymmenen prosenttiyksikön pudotuksena opintolainan yleisyydessä. Ennen 1990-luvun lamaa opintolaina oli hyvin yleinen opiskelijoiden toimeentulomuoto. Lama-aikana valmistuneet maisterit kiinnittyivät työmarkkinoihin kuitenkin todella heikosti. Lama-ajan massairtisanomiset johtivat työvoiman pahaan ylitarjontaan, jolloin opiskelijat valmistuivat suoraan työttömiksi. Laman taituttua ja talouskasvun käynnistyttyä työmarkkinat alkoivat jälleen vetää, mutta työpaikat menivät ensisijaisesti vastavalmistuneille. Laman aikana valmistuneet jäivät väliinputoajiksi. Näissä kohorteissa työttömyys sekä muut taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat jäivät pysyvästi keskimääräistä korkeammalle tasolle. (Loukkola 2012.) Trauma on periytynyt seuraaville opiskelijasukupolville, joista monet ovat vältäneet opintolainan hakemista viimeiseen asti. Kohtuullisella tasolla pitkään pysytellyt inflaatio on myös vähentänyt opintolainan houkuttelevuutta, kun velkapääoma ei enää menneiden vuosikymmenten tapaan sula pois lähes itsestään, vaan opintolainan takaisinmaksu muodostaa taloudellisen rasitteen. Työurien pirstaloituminen ja epätyypillisten työsuhteiden yleistyminen varsinkin vastavalmistuneilla on myös vähentänyt opintolainan houkuttelevuutta.

Lähes saman verran on laskenut ystäviltä lainanneiden vastaajien osuus, tosin ystäviltä lainailun osalta lähtötaso oli vajaat kymmenen prosenttiyksikköä opintovelkaisuutta korkeammalla tasolla. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että velkaantumisen painopiste on jossain määrin siirtynyt informaalista ystäviltä ja sukulaisilta lainailusta kohti formaalia, pankeilta sekä rahoitusyhtiöiltä otettuja lainoja. Samaan aikaan kun ystäviltä lainailun määrä on vähentynyt noin kymmenellä prosenttiyksiköllä, on muuta lainaa omaavien määrä kasvanut noin viidellä prosenttiyksiköllä. Uutena ryhmänä vuoden 2010 kyselykierrokselle tullut pikavippejä ottaneiden osuus oli tuona vuonna noin viisi prosenttia vastaajista.

Kuvio 9: Ylivelkaantuneiksi itsensä kokevien vastaajien osuus eriteltynä sen mukaan, minkä tyyppistä velkaa vastaajalla oli. Yhdellä vastaajalla voi olla useampaa kuin yhtä lainaa. Osuus kyseistä lainatyyppiä omanneista vuosina 1995–2010, %.

Kuvioon 9 on kuvattu kuinka suuri osuus niistä vastaajista, joilla oli tiettyä velkatyyppiä, kokivat itsensä ylivelkaantuneiksi. Kaikkien eriteltyjen lainatyyppien trendit seuraavat pääpiirteissään yleistä ylivelkaantuneisuusasteen kehitystä, eli ylivelkaantuneiksi itsensä kokevien määrä on vähentynyt 15 vuoden aikana noin 15 prosenttiyksiköllä. Kaikki eritellyt velkatyypit eivät kuitenkaan seuraa yleistä trendiä yhtäläisesti.

Selvimmän poikkeuksen muodostavat ystäviltä tai sukulaisilta rahaa lainanneet, joiden joukossa ylivelkaantuneisuus on hyvin merkittävästi muita velkatyyppisiä omanneita yleisempää. 1990-luvun laman jälkeisellä, vuoden 1995 kyselykierroksella, useampi kuin joka toinen ystäviltä rahaa lainannut henkilö koki itsensä ylivelkaantuneeksi. Vaikka osuus on aikavälillä selvästi pienentynyt, on kehitys ollut hitaampaa, kuin aineistossa keskimäärin. Pudotus on ollut noin kymmenen prosenttiyksikköä. Ystäviltä otettuun lainaan turvaudutaan siis ilmeisesti vasta, kun henkilökohtaisessa taloudessa on muutenkin ongelmia, eikä lainaa saada enää muualta. Vielä selkeämmin ero näkyy vuonna 2010 tilastoitujen pikavippien kohdalla, joita ottaneista hieman useampi kuin joka toinen koki itsensä ylivelkaantuneeksi, vaikka kyseisenä vuonna ylivelkaantuneisuus oli vastaajajoukossa vähäisintä koko aikavälillä. Pikavippejä ottaneiden ylivelkaan-

tumisaste on siis lähes viisinkertainen aineiston keskiarvoon verrattuna. Pikavippejä otetaan ilmeisesti usein vasta kun kaikki muut keinot rahan hankkimiseksi on käytetty.

Muita velkatyyppejä omaavien vastaajien ylivelkaantumiskokemukset eivät eroa dramaattisesti koko vastaajajoukon vastauksista. Velkatyypeistä harvimmoin ylivelkaantuneisuutta kokevat asuntovelalliset. Tätä ei voi pitää yllättävänä, sillä asuntovelallisten ryhmä on verrattain suuri asuntovelan ollessa suomalaisten yleisimpiä lainoja. Asuntolainaa on siis runsaasti myös niillä, jotka eivät ole minkäänlaisia maksuvaikeuksia kohdanneet. Lisäksi asunto itsessään toimii pääsääntöisesti eräänlaisena toimeentuloturvana, sillä omistusasuminen tulee tyypillisesti pitkällä tähtäimellä vuokra-asumista halvemmaksi. Omistusasunnon voi myös tarvittaessa myydä, mikäli kohtaa taloudellisia haasteita. Tämä ei tietenkään vuokra-asujalle ole mahdollista.

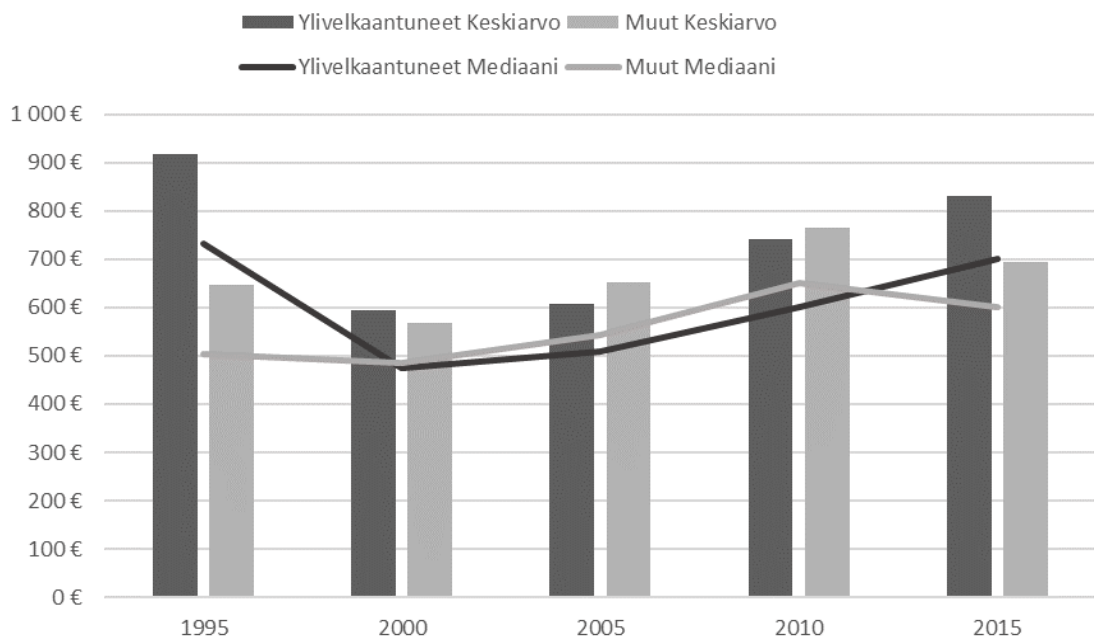
Yritysvelallisten vastaajien ylivelkaantumiskokemusten trendi on 1995–2010 ollut voimakkaimmin laskeva. 1990-luvun laman jälkeen useampi kuin kaksi viidestä yritysvelallisesta koki itsensä ylivelkaantuneeksi. Tämä selittyy varmasti erittäin vaikean laman heijastuksena. Vaikka yritys olisi selvinnyt lamasta päätyttä konkurssiin, monet joutuivat ottamaan lama-aikana runsaasti lainaa pitääkseen yrityksensä toiminnassa. Ensimmäinen kyselykierros on toteutettu vain muutama vuosi laman taittumisen jälkeen, joten lainoja ei ole kyselyajankohtaan mennessä juurikaan ehditty lyhentämään. Yrityslainat vaikuttavatkin seuraavan eri lainatyypeistä tiukimmin talouden trendien yleistä kehitystä.

Opintovelallisten kohdalla merkillepantavaa on muun tyyppisistä veloista poikkeava kehitys vuosien 1995 ja 2000 välillä. Kun kaikkia muita velkatyyppejä omaavien ylivelkaantumiskokemukset vähenivät viiden vuoden aikana noin kymmenellä prosenttiyksiköllä, opintovelallisten kohdalla muutosta ei käytännössä tapahtunut lainkaan. Lama-aikaan valmistuneiden heikompi työllisyyskehitys todennäköisesti selittää myös tätä poikkeamaa.

7.3 VELANHOITOKULUJEN SUHDE TULOTASOON JA VELKAPÄÄOMIEN SUURUUS VELKATYYPEITTÄIN

Kun vertaillaan ylivelkaantuneita verrokkiryhmään erilaisia euromääräisiä muuttujia käyttämällä, voidaan karkeistaen sanoa, että ylivelkaantuneet ovat henkilöitä, joilla kes-

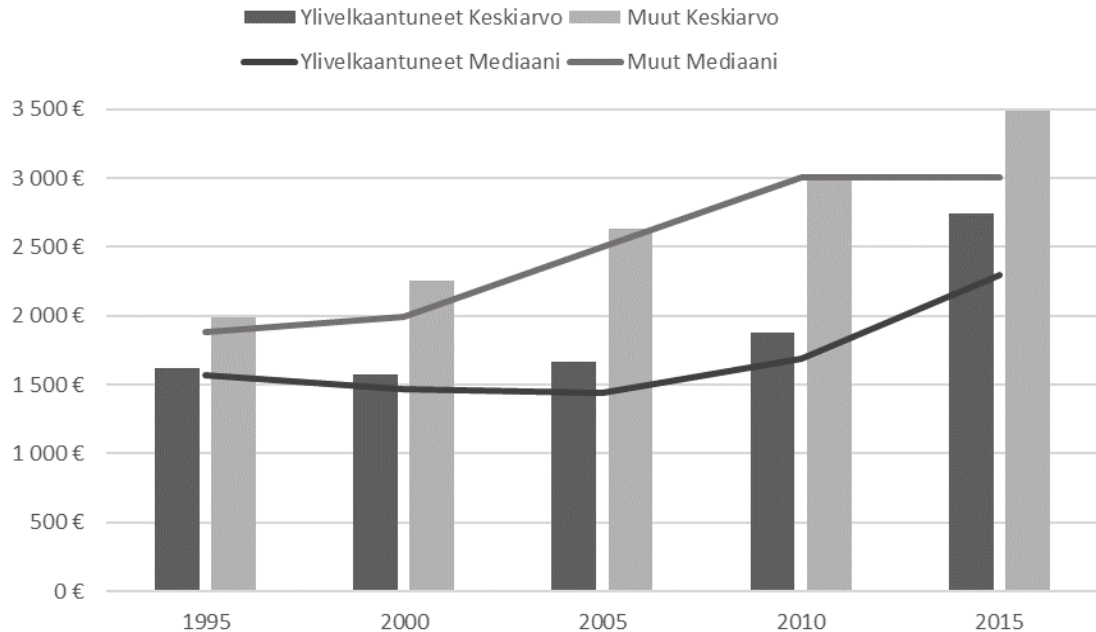
kimääräistä pienemmistä tuloista huolimatta on keskimääräistä enemmän velkaa. Kuvaajia muodostettaessa selvästi virheelliset euromääräiset kirjaukset (esimerkiksi puuttuvaa havaintoa merkitsevien numero 9:n sarjat, joita oli virheellisesti muutettu euromääräisiksi ”lainoiksi”) on poistettu, ja kuvaajiin on otettu mukaan vain ne henkilöt, jotka olivat ilmoittaneet summan kyseiselle velkatyypille. Henkilöt, joilla esimerkiksi asuntolainaa oli nolla euroa, tai muutaman euron suuruisia, oletettavasti virheellisiä määriä, eivät siis esiinny keskilukukuvaajissa.

Kuvio 10: Velanhoitokulut ylivelkaantuneilla ja muilla vuosina 1995–2015, keskiarvot ja mediaanit €/kk.

Kuviosta 10 nähdään, että velanhoitokulut eroavat ylivelkaantuneiden sekä verrokkiryhmän välillä yllättävän vähän toisistaan muiden vuosien, kuin ensimmäisen ja viimeisimmän kierroksen osalta. Erityisesti 1990-luvun laman jälkeen ylivelkaantuneiden velanhoitokulut olivat niin keskiarvolla kuin mediaanillakin mitattuna satoja euroja muita vastaajia pienemmät. Vuosina 2000–2010 erot ryhmien välillä olivat pienet, mutta merkillepantavaa on, että vuosien 1995 ja 2000 välillä tapahtunutta, velanhoitokulujen merkittävää pienenemistä lukuun ottamatta velanhoitokulut ovat koko 2000-luvun kasvanneet molemmissa ryhmissä merkittävästi. Vuosituhannen vaihteessa mediaanivelanhoitokulut olivat niin ylivelkaantuneilla kuin verrokkiryhmälläkin noin 500 euroa kuukaudessa. Summat kasvoivat 15 vuodessa noin 100–200 euroa. Viimeisimmällä kierroksella ero ylivelkaantuneiden ja muiden välillä on jälleen kääntynyt suuremmaksi. Lama-

aikoja lukuun ottamatta velanhoitokulujen erot eivät kuitenkaan riitä selittämään ylivelkaantuneisuutta.

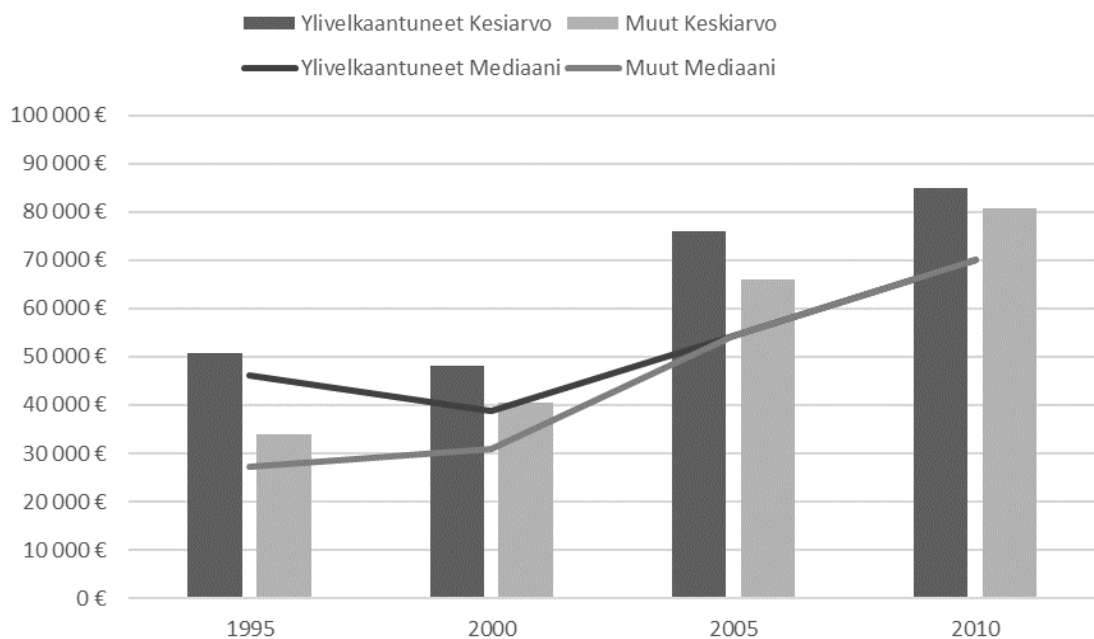

Kuvio 11: Kotitalouden nettotulot ylivelkaantuneilla ja muilla vuosina 1995–2015, keskiarvot ja mediaanit €/kk.

1990-luvun laman poikkeuksellisuutta ja taloudellisen ahdingon syvyyttä havainnollistaa velanhoitokulujen ja kotitalouden nettotulojen tarkastelu yhdessä. Kotitalouden nettotulojen muutoksia havainnollistetaan kuviossa 11. Kun itseään ylivelkaantuneena pitävän henkilön kotitalouden mediaaninettotulot vuonna 1995 olivat kyselyssä runsaat 1 500 euroa kuukaudessa, oli samanaikainen velanhoitokulujen mediaani noin 750 euroa. Kotitalouden nettotuloista siis melko tarkkaan puolet meni suoraan vastaajan velanhoitokulujen kattamiseen. Kotitalouksien tulokehitykset ovat myös selkeästi eriytyneet, sillä ne vastaajat jotka eivät kokeneet itseään ylivelkaantuneiksi, olivat kasvattaneet vuoteen 2010 asti tulojaan tasaisesti, jonka jälkeen mediaanitulojen kasvu oli pysähtynyt. Ylivelkaantuneiksi itsensä mieltäneiden kotitalouksissa tulokehitys sen sijaan polki vuosikymmenen paikoillaan, ja vasta 2010-luvulle tultaessa he ovat jossain määrin kyenneet kuromaan kiinni tuloeroa. Erikoisesti positiivisin kehitys ylivelkaantuneiden tulokehityksessä on tapahtunut 2000-luvun pitkän taloudellisen taantuman aikana, samaan aikaan velanhoitokulujen ja ylivelkaantuneiksi itsensä kokeneiden osuuden kasvun kanssa. Huomionarvoista on myös, että vaikka verrokkiryhmässä mediaanitulojen kasvu on pysähtynyt, ovat ryhmän keskiarvotulot kasvaneet edeltäneiden kierrosten

tahtia. Tämän voi selittää vain tulohaitarin yläpään tulojen kohtuullisen merkittävä kasvu. Ylivelkaantuneisuudella vaikuttaa olevan yhteys keskimääräistä heikompaan tulokehitykseen. Vertailtaessa ylivelkaantuneiden ja muiden vastaajien kuukausittaisia velanhoitokuluja erot jäivät lamavuotia huomioimatta mitättömiksi. Sen sijaan kahden vastaajaryhmän tulotason erot selittävät ylivelkaantumista paljon selkeämmin. Ylivelkaantuminen ei siis vaikuta johtuvan niinkään suurista menoista, vaan pienistä tuloista.

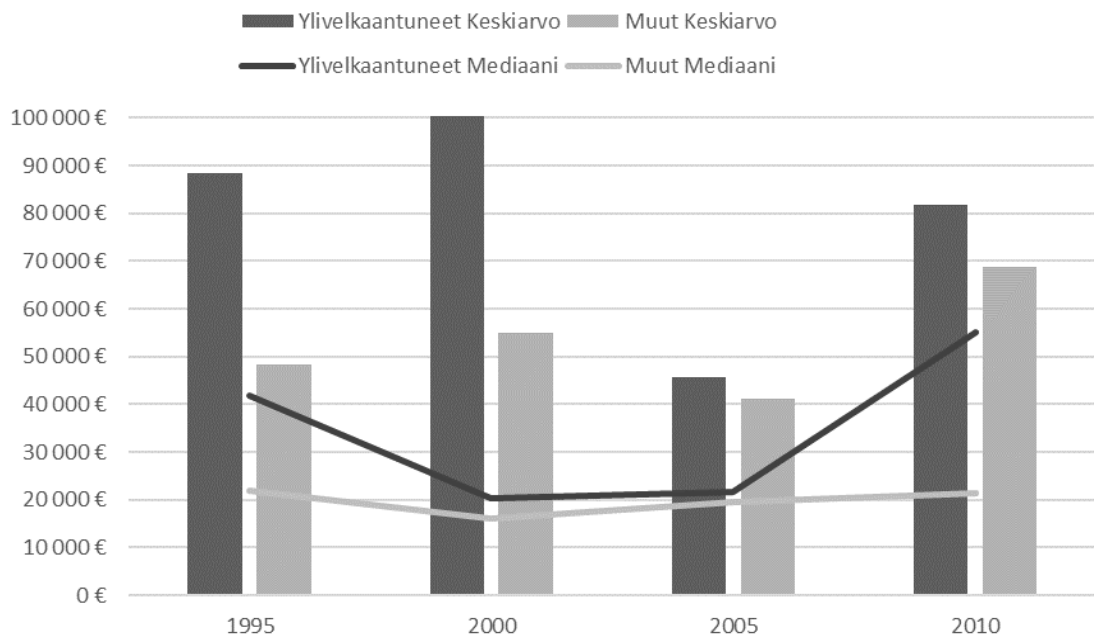
Tarkemmat erittelyt eri lainatyyppeiden määristä on selvitetty KONSE:n kyselykierroksilla 1995–2010. Keskilukutarkastelussa lainamäärien keskiarvot ovat kaikissa lainatyypeissä, asuntolainoissa (kuvio 12), yrityslainoissa (kuvio 13), opintolainoissa (kuvio 14) sekä muissa lainoissa (kuvio 15), ylivelkaantuneilla jonkin verran verrokkiryhmää suuremmat. Myös velkasummien mediaanit ovat ylivelkaantuneilla pääosin muiden ryhmää suuremmat, joskin muiden lainojen kategoria tekee tähän poikkeuksen.

Kuvio 12: Asuntolainat ylivelkaantuneilla ja muilla vuosina 1995–2010, keskiarvot ja mediaanit €.

Asuntolainojen euromäärän kehityksen voi kuviosta 12 nähdä heijastelevan asuntojen hintojen yleistä hintatasoa nopeampaa nousua. Nopeinta asuntolainojen arvon nousu on ollut 2000-luvun alkupuolella, jolloin viidessä vuodessa niin ylivelkaantuneiden kuin muidenkin asuntolainojen mediaani nousi 30 000–40 000 eurosta yli 50 000 euroon. Samalla verrokkiryhmän asuntolainojen mediaani on ottanut kiinni ylivelkaantuneiden mediaanin. Asuntolainojen osalta ylivelkaantuneiden tilanne on siinä mielessä parantu-

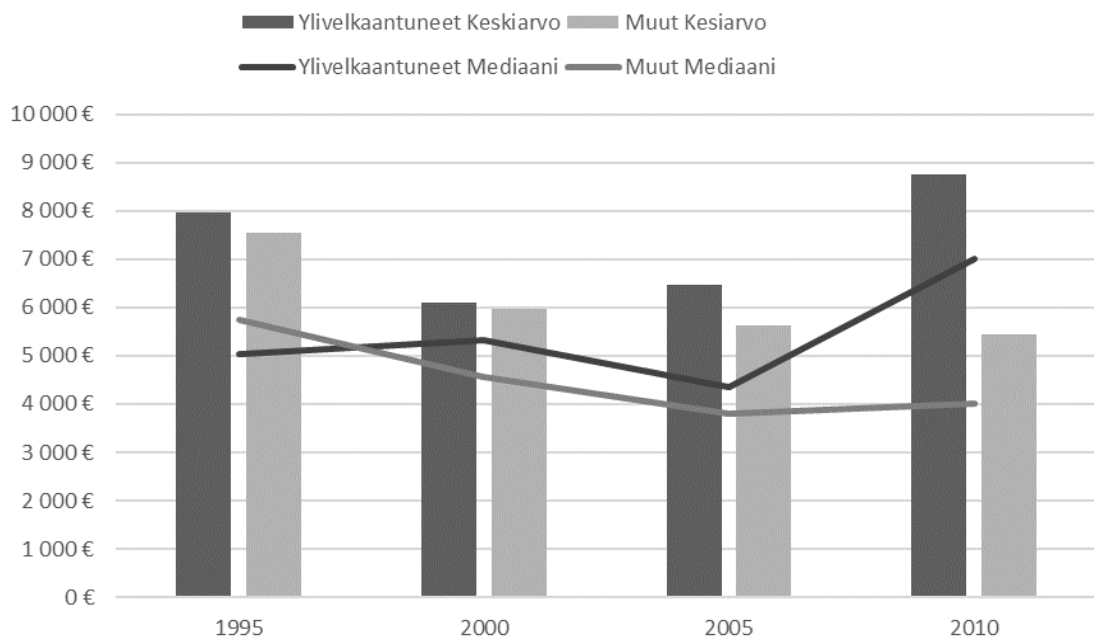
nut 1990-luvusta, etteivät heidän asuntovelkansa ole euromääräisesti enää merkittävästi verrokkiryhmää suuremmat. Toisaalta velkapääomat ovat nousseet verrattain jyrkästi, kun samaan aikaan muistetaan, että ylivelkaantuneiden tulokehitys ei ole ollut yhtä suotuisaa kuin verrokkiryhmällä. Asuntolaina on myös yleinen velkaantumisen muoto, joten suuren asuntolainan ja pienten tulojen yhdistelmä koskettaa merkittävää osaa väestöstä.

Kuvio 13: Yrityslainat ylivelkaantuneilla ja muilla vuosina 1995–2010, keskiarvot ja mediaanit €.

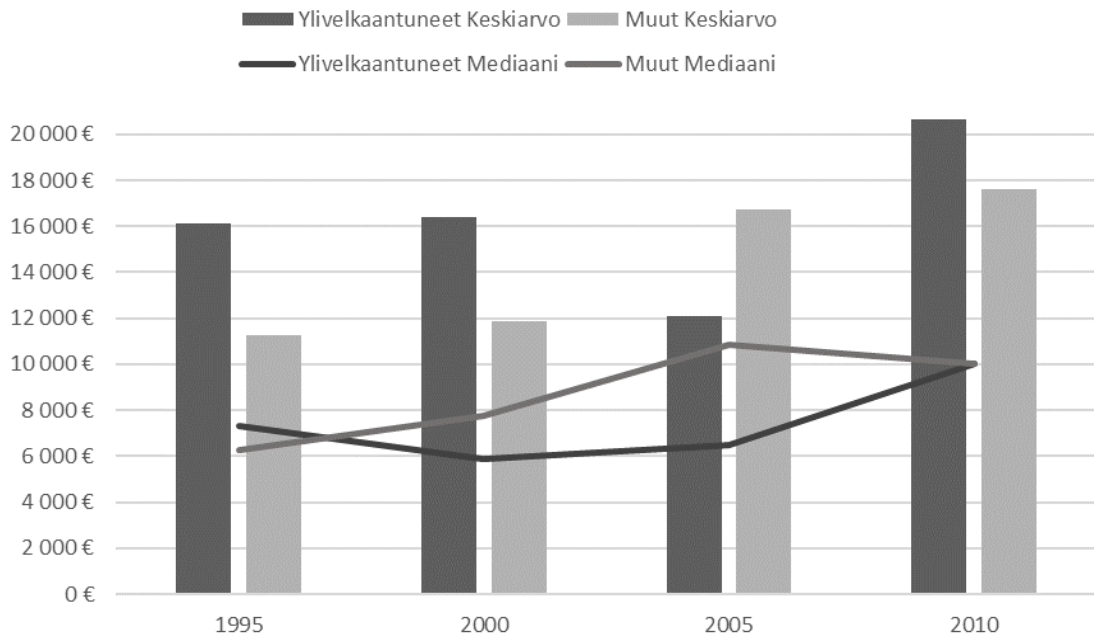
Yrityslainojen kuvaajien tarkastelussa kuviossa 13 on syytä ottaa huomioon, että yritysvelkaisten vastaajien määrä aineistossa on suhteellisen pieni, jolloin kuvaajissakin on enemmän heilahtelua. 1990-luvun laman jäljiltä varsinkin ylivelkaantuneiden yritysvelkojen euromääräiset keskiarvot olivat hyvinkin suuria, selvästi esimerkiksi asuntolainoja korkeampia. Vuoden 2000 kierroksella mediaaniyrityslainojen pienenemisestä 20 000 euron tasolle huolimatta ylivelkaantuneiden vastaajien yrityslainojen keskiarvo ylitti 100 000 euron rajan. Lainojen mediaanin sekä keskiarvon näin valtava ero voi selittyä vain erittäin voimakkaasti poikkeavilla havainnoilla; muutamilla ylivelkaantuneilla vastaajilla on miljooniin nousevat yrityslainat. Erikoinen poikkeus on vuoden 2005 kierroksen kohdalla, jossa molemmissa ryhmissä lainapääomien keskiarvot suorastaan romahtavat 40 000 euron tasolle. Tämä on selvästi poikkeavaa, sillä keskiarvot palaavat lähelle (muut) tai ylittävät (ylivelkaantuneet) aikaisempien kierrosten tason taas seuraavalla, vuoden 2010 kyselykierroksella. Viime vuosikymmenen puolivälin kysely on toki

toteutettu aikana, jolloin Suomessa oli valinnut pitkään melko vakaa talouskasvu. Viimeisellä kierroksella ylivelkaantuneiden yritysvelkojen mediaani nousee huomattavasti verrokkiryhmää korkeammalle, joka johtunee 2008 alkaneesta lamasta ja sen vaikutuksista yritysten talouteen.

Kuvio 14: Opintolainat ylivelkaantuneilla ja muilla vuosina 1995–2010, keskiarvot ja mediaanit €.

Opintolainoissa on kahden ryhmän välillä tapahtunut selkeimmin eriytynyttä kehitystä. Kuvioista 8 voitiin havaita, että opintolainan ottaminen oli selvästi yleisempää 1990-luvulla, mutta oletettavasti laman säikäyttämänä yhä harvempi opiskelija on 2000-luvun aikana nostanut opintolainaa. Samoin sekä velkapääoman keskiarvon että mediaanin voidaan kuvioista 14 havaita laskeneen verrokkiryhmässä. Verrokeista poiketen ylivelkaantuneiden vastaajien velkapääomat ovat pienentyneet vain vuosien 1995 ja 2000 välillä. Viimeisimmällä kierroksella ylivelkaantuneiden opintolainasummat ovat niin keskimäärin kuin mediaanilla mitattuna nousseet yli vuoden 1995 tason.

Kuvio 15: Muut lainat ylivelkaantuneilla ja muilla vuosina 1995–2010, keskiarvot ja mediaanit €.

Muiden lainojen kategoria on vaikeammin tulkittavissa kysymyksenasettelun epämääräisemmän luonteen vuoksi, mutta oletettavasti kysymys on pääosin kulutusluotoista, kuten esimerkiksi autolainoista. Ylivelkaantuneiden velkakeskiarvon selvää pudotusta vuonna 2005 lukuun ottamatta muut lainat ovat paitsi yleistyneet, niin myös kasvaneet euromääräisesti aikaisempaa selvästi suuremmiksi. Tämän kuviossa 15 esitetyn perusteella voidaan siis arvioida velaksi elämisen yleistyneen, joka saa tukea muun muassa samaan aikaan tapahtuneista maksuhäiriömerkintöjen määrän voimakkaasta kasvusta sekä säästämisasteen alenemisesta. Muut lainat ovat toisaalta ainoa kategoria, joissa verrokkiryhmän lainamediaani pysyttelee ylivelkaantuneisiin verrattuna samalla tai korkeammalla tasolla.

Pikalainojen määrää ja ystäviltä lainattuja velkasummia on kysytty vain vuoden 2010 kierroksella, mutta niissä ei euromääräisesti kahden ryhmän välillä ollut kovin suuria eroja. Pääomien mediaanit mitattiin molemmilla ryhmillä alle tuhannen euron jäävissä summissa, ylivelkaantuneiden ja verrokkiryhmän välisten erojen ollessa 150–200 euroa. (Ks. liite, taulukko 1.)

Euromääräisiä velkasummia tarkasteltiin myös ristiintaulukoimalla velkojen määriä tulokvartiileittain sekä kotitaloustyyppin mukaan (ks. liite, kuvat 1–8). Tarkastelussa käytettiin yhteenlaskettuja euromääräisiä velkasummia vuosilta 1995–2010, sillä esi-

merkiksi yksinhuoltajavastaajien määrä joillain kyselykierroksilla jäi alhaiseksi, ja yksittäinen, voimakkaasti poikkeava velkasumma olisi vaikuttanut merkittävästi tarkasteluun vuositasolla. Velkasummien suhteutuminen vastaajan tulotasoon ei pääosin tuottanut yllätyksiä. Erityisesti asuntolainojen sekä muiden lainojen luokissa tulotaso ja velkasumat olivat suoraan verrannollisia toisiinsa. Mitä suuremmat olivat vastaajan tulot, sitä suuremmat olivat myös velat. Opintolainoissa tällaista yhteyttä ei ollut havaittavissa, vaan eri tulokvartiileihin kuuluvien vastaajien opintolainasumat olivat keskimäärin lähellä toisiaan. Ainoastaan kolmanteen kvartiiliin kuuluneet nousivat hienoisesti muun joukon yläpuolelle. Ainoan merkittävän poikkeaman muista velkatyypeistä muodosti yritysvelka. Kahteen alimpaan tulokvartiiliin kuuluvilla oli keskimäärin suurempia yrityslainoja, kuin kahteen ylempään kvartiiliin kuuluvilla. Tämän perusteella yritysvelalliset vaikuttavat olevan verrattain pienituloisia. Erityisesti yrityslainojen osalta oli myös havaittavissa, että velkasummien keskiarvo poikkesi hyvin voimakkaasti mediaanista. Tulokvartiileissa 2–4 keskiarvo nousi selvästi 75 prosentin kvartiilirajan yläpuolelle. Yksittäisten vastaajien erittäin suuret yrityslainat kasvattavat siis velkapääoman keskiarvoa hyvin korkeaksi.

Kotitaloustyypeittäin tarkasteltuina voidaan yleisesti sanoa pariskuntien sekä lapsiperheiden velkojen olevan keskimäärin muita ryhmiä suurempia, mutta yhteys ei ole yhtä suoraviivainen, kuin tulokvartiilitarkastelussa. Asuntolainoja verrattaessa yksinhuoltajien lainat ovat lähes yhtä suuria kuin kahden huoltajan lapsiperheiden. Yksinasuvien sekä ryhmän muut lainapääomat ovat muita kotitaloustyyppisiä pienempiä. Ryhmään muu kuuluvat esimerkiksi vanhempinsa luona asuvat täysi-ikäiset lapset, sekä mahdolliset laitoksissa asuvat vastaajat. Lapsettomat pariskunnat nousevat kärkeen opintolainasummia tarkasteltaessa, mikä on odotettavaa, sillä ison osan ryhmän vastaajista muodostanevat nuoret opiskelevat tai vastavalmistuneet pariskunnat. Yrityslainojen osalta merkillepantavaa on lapsiperheissä elävien vastaajien lainasummien keskiarvon voimakas poikkeaminen mediaanista; keskiarvo nousee jälleen yli 75 prosentin kvartiiliin. Muun lainan osalta yksinasuvien sekä yksinhuoltajien lainat ovat pääomaltaan selvästi muita ryhmiä pienempiä, niin keskiarvolla kuin mediaanilla mitattuna. (Ks. liite, kuvat 1–8.)

7.4 YLIVELKAANTUNEISUUDEN VAIKUTUS KOKEMUKSIIN OMASTA ELÄMÄNTILANTEESTA

KONSE-aineistossa vastaajien tyytyväisyyttä ja luottamusta taloudelliseen tilanteeseensa sekä kokemusta mahdollisuuksista osallistua yhteiskunnan toimintaan on mitattu useilla Likert-asteikollisilla kysymyksillä. Aiemmissä tutkimuksissa toimeentulon on todettu olevan tiettyyn rajaan asti yhteydessä henkilön kokemaan hyvinvointiin. Seuraavaksi tarkastellaan ylivelkaantumisen sekä henkilön muun taloudellisen sekä sosiaalisen hyvinvoinnin välistä yhteyttä. Tarkastelussa ovat ylivelkaantuneiksi itsensä kokevat vastaajat vuosilta 2005–2015, sillä ensimmäisillä kahdella kyselykierroksella 1995 ja 2000 kysyttiin ainoastaan suppeasti kokemuksesta köyhyydessä elämisestä.

Taulukon 3 ensimmäiset neljä kysymystä kuvaavat vastaajien kokeman hyvinvoinnin taloudellista, ja seuraavat kysymykset hyvinvoinnin sosiaalista ulottuvuutta. Kysymysten avulla pyritään selvittämään vaikuttaako ylivelkaantuminen taloudellisen hyvinvoinnin lisäksi henkilöiden edellytyksiin elää sosiaalisesti tyydyttävää elämää. Pienituloisuuden on havaittu asettavan rajoitteita myös elämän sosiaalisten ja luovien osa-alueiden kehittämiseksi, kun ihminen joutuu keskittymään ensisijaisesti toimeentulonsa turvaamiseen.

Taulukko 3: Ylivelkaantuneiden kokemukset taloudellisesta ja sosiaalisesta hyvinvoinnistaan, vastaajien osuus %.¹¹

	2005		2010		2015	
	Ylivelkaantunut	Muu	Ylivelkaantunut	Muu	Ylivelkaantunut	Muu
Velkojen hoito rasittaa talouttani niin, että joudun tinkimään perusasioistakin						
Täysin samaa mieltä	41	1	38	1	37	2
Osittain samaa mieltä	43	9	39	7	38	9
Osittain eri mieltä	14	19	15	17	17	17
Täysin eri mieltä	3	71	8	76	9	71
Koen eläväni köyhyydessä						
Täysin samaa mieltä	34	3	34	3	26	3
Osittain samaa mieltä	32	8	34	7	28	9

¹¹ Jokaisessa solussa erot ylivelkaantuneiden ja muiden vastaajien välillä ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä. Khin neliötestin p-arvo < 0,001.

	2005		2010		2015	
Osittain eri mieltä	24	15	17	15	28	18
Täysin eri mieltä	10	75	15	75	19	71
Rahat loppuvat säännöllisesti ennen tilipäivää						
Täysin samaa mieltä	50	7	52	6	53	7
Osittain samaa mieltä	28	12	27	11	26	15
Osittain eri mieltä	13	17	11	17	13	18
Täysin eri mieltä	9	64	9	66	8	61
Kaupassa käynti on kärsimys						
Täysin samaa mieltä	32	3	29	2	28	4
Osittain samaa mieltä	36	8	37	6	34	8
Osittain eri mieltä	21	17	20	17	23	17
Täysin eri mieltä	11	73	15	76	16	71
Tunnetko itsesi yksinäiseksi						
Päivittäin	10	3	13	3	6	2
Viikoittain	18	8	20	10	19	9
Harvemmin	54	56	51	52	57	52
En koskaan	18	34	16	35	18	37
Elämä tuntuu mielekkäältä						
Erittäin usein	22	50	22	53		
Melko usein	48	41	43	38		
Joskus	25	8	29	8		
Erittäin harvoin	5	1	6	1		
Mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihin						
Erittäin tyytyväinen	15	29	12	35	13	32
Tyytyväinen	50	62	53	58	54	59
Tyytymätön	28	7	28	7	27	8
Erittäin tyytymätön	7	1	7	1	6	1
Muiden sinua kohtaan osoittama arvostus						
Erittäin tyytyväinen	6	14	10	20	13	21
Tyytyväinen	70	79	69	74	68	71
Tyytymätön	21	7	19	6	18	7
Erittäin tyytymätön	3	1	2	1	1	1
Mahdollisuus mielekkääseen vapaa-ajan toimintaan						
Erittäin tyytyväinen	12	27	9	33	14	32
Tyytyväinen	52	60	53	56	45	57
Tyytymätön	28	11	29	10	33	10
Erittäin tyytymätön	7	1	9	1	8	1
Mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnallisesti						
Erittäin tyytyväinen	3	5	1	7	4	7
Tyytyväinen	44	62	44	61	45	60
Tyytymätön	34	28	42	27	38	29
Erittäin tyytymätön	19	5	12	5	14	4
Tyytyväisyys elämäntilanteeseen kokonaisuutena						
Erittäin tyytyväinen			9	32	11	30

	2005		2010		2015	
Tyytyväinen	58	61	55	62	55	62
Tyytymätön	25	6	30	7	30	7
Erittäin tyytymätön	8	1	8	1	5	0

Ylivelkaantuneiden ja muiden vastaajien ryhmät eroavat erittäin voimakkaasti toisistaan, kun tarkastellaan vastaajien taloudellista sekä sosiaalista hyvinvointia mittaavia kysymyksiä. Jokaisena vuonna ja jokaisen kysymyksen kohdalla erot ylivelkaantuneiden ja verrokkiryhmän välillä ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä.

Erot kahden vastaajajoukon välillä ovat niin voimakkaita, että usean kysymyksen kohdalla vastauksien jakaumat ovat lähestulkoon peilikuvia toisistaan. On selvää, että ylivelkaantuneet joutuvat maksuista selvittääkseen karsimaan menoistaan tai kokevat köyhyyttä useammin kuin he, jotka eivät ole ylivelkaantuneita. Näiden kysymysten ohella vastausten jakaumien ajallisen ulottuvuuden tarkastelu onkin hedelmällisempää. On merkillepantavaa, että vaikka ylivelkaantuneista hieman aikaisempaa useampi ilmoittaa rahojensa loppuvan jo ennen palkan- tai sosiaalietuuksien maksupäivää, niin kolmella muulla taloudellista hyvinvointia kuvastavalla mittarilla ylivelkaantuneiden tilanne on tästä huolimatta vuosikymmenessä jonkin verran parantunut. On paradoksaalista, että samanaikaisesti itseään köyhänä pitävien osuus ylivelkaantuneista on pudonnut kolmanneksesta neljännekseen. Ylivelkaantuneista vastaajista tuoreimmalla, vuoden 2015 kyselykierroksella, useampi kuin joka toinen on ilmoittanut rahojensa loppuvan ennen palkkapäivää, mutta samanaikaisesti kaksi viidestä ylivelkaantuneesta on ollut täysin eri mieltä väittämän ”koen eläväni köyhyydessä” kanssa. Vaikka köyhyys ja ylivelkaantuneisuus eivät ole samoja asioita eivätkä välttämättä kosketa samoja henkilöitä, on yllättävää, että niin moni ylivelkaantunut ei miellä itseään köyhäksi, ja että väitteen kanssa täysin eri mieltä olevien osuus on kymmenessä vuodessa kaksinkertaistunut.

Ihmissuhteita sekä itsensä toteuttamista mittaavien kysymysten osalta ylivelkaantuneiden vastaukset eivät eroa verrokkiryhmästä aivan yhtä jyrkästi, kuin taloudellista hyvinvointia mittaavien kysymysten kohdalla. Tästä huolimatta erot ovat kaikkien kysymysten osalta merkittäviä. Yksinäisyyden kokeminen päivittäin tai viikoittain on ylivelkaantuneilla lähes kolme kertaa yleisempää kuin verrokkiryhmällä. On muistettava, että yli puolet ylivelkaantuneistakin kokee yksinäisyyttä harvemmin kuin viikoittain, vajaa viidennes ei koskaan. Yksinäisyys on vuosikymmenen aikana hivenen vähentynyt molemmissa ryhmissä, mutta erot ovat melko pieniä.

Taloudellisten resurssien puute vaikuttaa voimakkaan negatiivisesti ylivelkaantuneiden vastaajien kokemukseen omista yhteiskunnallisista vaikutusmahdollisuuksistaan. Noin joka kolmas ylivelkaantunut pitää vaikutusmahdollisuuksiaan huonoina tai erittäin huonoina, kun vastaava osuus verrokkiryhmästä on alle kymmenen prosenttia. Toisaalta kummassakin ryhmässä erittäin tyytyväisten vastaajien osuus on kaikkina vuosina hyvin pieni. Molemmissa ryhmissä on tapahtunut selkeä parannus siinä, miten vastaaja kokee muiden ihmisten arvostavan häntä. Mahdollisesti yleinen ilmapiirin muuttuminen suvaitsevaisemmaksi on vaikuttanut siihen, että ihmiset kokevat tulevansa aikaisempaa hyväksytyimmiksi vertaistensa joukossa. Ylivelkaantuneet ovat tästä huolimatta yli kaksi kertaa verrokkeja useammin tyytymättömiä hyväksytyksi tulemiseen.

Tyytyväisyydessä vapaa-ajan mielekkääseen tekemiseen on tapahtunut ylivelkaantuneilla vastaajilla vastausten hajautumista, sillä vastaajia on kymmenen vuoden jaksolla siirtynyt tyytyväisten ryhmästä sekä erittäin tyytyväisten, että tyytymättömien ryhmiin. Verrokkiryhmällä muutokset ovat sen sijaan olleet pieniä. Erot ylivelkaantuneiden ja muiden välillä ovat suuria, sillä 40 prosenttia ylivelkaantuneista on vapaa-ajan viettomahdollisuuksiinsa tyytymättömiä tai erittäin tyytymättömiä, kun muista vastaajista näin ajattelee vain joka kymmenes. Kokonaisuutena elämäntilanteeseensa tyytymättömien osuus verrokkiryhmästä on hyvin pieni, selvästi alle kymmenen prosenttia, kun ylivelkaantuneista näin ajattelee runsas kolmannes. Tämän voi toisaalta nähdä myös positiivisena osoituksena suomalaisen yhteiskunnan verrattain hyvästä suojasta jäsenilleen, kun selvä enemmistö myös ylivelkaantuneista on yleisesti tyytyväisiä elämäänsä. Kansainvälisten vertailujen tulokset Suomesta maailman onnellisimpana maana eivät ehkä sittenkään ole sepitettä.

Ylivelkaantuminen näyttää aineiston perusteella vaikuttavan erittäin merkittävästi siihen, kuinka tyytyväinen henkilö on taloudellisen tilanteensa lisäksi myös elämänsä sosiaaliseen aspektiin sekä itsensä toteuttamisen mahdollisuuksiin. Taloudellinen ahdinko kaventaa väistämättä monin tavoin sosiaaliseen sekä yhteiskunnalliseen elämään osallistumisen mahdollisuuksia, sillä monet harrasteet tai vaikkapa vain siirtymät vaativat usein jonkinlaista pääomaa, jota ylivelkaantuneella ei välttämättä ole. Vaikka erot ylivelkaantuneiden ja muiden vastaajien välillä ovatkin selvät, on kuitenkin muistettava, että yhteiskunnallista vaikuttamista lukuun ottamatta enemmistö myös ylivelkaantuneista vastaajista oli elämän laatuunsa sekä sosiaaliseen elämäänsä tyytyväisiä.

8 MITEN VELKAANTUNEET KERTOVAT OMASTA TILANTEESTAAN?

Tässä työssä oleellinen merkitys on vastaajien subjektiivisella kokemuksella omasta taloudellisesta tilanteestaan ja velkaantumisestaan. Tarkastelun kohteena ovat ennen muuta ihmiset, jotka kokevat itse olevansa ylivelkaantuneita. Vaikka työn pääpaino onkin tilastollisessa analyysissä, tässä luvussa tarkastellaan lyhyesti myös muutaman ylivelkaantuneiksi itsensä kokevan vastaajan kirjoittamia lyhyitä kuvauksia omasta toimeentulostaan. Kuvaukset on poimittu niiden vastaajien joukosta, jotka kokivat itsensä ylivelkaantuneiksi. Lisäksi painotettiin vastaajia, joiden lainanhoitokulut olivat suuret.

”Olemme olosuhteista johtuen joutuneet oman lapsen ja hänen lapsensa huoltajaksi ja omaishoitajaksi. Yhteiskunnalta emme ole saanut minkäänlaista apua taloudellisesti, vaikka toiset samassa asemassa olevat saavat huomattavia lakisääteisiä korvauksia. Tilanteemme oli alun perin laitton, vaikka viranomaiset sen järjestivät. Asian korjauttua lailliseksi, muutoseikasta johtuen kaikki korvaukset evättiin. Asiasta käytiin oikeutta, aina korkeimpaan hallinto-oikeuteen asti. Silti jäimme vaille minkäänlaisia avustuksia. Taloudellinen tilanteemme heikkeni kotonamme sattuneen vesivahingon johdosta, vaikka meillä oli kattavin kotivakuutus. Vakuutusyhtiö Turvassa vakuutustarkastaja keksimällä keksi syitä, jotta vakuutusyhtiö ei tarvinnut korvata meille mitään vaan suurin osa korjauksista jäi meidän kontolle, jonka seurauksena me ylivelkaannuimme ja tulevaisuus kohdallamme on hyvin huono. Siitä huolimatta emme anna periksi vaan jatkamme elämäämme piruuttain mahdollisimman pitkään tietäen ettemme ole tälle yhteiskunnalle velkaa yhtään mitään vaan olemme sen kanssa sujut. Enpä menisi kehumaan suomalaista yhteiskuntaa hyvinvointiyhteiskunnaksi enkä luottaisi sen päättäjiin ja isojen firmojen johtajien taitoihin. Terveisin kansalainen, jolle ei kuulu mikään eikä ketään.” (ID 4415)

Ensimmäisen kuvauksen on kirjoittanut vuonna 1955 syntynyt perheellinen, avioliitossa elävä mies, joka kokee olevansa ylivelkaantunut ja on ilmoittanut kotitaloutensa yhteenlasketuiksi velanhoitokuluiksi 1 800 € kuukaudessa. Vastaajan tekstistä huokuu katke-

ruus yhteiskuntaa ja esimerkiksi vakuutusyhtiötä kohtaan, ja hän kokee tulleeensa kohdelluksi väärin. Taloudelliset vaikeudet ja velkaantuminen nähdään muiden syynä, kun vastaajalta on evätty sekä julkisen sosiaaliturvan että markkinaehtoisen vakuutustoiminnan puolesta rahallinen etuus. Toisaalta taloudellisten ongelmien ratkaisukeinona on koko vakuutustoiminnan olemassaolon ajan toisinaan pyritty käyttämään vakuutuspe-toksia, esimerkiksi aiheuttamalla itselleen vahinko, josta vaaditaan korvausta vakuutus-yhtiöltä. Vakuutusyhtiöiden tiukka linja korvauksiin on tältä osin ymmärrettävää. Vas-tauksen osittaisena tarkoituksena vaikuttaa olevan näpäytyksen antaminen niille, joiden koetaan olevan vastuussa perheen ahdingosta ja heidän kohtaamistaan ongelmista. Teks-tissä on samaa henkeä Iivarin ja Mälkiän 1990-luvulla toteuttaman haastattelututkimuk-sen vastaajien kanssa (ks. Iivari & Mälkiä 1999, 40–43). Vastaaja asuu keskikokoisessa kaupungissa 240 neliön omistusasunnossa, ja ilmoittaa kotitalouden käytettävissä ole- viksi kuukausituloiksi 4 500 euroa. Vastaaja itse on eläkkeellä, puoliso työelämässä. Lainanhoitokulut ovat 40 prosenttia tuloista.

”Sairastumisen aiheuttama taloudellisen tilanteen romahdus ja jou- tuminen ulosottovelkoihin vaikeuttaa nyky-Suomessa elämistä ja lei- mautumista. Mm. puhelinliittymät → ei voi vaihtaa halvempaan ope- raattoriin. Vakuutukset → ei saa edes kotivakuutusta. → joutuu elä- mään turvattomuudessa ja pelossa. Joutuu suojelemaan kotia, eipä juuri uskalla lähteä pienille lomille, kun ei koti tai tapaturmavakuu- tusta. Lapset joutuu kieltäytymään menosta, harrastuksista.

Suoraan sanoen yhtä helvettiä eläminen. Aivan kuin yrittäisi rämpiä koko ajan ylös suosta pääsemättä sitä kuitenkaan ylös. Jättää jälkensä lapsiin. Tuo epävarmuutta seurusteluun/ sos. suhteisiin muiden ihmis- ten kanssa ym. ym.” (ID 4712)

Seuraavassa vastauksessa on äänessä vuonna 1972 syntynyt perheellinen, avioliitossa elävä mies. Sekä vastaaja että hänen puolisonsa käyvät töissä työntekijän asemassa. Lainanhoitokulut ovat 1 100 euroa kuukaudessa. Vastaaja asuu keskikokoisessa kau- pungissa 158 neliömetrin omistusasunnossa, perheen käytettävissä olevien kuukausitu- lojen ollessa 2 800 euroa. Lainanhoitokulujen osuus on hiukan alle 40 prosenttia tulois- ta. Vastaajan kertomuksessa korostuu sairastuminen syynä velkaongelmiin joutumisel- le, joka on johtanut ulosottokierteeseen. Vastauksessa on kuultavissa pelko perheen

turvallisuuden puolesta, kun jokin ennalta-arvaamaton tapahtuma kuten loukkaantuminen voi vakuutusten puutteessa entisestään heikentää talouden tilaa. Osin vastaaja vaikuttaa toivonsa menettäneeltä kuvatessaan tilannettaan ”helvetilliseksi”. Erityisesti huoli siitä millaisen lapsuuden vastaaja voi lapsilleen tarjota korostuu.

”Mielestäni huono-osaisuus merkitsee esim. sitä, kun joutuu töistä sairauslomalle ja pitää miettiä riittkö rahat ruokaan kun palkkaan ei makseta lisiä. Omassa lähipiirissäni huono-osaisella asuinalueella lähes kaikki elävät velkarahalla (ja täten syventävät ongelmiaan) sillä jopa kouluttautuneiden työvuosia keränneiden ihmisten palkka ei riitä kattamaan elämiskustannuksia. Jos normaalisti työssäkäyvä ihminen joutuu miettimään onko varaa maksaa lapsen harrastus on mielestäni kyse huono-osaisuudesta. Se näkyy huonompana ruokavaliona, hutiloituna terveyshuoltona, niukkana kulutuksena, alemmuuskomplekseina, kavereilta lainailuna ja päihdeongelmina. On kummallista että asiaa pitää edes tutkia. Jokainen tässä maassa elävä tietää että elinkustannukset ovat nousseet (nostaahan eduskunta joka vuosi omia palkkojaan sillä saralla että ovat ensin nostaneet veroja) ja karvalakkipuolella palkat ovat pysyneet samassa. Suomi on saanut Euroopan sosiaalikomitealta valituksen liian pienestä sosiaaliturvasta joka on edelleen 20 vuoden takaisissa maisemissa. Ongelmia syventää se, ettei köyhyydestä puhuta ja kieltäydytään uskomasta että itse kuulutaan huono-osaisten ryhmään. Elintaso-kulissia ylläpidetään lainarahalla. Tiedän myös että olen itse huono-osaisten paremmassa päässä, vaikeita on varmasti vanhuksilla, sairailta ja mielenterveysongelmaisilla. Ongelma ei ole ainoastaan tukien pienuus vaan myös niiden vaikea saatavuus..” (ID ei tiedossa)

Vastaajana on 1987 syntynyt perheetön, naimaton nainen. Hän kertoo itse asuvansa huonolla asuinalueella, jossa velaksi eläminen on yleistä. Kirjoittaja asuu pääkaupunkiseudulla 48 neliömetrin kaupungilta tai säätiöltä vuokratussa asunnossa. Tällä hetkellä vastaajalla ei ole tuloja lainkaan työttömyysturvan karenssin vuoksi. Kuukausittaisiksi lainanhoitokuluikseen vastaaja on ilmoittanut 1 000 euroa kuukaudessa. Vastauksessa korostuu enemmän yleinen kuvaus mitä huono-osaisuus vastaajan mielestä on, oman

tilanteen selvittämisen sijaan. Osin vastaaja tosin toistaa populistisia uskomuksia siitä, kuinka kansanedustajat korottavat jatkuvasti omia palkkioitaan samalla kun yleinen palkkataso polkee paikallaan ja elinkustannukset nousevat jatkuvasti sekä verotus kiristyy. Todellisuudessa kuitenkin suomalaisten reaaliensiot ovat 1990-luvun laman jälkeen kehittyneet suotuisasti lähes yhtäjaksoisesti ja kansanedustajien palkkioiden kehitys on pääpiirteissään seurannut yleistä palkkatason kehitystä. Verotusta on johdonmukaisesti 1990-luvun laman jälkeen laskettu, lukuun ottamatta Kataisen hallituksen (2011–2014) kautta.

Muista vastauksista poiketen vastaaja kiinnittää huomiota velanottoon kulissien ylläpitämisen välineenä. Hänen mielestään erityisesti pienituloisilla on tapana kohottaa sosiaalista statustaan velkarahalla tehtävillä hankinnoilla. Vastaaja kiinnittää huomiota myös yleisemmin pienituloisuuden aiheuttamaan sosiaaliseen osattomuuteen, jolloin esimerkiksi lasten harrastuksista tai ruoan laadusta joudutaan tinkimään.

”Mieheni sairastui erittäin vakavasti muutama vuosi sitten. Olemme yrittäjäperhe ja yritystoiminta on pääosin mieheni pyörittämää. Yrityksemme oli vähällä mennä konkurssiin, kun mieheni makasi sairaalassa. Toipuminen kesti monta vuotta, jonka aikana elimme todella pienillä tuloilla yrittäen pitää yrityksemme pystyssä. Oli vaikeaa saada yritys pyörimään niin, että saimme maksettua työmiesten palkat ja kaikki pakolliset kulut. Itselle ei juuri jäänyt. Läheisten avustuksella olemme selvinneet tilanteesta. Lapset kyllä joutuvat kärsimään jo siitä ahdistavasta ilmapiiristä, joka tulee silloin, kun taloudellisesti menee huonosti.” (ID 6264)

Perheellinen, avioliitossa elävä, vuonna 1974 syntynyt nainen on avokysymykseen vastanneista ylivelkaantuneista harvoja, joka kertoo taloudellisten huolten kumpuavan yritystoiminnasta yrityksen ajaututtua aviomiehen sairauden vuoksi konkurssiin partaalle. Vastaaja asuu yli 100 000 asukkaan kaupungissa, 200 neliömetrin omistusasunnossa. Sekä vastaaja että hänen puolisonsa ovat työelämässä, vastaaja itse yrittäjänä. Talouden kuukausitulot ovat 4 000 euroa ja lainanhoitokulut 1 200 euroa kuukaudessa. Lainamenot ovat siis 30 prosenttia tuloista. Vastauksessa korostuu riskien realisoiduminen taloudessa, jossa pääasiallinen tulonlähde on yritystoiminta. Vastaaja korostaa erityisesti

lasten kärsineen vaikeasta jaksosta, mutta jättää perheen huoltajien kokemuksen vähemmälle huomiolle.

”Tällä hetkellä asiat ovat vielä päällisin puolin hyvin, mutta olemme uhan alla, että joudumme myymään maatilamme. Kulut ovat järjettömät ja sikalat ovat tyhjinä (teurastamo sanoi sopimuksen irti puoli-toista vuotta sitten, täysin varoittamatta). Mieheni on joutunut myymään omaisuuttaan, työkoneita ja peltoja, jotta ollaan selvitty alle kymmenen vuotta sitten tehdyistä jättimäisistä sikalainvestointien lainanlyhennyksistä. Tulevaisuus näyttää erittäin epävarmalta. Olen aiemmin ollut yksinhuoltaja-opiskelija, joka yritti selvitä elämästä omin voimin ja ilman vanhempien, ex-miehen apua. Silloin olin todella köyhä ja turvauduin toimeentulotukeen. Siitä selvinneenä, huomaan, että edelleen ostan naisten hygieniatuotteita varastoon. Köyhänä ei välillä ollut varaa ostaa edes siteitä kuukautisten aikana, silloin tunsin melkoista epätoivoa tilanteestani..” (ID ei tiedossa)

Vastaaja on siinä mielessä erikoistapaus, että kaikista muista luvussa esiin tuoduista tapauksista poiketen hän ei koe olevansa ylivelkaantunut, vaikka talouden lainanhoitokuluiksi on ilmoitettu vuoden 2015 kyselyn suurin summa, 5 000 euroa kuukaudessa. Kotitalouden käytettävissä oleviksi tuloiksi on myös ilmoitettu 5 000 euroa kuukaudessa. Vastaaja on vuonna 1975 syntynyt, perheellinen ja avoliitossa elävä nainen. Itse hän on palkansaaja alemman toimihenkilön asemassa, miehen asemaksi on määritelty yrittäjä, mitä ilmeisimmin maatalousyrittäjä (ei kuitenkaan valittu vastausvaihtoehtoa maanviljelijä). Velkaantumiselle ei anneta muuta syytä kuin suuret investoinnit sikalatoimintaan, ja sen jälkeen tapahtunut teurastamon ennakoimaton päätös lopettaa ostot sikalasta. Vastaaja sanoo kotitalouden vielä toistaiseksi selviävän, mutta palaa lopuksi opiskeleluaikaisiin köyhyyskokemuksiinsa, jolloin edes välttämättömiin hygieniatarvikkeisiin ei aina ollut varaa. Tulevaisuutta pidetään epävarmana ja ilmeisesti aikaisemmat köyhyyskokemukset ja niiden mahdollinen toistuminen kummittelevat mielessä.

”Vanhempani erosivat ollessani 9-vuotias. Tämän jälkeen elin kahden veljeni kanssa yksinhuoltajaäidin luona, joka oli suurimman osan lapsuudestani työtön ja kärsi ajoittain masennuksesta ja alkoholin liikkäytöstä. Uusia vaatteita sain harvoin ja kännykän muihin ystäviin

*verrattuna myöhään (ostin omilla rahoillani ja isäni avustuksella). Välillä meillä ei ollut lainkaan puhelinta käytössä kotona, joten soitin hoidettavat asiat puhelinkioskista (kavereiden näkemiset yms), mikä oli hyvin noloa mielestäni. En kehdannut kutsua ystäviäni kotiin, koska meillä oli hyvin vaatimaton koti. Isäni maksoi urheiluharrastukseni ja lukiokirjani, mikä mahdollisti minulle tulevaisuuden haaveiden toteutumisen. Kesätöiden/osa-aikatöiden aloittaminen 15-vuotiaana mahdollisti uusien vaatteiden oston ja ruuan oston silloin kun ei kotona ollut ruokaa (lähinnä kun veljet olivat loma-aikoja isäni luona ja äiti saattoi olla useita päiviä omilla reissuilla). Välillä ärsytti todella kun äiti oli salaa käynyt ottamassa säästämiäni rahoja pankista tai koulupöydän laatikosta. Lukiossa vanhojentansseja varten olin säästänyt kesätöistä rahaa edellisenä vuonna, joten pääsin osallistumaan niihin. Abivuonna tuli niin paljon enemmän kuluja (autokoulu, ylioppilasvaatteet, penkkarit), että säästöni eivät riittäneet kaikkeen vaan abiristeilyn jouduin jättämään välistä. Asiaa lohdutti, että en ollut ainoa. Kaikesta huolimatta koen olevani silti hyväosainen, koska sain isäni avustuksella harrastaa ja opiskella. Lisäksi asiat, joita en ole saanut kokea/omistaa ovat olleet lähinnä "mukava saada/kokea"-tasoa. Lisäksi olen oppinut työteon merkityksen ja varmasti sisuuntu-
nut vastoinkäymisistä.” (ID ei tiedossa)*

Vastauksessa korostuu toimeentulohuolten pohjautuminen lapsuudenkodin ongelmiin, kun vastaaja, 1985 syntynyt perheellinen ja avioliitossa elävä nainen, kertoo joutuneensa alaikäisestä asti kantamaan vastuuta omasta toimeentulostaan eroperheen huoltajan alkoholiongelmien takia. Kotitalouden tulot ovat 4 000 euroa ja velanhoitokulut 1 700 euroa kuukaudessa, eli 43 prosenttia tuloista. Perhe asuu suurkaupungissa, 200 neliömetrin omistusasunnossa. Vastaaja sekä hänen puolisonsa ovat kokoaikatyössä. Vastauksesta ilmenee katkeruus erityisesti lapsuuden ajalta, jolloin oma äiti oli varastanut hänen tienaamiaan rahoja, käyttäen ne ilmeisesti juomisen rahoittamiseen. Vaikka lapsuus ei ole ollut lähellekään optimaalista, kokee hän silti ylivelkaantumisesta huolimatta olevansa nykyään hyväosainen, ja kotitalouden kykenevän tyydyttämään jäsentensä perustarpeet. Vastaaja kertoo poikkeuksellisesti myös sosiaalisen elämänsä kärsineen lapsuuden köyhyyden vuoksi, kun kavereita ei kehdannut tuoda kotiin ja puheluiden

soittaminen puhelinkopista oli noloa. Vastaus tuo esille sen miten vanhempien toimeentulo-ongelmat voivat heijastua myös heidän lastensa elämiin negatiivisesti yllättävilläkin tavoilla.

Usean vastaajan kokemuksissa huono-osaisuudesta korostuu yllättävän elämäntilanteen muutoksen aiheuttama muutos kotitalouden toimeentulossa. Monella vastaajalla tämä muutos oli vastaajan tai perheen toisen huoltajan vakava sairastuminen. Lakisääteisen sosiaalivakuutuksen voi tästä näkökulmasta ajatella puolustavan paikkaansa. Yksi peruste esimerkiksi pakolliselle sairaskuutukselle on se, että vapaaehtoisuuteen perustuvissa järjestelmissä ihmiset säännönmukaisesti alivakuuttavat itsensä odottamattomien riskien varalta. Ihmiset eivät keskimäärin ole kovin hyviä varautumaan ennalta odottamattomiin riskeihin.

Perheelliset vastaajat ilmaisivat usein enemmän huolta ylivelkaantuneisuusongelmien vaikutuksista perheen lasten elämään. Pelko lasten elämänlaadun kärsimisestä saa usean perheellisen ilmeisesti karsimaan ensimmäisenä omista menoistaan. Lapsille yritetään tarjota edes hieman parempaa. Tämä ilmeni myös Ylen vuosina 2017 ja 2018 tekemässä juttusarjassa, jossa yhtenä teemana oli hyväosaisen kansanedustajan sekä pienituloisen työttömän asettaminen ”vastakkain” keskustelemaan köyhyydestä.

9 LOPUKSI

Tutkielmassa selvitettiin ylivelkaantuneisuuden yleisyyttä ja sen muutoksia, sekä ylivelkaantumiselle altistavia sosiodemografisia tekijöitä kahdenkymmenen vuoden ajanjaksolla Suomessa. Samoin tutkittiin eri velkatyyppien yleisyyttä vastaajilla ja ylivelkaantumisen yleisyyttä jaoteltuna velallisen omaavan lainatyyppin mukaan. Ylivelkaantuneiden kokemaa hyvinvointia on verrattu koko väestön hyvinvointiin taloudellisilla, sosiaalisilla ja itsensä kehittämisen mittareilla.

Ylivelkaantuminen on kahdessakymmenessä vuodessa vähentynyt yleisen talouskehityksen mukaisesti, joskin taantumien pitkittyminen 2010-luvulla käänsi ylivelkaantumiskokemukset kasvuun tämän vuosikymmenen puolella. Tämän osalta varsinkin menneenä keväänä mediassa jatkuvasti käsitelty pelko suomalaisten liiallisesta velkaantumisesta tuntuu hieman ylivoimaiselta. Ylivelkaantuminen vähentyi tasaisesti vuosina 1995–2010 ja tämän vuosikymmenen kasvusta huolimatta ylivelkaantuneisuus oli vuonna 2015 samalla tasolla kuin vuonna 2005. Onko huoli jo ylivoimainen?

Ihmiset eivät kuitenkaan välttämättä itse osaa hahmottaa oman taloudenpitonsa karikoita. Tässä tutkielmassa käytetty subjektiivinen mittari on sen osalta petollinen, että vastaaja voi olla hyvinkin suurella riskillä joutua ongelmiin velkojensa kanssa, muttei itse tätä välttämättä kykene näkemään, eikä myöskään koe millään muotoa olevansa ylivelkaantunut. Suomalaisten kotitalouksien velkaantumisaste on samaan aikaan kuitenkin objektiivisesti kohonnut voimakkaasti verrattain lyhyessä ajassa. Velanottoon on syytä suhtautua vakavuudella. Riskejä ei välttämättä osata nähdä lainkaan, ennen kuin ne jo toteutuvat. Velkaantuminen kasvaa, vaikka taloudessa menee hyvin.

Ylivelkaantuminen näyttää koskettavan voimakkaimmin niitä väestöryhmiä, joiden on yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa aiemminkin havaittu olevan suuremmissa riskeissä kohdata taloudellisia vastoinkäymisiä. Näihin lukeutuvat muun muassa eronneet, yksinhuoltajat, työttömät sekä matalasti koulutetut. Monilta osin riskit kasautuvat samoille ihmisille. Matalasti koulutetut kärsivät suuremmasta työttömyydestä, eroavat useammin ja kohtaavat taloudellisia haasteita. Osa paikkaa talouttaan velanotolla. Nykyinen sosiaaliturvajärjestelmämme ja yhteiskuntapolitiikkamme ei kykene tukemaan heitä parhaalla mahdollisella tavalla. Poliittika toimii pitkälti vielä niiden suuntaviivo-

jen mukaan, jotka sille asetettiin aikana, jolloin työsuhteet olivat pitkiä ja yhtenäisiä, matalasti koulutetuille riitti yleensä jotain työtä, ja avioliitot kestivät kuolemaan asti. Nykyisessä, tietystä mielessä rikkonaisemmassa yhteiskunnassa, haasteisiin ei kaikilta osin pystytä vastaamaan.

Velkasummia ja vastaajien tuloja tarkastelemalla ylivelkaantuminen vaikuttaa poikkeuksellisen suurten lainojen sijasta linkittyvän ensisijaisesti poikkeuksellisen pieniin tuloihin. Pienituloiselle pienemmätkin velanhoitokulut voivat muodostaa ylipääsemättömän esteen ja johtaa ylivelkaantumiseen. Asuntolainojen ja muiden lainojen, suurimmaksi osaksi oletettavasti kulutusluottojen, määrät ovat olleet kasvussa ja markkinoille on tullut lisäksi erilaisia pikalainoja tarjoavia yrityksiä, joiden toimintaa on pyritty lainsäädännönkin keinoin suitsimaan. Samanaikaisesti ystäviltä ja sukulaisilta lainaaminen on harvinaistunut. Velkaantuminen on aikaisempaa formaalimpaa.

Keinoina liiallisen velkaantumisen hallitsemiseen on ehdotettu muun muassa positiivisen luottorekisterin käyttöönottoa myös Suomessa. Monissa muissa Euroopan maissa positiivinen luottorekisteri on jo käytössä. Positiivisessa luottorekisterissä luottotietojen tarkastuksen yhteydessä luottoa myöntämässä oleva taho saa pelkkien maksuhäiriömerkintöjen lisäksi tietoonsa sen, mitä muita luottoja tai maksusopimuksia luottoa hakevalla on ennestään rasitteenaan. Näin voidaan pienentää riskiä, että henkilö ottaa vastatakseen liian raskaista veloista jo ennen kuin maksuhäiriöitä tai muita ongelmia ilmenee. Hallitus on myös selvittämässä pikavippien mainonnan täyskieltoa osana pikalainojen regulaation tiukentamista.

Ylivelkaantuneiden kokema taloudellinen sekä sosiaalinen hyvinvointi on selvästi verrokkiryhmää alemmalla tasolla. Ylivelkaantuneisuuden yhteys selvästi alentuneeseen elämänlaatuun on peruste sille, miksi yhteiskunnan tasolla on syytä kiinnittää huomiota velkaongelmien ehkäisyyn sekä ongelmiin joutuneiden auttamiseen. Todennäköisesti ylivelkaantuminen vaikuttaa esimerkiksi sosiaaliseen hyvinvointiin ”mutkan kautta”; aikaisempi tutkimus on havainnut köyhyyden kokemisen vaikuttavan negatiivisesti tyytyväisyyteen elämään. Aineiston ylivelkaantuneiden käytettävissä olevat kuukausitulot olivat selvästi muuta väestöä alhaisemmalla tasolla. Taloudellisten resurssien puute on tässä yhdistävä tekijä, joka todennäköisesti johtaa myös muun elämänlaadun heikentymiseen. On erikoista, että vaikka aikaisempaa useampi vastaaja oli ilmoittanut rahojensa

loppuvan jo ennen palkan- tai etuudenmaksupäivää, silti aikaisempaa harvempi koki olevansa köyhä. Kyseessä voi olla sama ilmiö, kuin missä kyselytutkimuksissa suhteetoman suuri osa suomalaisista sijoittaa itsensä keskiluokkaan, riippumatta heidän objektiivisesta asemastaan yhteiskunnassa. Suomalaisessa yhteiskunnassa on yhä hyve olla erottumatta joukosta, olipa sitten kyse ylivelkaantuneesta tai arkkipiispasta.

Ylivelkaantuneiden oman kertoman perusteella velkojen kanssa ongelmiin ajautuneiden joukossa on sekä yhteiskuntaa syypäänä pitäviä, että velkaantuneen omaa vastuuta korostavia yksilöitä. Monen vastauksissa painotettiin selviytymistä ja sinnittelyä, toisten ilmaistessa epäuskoa siihen, kauanko tilannetta vielä jaksaisi.

Tässä tutkielmassa ei voitu käsitellä erityisryhmistä esimerkiksi pelivelkaisten ja -riippuvaisten velkaantuneisuutta. Aiheesta on olemassa jonkin verran selvityksiä, mutta aihe on noussut keskusteluun esimerkiksi Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen rahapeliautomaattien sijoittelua koskeneen selvityksen (ks. Yhteiskuntapolitiikka 3/2018) jälkeen. Peliongelmaisuus on ollut kauan tunnettu ilmiö, jonka aiheuttamasta tuhosta muun muassa peliriippuvaisten perhesuhteille on tehty myös viihteellisiä filmatisointeja. Koska Suomi on maa, jossa rahapelejä pelataan hyvin paljon, olisi lisätutkimus tämän osalta tarpeellista. Haasteellista on myös kyselytutkimuksen isoksi ongelmaksi noussut vastausmäärien pienentyminen. Vastausmäärien laskua on pyritty loiventamaan kyselyitä lyhentämällä, mutta karsiminen rajoittaa aineiston käyttömahdollisuuksia. Tässä tutkielmassa ei voitu selvittää velanoton eikä velkasummien kehitystä enää vuoden 2010 jälkeen, sillä niitä koskevat kysymykset ei viimeisellä kierroksella enää kysytty.

Kokonaisuutena ylivelkaantuminen näyttäytyy tutkielman perusteella koskettavan niitä väestöryhmiä, joiden on aikaisemmankin tutkimuksen perusteella tiedetty useammin kohtaavan toimeentulo-ongelmia. Tälläkin mittarilla taloudellinen ja sosiaalinen huonous näyttävätkin siis kasautuvan. Ensimmäisessä vaiheessa ylivelkaantumista voitaisiin ennaltaehkäistä panostamalla näiden tunnettujen riskiryhmien, kuten yksinhuoltajien sekä työttömien, toimeentuloon. Varmistamalla että heidän toimeentulonsa on riittävällä tasolla ehkäistäisiin osittain velan ottamisen tarvetta ja tuettaisiin heidän mahdollisuuksiaan osallistua yhteiskuntaelämään normaalisti. Tällä voisi olla suurikin vai-

kutus ylivelkaantumisen vähentämiseen, sillä ylivelkaantuminen vaikuttaa ensisijaisesti liittyvän alhaisiin tuloihin, ei niinkään suuriin velkoihin.

Ehdotettu positiivisen luottorekisterin käyttöönotto luultavasti myös ehkäisisi tilanteita, joissa velkaa otetaan vähä kerrallaan enemmän kuin mitä maksukyky tosiasiallisesti sallisi. Odottamattomien elämänmuutosten aiheuttamia ongelmia ei positiivinen luottorekisterikään ehkäisisi. Jo ongelmiin joutuneiden velallisten auttamisessa velkaneuvonnan sekä sosiaalisen luotonuksen käytön laajentaminen olisivat tehokkaita tapoja mahdollistaa ylivelkaantuneelle uusi alku ilman musertavaa velkataakkaa.

LÄHTEET

Adler, Moshe (2010) *Economics for the Rest of Us: Debunking the Science That Makes Life Dismal*. New York: The New Press

Ahponen, Pirkkoliisa (1982) Elämäntavan muutos muuttaa kulutustapoja. *Kuluttajatieto* 1/1982.

Allardt, Erik (1976) *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Werner Söderström: Porvoo.

Beck, Ulrich (1990) *Riskiyhteiskunnan vastamyrryt*. Suom. Heikki Lempa. Tampere: Vastapaino.

Betti, Gianni & Dourmashkin, Neil & Rossi, Mariacristina & Yin, Ya Ping (2007) Consumer over-indebtedness in the EU: measurement and characteristics. *Journal of Economic Studies* 34:2, 136–156.

Blomgren, Jenni & Maunula, Nico & Hiilamo, Heikki (2014) Sairastuttaako velka?: 15 vuoden seurantatutkimus pitkäaikaisesti ylivelkaantuneista. *Yhteiskuntapolitiikka* 79:3, 245–263.

Blyth, Mark (2013) *Talouskuri: Vaarallisen opin historia*. Suom. Hannu Laurila ja työryhmä. Tampere: Vastapaino.

Clavin, Patricia (2000) *The Great Depression in Europe, 1929–1939*. Lontoo: Macmillan Press.

Erola, Jani (1997) ”Täys roisto!”: Luottotietotoiminnan sosiaaliset haitat ja oikeuttamisen ongelmat Suomessa. Helsinki: STAKES. STAKES Raportteja 218.

Erola, Jani (2000) *Maksuhäiriöisyys laman jälkeisessä Suomessa*. Turku: Turun yliopisto, sosiologian laitos. Sosiologista keskustelua B 36.

Erola, Jani (2001) Maksuhäiriöisyys ja luottamusrakenteiden kriisi sosiaalisessa toiminnassa. *Sociologia* 38:3, 174–191.

Hagfors, Robert & Saari, Juho (2006) Sosiaalipolitiikka talous- ja rahaliitossa: Sosiaalimenot ja julkinen velkaantuminen 15 EU-maassa. Helsinki: Kela, tutkimusosasto. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 71.

Hiipakka, Elina (2016) Suomalaisten ylivelkaantuminen: Sosiodemografisten taustatekijöiden ja kulutuksen vaikutuksen tarkastelua. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.

Hirvilampi, Tuuli (2015) Kestävän hyvinvoinnin jäljillä: Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen. Helsinki: Kela. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136.

Hämeen-Anttila, Liisa (1989) Maksamismääräyshakemusten epäämisestä. Teoksessa Kimmo Pulkkinen & Kirsi Hyttinen & Liisa Hämeen-Anttila & Kaija Pihlantie: Maksamismääräykset velan perinnässä: Tutkimuksia päätöksistä, tiedoksiantomenettelystä ja hakemusten epäämisestä Helsingin raastuvanoikeudessa vuonna 1989. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 98, 67–88.

Hänninen, Jera & Hänninen, Jyri (2015) Suomalainen velkakirja: Ihmisten elämä velkaantuvassa maassa. Helsinki: Into Kustannus.

Iivari, Juhani & Mälkiä, Sami (1999) ”Mitäs luulet motivaatiosta tehdä töitä?": Haastattelututkimus velkajärjestelystä karsiutuvista ja hylätyistä. Helsinki: STAKES. STAKES Raportteja 233.

Iivari, Juhani & Piirainen, Keijo & Siltaniemi, Aki (2000) Sosiaalinen luototus – toteutus ja ratkaisut: Sosiaalisen luototuksen evaluaatiotutkimuksen raportti I. Helsinki: STAKES. STAKES Raportteja 258.

Iivari, Juhani & Rastas, Merja (1996) Takuun varassa: Takuu-säätiö ylivelkaantuneiden auttajana. Helsinki: STAKES. STAKES Raportteja 188.

Isola, Anna-Maria & Suominen, Esa (2016) Suomalainen köyhyys. Helsinki: Into Kustannus.

Kaartinen, Risto & Lähteenmaa, Jaana (2006) Miten ja mihin nuoret käyttävät pikavippejä ja muita kulutusluottoja? Helsinki: Edita. KTM Rahoitetut tutkimukset 10/2006.

Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (1996) Kuka on köyhä?: Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Helsinki: STAKES. STAKES Tutkimuksia 65.

Kauppis-Heikki (1891) Kirottua työtä. Tampere: Pilot-kustannus.

Knoop, Todd A. (2010) Recessions and Depressions: Understanding Business Cycles. Santa Barbara: Praeger.

Kontula, Osmo (2013) Yhdessä vai erikseen? Tutkimus suomalaisten parisuhteiden vahvuuksista, ristiriidoista ja erojen syistä. Helsinki: Väestöliitto. Väestötutkimuslaitos – Katsauksia E 47/2013.

Koskinen, Seppo (1995) Ilmeisen kevytmielinen velkaantuminen. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja B 23.

Kärkkäinen, Tuulikki & Kärkkäinen, Matti (2013) Kiuruveden historia ja sen kirjoittaja Juho Pöksyläinen 1858–1939. Tuusula: Texthouse.

Lehtonen, Ilari (2016) Periytyvätkö velan vaikutukset?: Vanhempien ylivelkaantumisen yhteys lasten toimeentulotuen saamiseen. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitos.

Leskinen, Johanna (1990) Use of Consumer Credit in the Context of Consumers' Way of Life and Personal Situations. Helsinki: Helsingin yliopiston kodin taloustieteen laitos. Helsingin yliopiston kodin taloustieteen laitoksen julkaisuja 3/1990.

Leskinen, Johanna (1991) Suomalaisten kulutusluoton käyttö ja elämäntavat. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus. Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 8/1991.

Lähteenmaa, Jaana & Strand, Teija (2008) Pelin jälkeen: velkaa vai voittoja? Helsinki: STAKES.

Mutttilainen, Vesa (1991) Kohti luottoyhteiskuntaa: Henkilöluottojen yleistymisen yhteiskunnallinen, taloudellinen ja moraalinen tausta sekä kuluttajien velkaantuminen ja velkaongelmien nykytilanne Suomessa. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.

Mutttilainen, Vesa (1997) Velkajärjestely ja velkojat. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 149.

Mutttilainen, Vesa (2002) Luottoyhteiskunta: Kotitalouksien velkaongelmat ja niiden hallinnan muodonmuutos luottojen säännöstelystä velkojen järjestelyyn 1980- ja 1990-luvun Suomessa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Mutttilainen, Vesa (2004) Challenges in Measuring Debt Problems. Teoksessa Hushållens överskuldsättning i Norden: Rapport från ett samnordiskt forskningsseminarium om orsakerna till och konsekvenserna av nordiska konsumenters överskuldsättning. Kööpenhamina: Nordic Council of Ministers. TemaNord 2004:513.

Mutttilainen, Vesa (2007) Velkajärjestelyt tuomioistuimissa: Velalliset ja maksuohjelmat vuonna 2005. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 75.

Mutttilainen, Vesa & Reijo, Marie (2007) Kotitalouksien maksuvaikeudet 2002–2005. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Mutttilainen, Vesa & Valkama, Elisa (2003) Velkasovinto-ohjelman ensimmäinen vuosi: Havaintoja ohjelman sisällöstä, asiakkaiden asemasta ja lamavelkojen järjestelystä. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 56.

Numminen, Maaria (1994) Kadotettu kunnia: tutkimus ylivelkaantuneista. Turku: Turun yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.

Parker, Randall E. (2002) Reflections on the Great Depression. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Parpola, Antti & Kiljala, Jarmo (2005) Hyvä vai paha tieto?: Suomalaisen luottotietotoiminnan vaiheet. Helsinki: Suomen Asiakastieto.

Patomäki, Heikki (2013) Eurokriisin anatomia: mitä globalisaation jälkeen? Helsinki: Into Kustannus.

Pihlantie, Kaija (1989) Maksamismääräysten tiedoksiantomenettelystä. Teoksessa Kimmo Pulkkinen & Kirsi Hyttinen & Liisa Hämeen-Anttila & Kaija Pihlantie: Maksamismääräykset velan perinnässä: Tutkimuksia päätöksistä, tiedoksiantomenettelystä ja hakemusten epäämisestä Helsingin raastuvanoikeudessa vuonna 1989. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 98, 89–131.

Piskonen, Elina (2006) Helppoilla luotoilla umpikujaan: Tutkimus kulutusluotoilla ylivelkaantuneista Takuu-Säätiön asiakkaista. Helsinki: Helsingin yliopiston taloustieteen laitos. Selvityksiä nro 45.

Pulkkinen, Kimmo (1988) Maksuhäiriöt kasvavilla luottomarkkinoilla. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 91.

Pulkkinen, Kimmo (1990) Kuluttajien maksuhäiriöt ja velkojat: Yrityshaastatteluihin perustuva tutkimus. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 100.

Pulkkinen, Kimmo & Hyttinen, Kirsi (1989a) Lainhaku velan perinnässä: Tutkimus lainhakupäätöksistä Helsingissä 1980 ja 1988. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 95.

Pulkkinen, Kimmo & Hyttinen, Kirsi (1989b) Maksamismääräyspäätöksistä. Teoksessa Kimmo Pulkkinen & Kirsi Hyttinen & Liisa Hämeen-Anttila & Kaija Pihlantie: Maksamismääräykset velan perinnässä: Tutkimuksia päätöksistä, tiedoksiantomenettelystä ja hakemusten epäämisestä Helsingin raastuvanoikeudessa vuonna 1989. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 98, 1–66.

Puttonen, Vesa (2012) *Velka tikittää – hyödy siitä!* Helsinki: Aalto University Executive Education.

Pääskynen, Markku (2006) *Vihan päivä.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Raijas, Anu & Lehtinen, Anna-Riitta & Leskinen, Johanna (2010). Over-Indebtedness in the Finnish Consumer Society. *Journal of Consumer Policy* 33:3, 209–223.

Rantala, Kati & Tarkkala, Heta (2009) *Kotitalouksien velkaongelmien nykytila ja kehitys.* Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 91.

Rekonen, Seppo (2007) *Pikavipit: nopea tie onneen vai ahdinkoon.* Espoo: Suomen Rahatieto.

Ritakallio, Veli-Matti (1994) *Köyhyys Suomessa 1981–1990: Tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista.* Helsinki: STAKES. STAKES tutkimuksia 39.

Rowntree, B. Seebohm (1901) *Poverty: A Study of Town Life.* Lontoo: Macmillan and Co.

Saari, Juho (2016) *Suomalainen yksinäisyys.* Teoksessa Juho Saari (toim.) *Yksinäisten Suomi.* Helsinki: Gaudeamus. 33–51.

Salonen, Anne & Raisamo, Susanna (2015) *Suomalaisten rahapelaaminen 2015: Rahapelaaminen, rahapeliongelmat ja rahapelaamiseen liittyvät asenteet ja mielipiteet 15–74-vuotiailla.* Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL Raportti 16/2015.

Selin, Jani & Raisamo, Susanna & Heiskanen, Maria & Toikka, Arho (2018) *Onko hajasijoitettujen rahapeliautomaattien suhteellinen määrä suurempi sosioekonomisesti haavoittuvilla asuinalueilla? Yhteiskuntapolitiikka 3/2018.*

Tala, Jyrki & Pulkkinen, Kimmo & Juntila, Kristiina (1988) Kulutusluottojen käyttö ja maksuhäiriöt. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 89.

Timonen, Päivi (1992) Asuntovelalliset – riskistä kriisiin: Esitutkimus asuntovelkojen vuoksi maksuvaikeuksiin joutuneista kotitalouksista. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus. Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 2/1992.

Timonen, Päivi (1993) Maksuvaikeuksissa olevat asuntovelalliset. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus. Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 10/1993.

Townsend, Peter (1984) Why Are the Many Poor? Lontoo: The Fabian Society. Fabian Society No. 500.

Valkama, Elisa & Muttilainen, Vesa (2008) Maksuvaikeudet pikaluottomarkkinoilla. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 86.

Vitikka, Ida-Kaisa (2013) Nuorena hukkuneet: Ylivelkaantuminen nuorten kertomuksissa. Rovaniemi: Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

EU komissio (2008) Towards a common operational European definition of over-indebtedness. [online]. <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=762&langId=en>. Luettu 8.3.2018.

Eurostat (6.2.2018) General government gross debt – quarterly data. [online]. <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teina230&plugin=1>. Luettu 6.2.2018.

Finanssivalvonta (31.10.2017) Asuntoon ja lainaan liittyviä riskejä. [online]. http://www.finanssivalvonta.fi/fi/Finanssiasiakas/Tuotteita/Lainat/Asuntolainat/Riskit/Pages/Muita_riskeja.aspx. Luettu 4.7.2018.

Finanssivalvonta 1/02.08/2018: Finanssivalvonnan johtokunta alentaa enimmäisluototussuhdetta. [online]. http://www.finanssivalvonta.fi/fi/Valvonta/makrovakausvalvonta/paatoksenteko/Documents/2018_01/Makrovakausvalinepaatos_19032018.pdf. Luettu 4.7.2018.

Finlex (1.2.2010) Uusi pikavippilainsäädäntö voimaan helmikuun 2010 alusta. [online]. <http://finlex.fi/fi/uutiset/171>. Luettu 5.6.2018.

Hannula, Paula (2013) Luottomarkkinat muutoksessa. Helsinki: Kilpailu- ja kuluttajavirasto. [online]. http://takuu--saatio-fi-bin.directo.fi/@Bin/5ce77e5785620d14f8f0250480cd6064/1520429474/application/pdf/471094/Hannula_pikavippi_lakimuutokset_netti.pdf. Luettu 7.3.2018.

Kauppalehti (9.1.2015) Maksuhäiriöt kääntyivät laskuun, silti korkealla tasolla. [online]. <http://www.kauppalehti.fi/uutiset/maksuhairiot-kaantyyvat-laskuun--silti-korkealla-tasolla/aL56iAqs>. Luettu 17.3.2015.

Kauppalehti (11.8.2015) Maatiloja menee vasaran alle. [online]. <https://www.kauppalehti.fi/uutiset/maatiloja-menee-vasaran-alle/WACDkiHk>. Luettu 9.3.2018.

Kela (3.5.2018) Perustoimeentulotuen saajat. [online].
<https://tilastot.kela.fi/ibmcognos/cgi-bin/cognosisapi.dll>. Luettu 3.5.2018.

Kilpailu- ja kuluttajavirasto (13.1.2015) Tuomioistuimen vahvistama velkajärjestely. [online].
<https://www.kkv.fi/Tietoa-ja-ohjeita/Maksut-laskut-perinta/perinta/velkajarjestely/>. Luettu 5.7.2018.

Kuluttajaliitto (28.3.2018) Maksuhäiriömerkinnän vaikutukset. [online]
<http://www.kuluttajaliitto.fi/tietopankki/oman-talouden-hallinta/velkaantuminen-ja-maksuhairiot/maksuhairiomerkinna-vaikutukset/>. Luettu 28.3.2018.

Loukkola, Anna (2012) Lamavuonna 1992 tutkinnon suorittaneet työllistyivät huonosti. [online]. https://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-03-12_006.html. Luettu 5.7.2018.

Mela (5.7.2017) Maatalousyrittäjistä lähes puolet kokee väsymystä, stressiä vielä useampi. [online]. <https://www.mela.fi/fi/ajankohtaista/maatalousyrittajista-lahes-puolet-kokee-vasymysta-stressia-viela-useampi>. Luettu 5.7.2018.

Me-säätiö (22.3.2018) Suomessa on 65 941 syrjäytynyttä nuorta. [online]. <https://www.mesaatio.fi/ajankohtaista/uutiset/suomessa-on-65-941-syrjaytynyttä-nuorta/>. Luettu 5.7.2018.

MTV uutiset (17.4.2012) Perheen surmannut mies usein hauras ihminen. [online]. <https://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/perheen-surmannut-mies-usein-hauras-ihminen/1885306#gs.suoNgco>. Luettu 6.3.2018.

Nyholm, Sari (16.6.2017) Asumisen parissa toimivien näkemyksiä asiakkaiden talousvaikeuksista ja Takuusäätiön palveluista: Asunnottomuuden ennaltaehkäisyn toimenpiteohjelmassa toteutetun tarvekartoituksen tuloksia. [online]. https://www.takuusaatio.fi/sites/default/files/takuusaatio_kysely_asuminen_2017.pdf. Luettu 28.5.2018.

Suomen Asiakastieto (27.10.1997) Henkilöluottotietojen käytöstä. [online] <https://web.archive.org/web/19980514211250/http://www.asiakastieto.fi:80/puuttaa.htm>
1. Luettu 16.4.2018.

Suomen Asiakastieto (14.1.2014) Maksuhäiriöisten kuluttajien määrä lähenee laman jälkeistä ennätystä. [online]. http://www.asiakastieto.fi/web/fi/asiakastieto/ajankohtaista/-/asset_publisher/gxzzwXCm45vn/content/maksuhairioisten-kuluttajien-maara-lahenee-laman-jalkeista-ennatysta. Luettu 17.3.2015.

Suomen Asiakastieto (8.1.2018) Maksuhäiriötilastot. [online]. https://www.asiakastieto.fi/media/press_room/1/releases/maksuhairiotilastot-q1-q4-2017-kuluttajat.pdf. Luettu 8.3.2018.

Suomen Asiakastieto (2.7.2018) Maksuhäiriöissä jälleen uusi ennätys – nopeat korjauskeinot tarpeen. [online]. https://www.asiakastieto.fi/web/fi/asiakastieto-media/maksuhairioissa-jalleen-uusi-ennatys-nopeat-korjauskeinot-tarpeen.html?gclid=CjwKCAjwg_fZBRAoEiwAppvp-TGNEGxUPXA_3tq7lA-eTYhStdR3guGSZcDkfYobxVXYl0e4UbZORoCCEEQAvD_BwE. Luettu 5.7.2018.

Takuusäätiö (2017) Reilusti lainaa: Pienlainaa kehittämässä 2012–2017. [online]. https://www.takuusaatio.fi/sites/default/files/reilusti_lainaa_web.pdf. Luettu 28.5.2018.

Taloussanommat (13.8.2017) Yli 4 000 euron tulot, hulppea asunto ja kallis auto – tällainen voi olla ”rikas köyhä”. [online]. <https://www.is.fi/taloussanommat/oma-raha/art-2000005322912.html>. Luettu 28.5.2018.

Taloussanommat (3.6.2018) Pikavippien markkinointikiellolle laajaa tukea eduskunnassa. [online]. <https://www.is.fi/taloussanommat/art-2000005705382.html>. Luettu 3.6.2018.

Talousvaliokunnan mietintö 15/2012 vp: hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi kuluttajansuojalain 7 luvun, eräiden luotonantajien rekisteröinnistä annetun lain sekä korkolain 2 §:n muuttamisesta. [online].

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Documents/tavm_15+2012.pdf. Luettu 6.3.2018.

The Economist (2.9.2015) Betting the house: Which countries lose most money at gambling? [online]. <https://www.economist.com/graphic-detail/2015/09/02/betting-the-house>. Luettu 5.7.2018.

Tilastokeskus (3.6.2013) Suomalaisten velkaantuminen on eurooppalaista keskitasoa. [online]. http://www.stat.fi/artikkelit/2013/art_2013-03-11_009.html?s=6. Luettu 17.3.2015.

Tilastokeskus (3.2.2018) Asuntokunta muuttujina Alue, Asuntokunnan koko, Hallintaperuste, Tiedot ja Vuosi. [online]. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__asu__asas/statfin_asas_pxt_005.px/table/tableViewLayout2/?rxid=5a2dbb21-0ed2-44d4-a11c-a097ecc8a41a. Luettu 3.2.2018.

Tilastokeskus (6.2.2018) Asuntokunta muuttujina alue, asuntokunnan koko, hallintaperuste tiedot ja vuosi. [online]. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__asu__asas/statfin_asas_pxt_005.px/table/tableViewLayout2/?rxid=8eb1706a-5640-4556-98e8-2751d442f7b2. Luettu 6.2.2018.

Tilastokeskus (2.3.2018) Kolmannes pienituloisista on nuoria aikuisia. [online]. http://www.stat.fi/til/tjt/2016/01/tjt_2016_01_2018-03-02_tie_001_fi.html. Luettu 3.5.2018.

Tilastokeskus (2.5.2018) Vanhojen osakeasuntojen hintaindeksit, 2005=100, vuosittain, 1988–2017. [online]. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__asu__ashi__vv/statfin_ashi_pxt_112u.px/?rxid=86700bbb-bc68-4c59-99a7-5c9a42347835. Luettu 6.5.2018.

Tilastokeskus (3.6.2018) Asuntokuntien velat viitehenkilön iän mukaan maakunnittain 2002–2016, vuoden 2016 rahassa. [online].

http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__tul__velk/statfin_velk_pxt_001.px/table/tableViewLayout2/?rxid=cceec928-a2f5-49d2-8f85-dba3677b55dc. Luettu 3.6.2018.

Tulli (30.11.2017) Kuvioita Suomen ulkomaankaupasta 2017. [online]. <http://tulli.fi/documents/2912305/3439475/Kuvioita%20ulkomaankaupasta%20v.%202017/89928061-6642-4a08-9a10-0e4896896d92?version=1.6>. Luettu 6.2.2018.

US Debt Clock.org (3.2.2018) US National Debt. [online]. <http://www.usdebtclock.org/>. Luettu 3.2.2018.

Valtiokonttori, valtion velanhallinta (3.2.2018) Valtionvelka ja BKT. [online]. http://www.valtionvelka.fi/fi-FI/Tilastot/Valtionvelka/Valtionvelka_ja_BKT. Luettu 3.2.2018.

Veronmaksajat (21.12.2017) Asuntolainan korko. [online]. <https://www.veronmaksajat.fi/Asunto-ja-auto/Asuntolainan-korot/>. Luettu 21.5.2018.

Yle uutiset (20.10.2014) Maksuhäiriöt syntyvät maksamattomista sakoista ja terveyskeskusmaksuista. [online]. <https://yle.fi/uutiset/3-7537952>. Luettu 22.2.2016.

Yle uutiset (22.2.2016) Joka kuudes mies sekoilee taloutensa kanssa: ”Keski-ikäisille miehille pitäisi opettaa rahan- ja luotonkäyttöä”. [online]. <https://yle.fi/uutiset/3-8690129>. Luettu 22.2.2016.

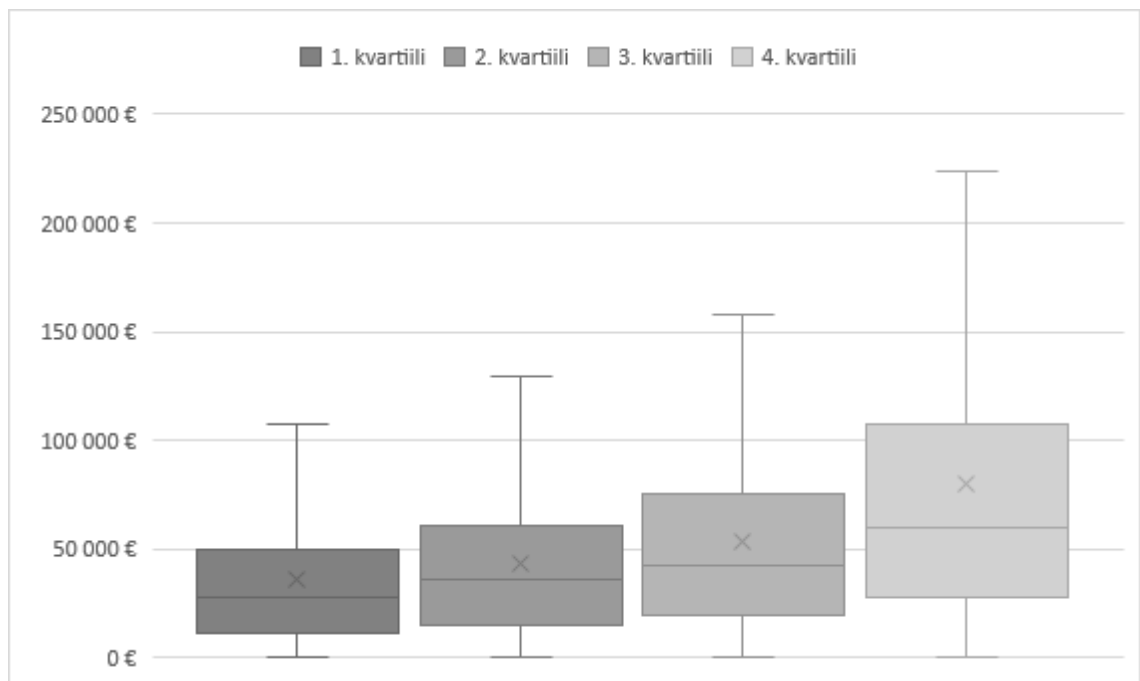
Yle uutiset (8.1.2018) Maksuhäiriöt kasautuvat samoille ihmisille – yhdellä on keskimäärin 15 merkintää. [online]. <https://yle.fi/uutiset/3-10011113>. Luettu 16.4.2018.

LIITTEET

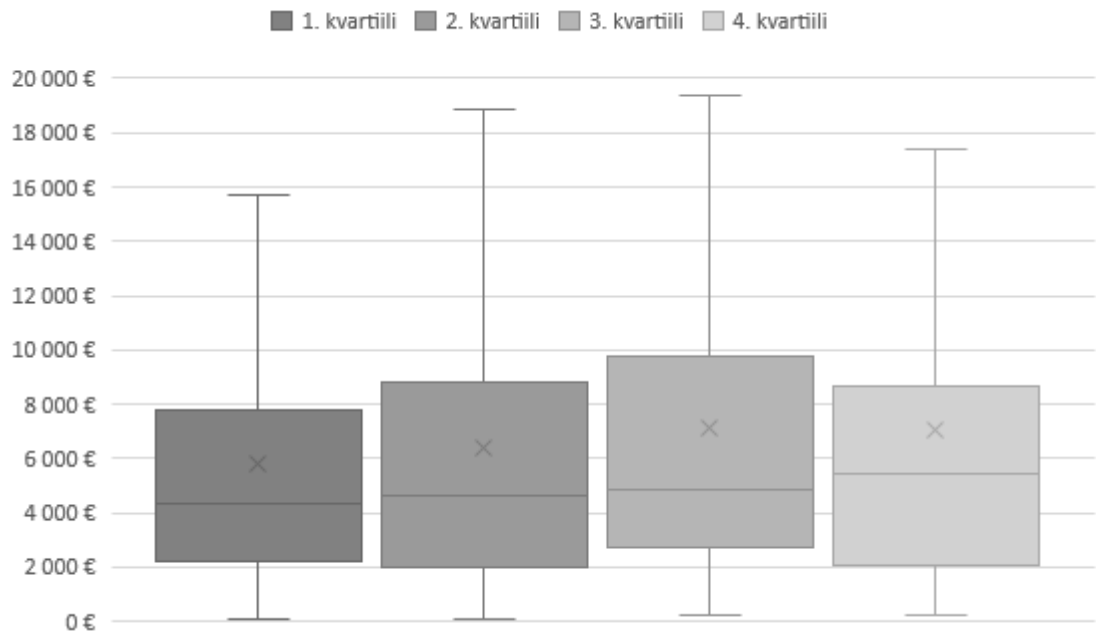
Taulukko 1: Velanhoitokulut, velkojen euromäärät sekä velallisten lukumäärä ja kuukausitulot vuosina 1995–2015.

				1995	2000		2005		2010		2015	
velanhoitokulut	kaikki ylivel- kaantuneet	ka	n = 300	687	n = 366	425	n = 264	453	n = 196	578	n = 215	773
		mediaani		523		252		238		480		700
	ilmoittaneet ylivelkaantuneet	ka	n = 300	918	n = 262	594	n = 197	608	n = 153	741	n = 200	831
		mediaani		733		475		510		600		700
	kaikki muut	ka		329	n = 1 668	286	n = 1 698	381	n = 1 673	436	n = 1 095	506
		mediaani		20		10		222		240		400
	ilmoittaneet muut	ka	n = 628	646	n = 839	568	n = 991	653	n = 956	764	n = 798	694
		mediaani		504		485		543		650		600
	asuntolaina	ylivelkaantuneet	ka	n = 219	50	n = 153	48 207	n = 112	75	n = 95	84	
mediaani				648		46		912		894		
muut		ka	n = 444	33	n = 540	38 768	n = 697	54	n = 693	70		
		mediaani		050		266		66		80		
		ka		934	n = 540	40 574	n = 697	031	n = 693	650		
mediaani		27		211		266		70		000		
opintolaina	ylivelkaantuneet	ka	n = 98	7 978	n = 100	6 098	n = 60	6 456	n = 32	8 759		
		mediaani		5 024		5 331		4 341		7 000		
	muut	ka	n = 220	7 539	n = 237	5 956	n = 185	5 627	n = 138	5 447		
		mediaani		5 756		4 555		3 799		4 000		
yrityslaina	ylivelkaantuneet	ka	n = 56	88	n = 40	100	n = 28	45	n = 14	81		
		mediaani		323		378		625		746		
	muut	ka	n = 79	41	n = 110	20 353	n = 116	21	n = 88	55		
		mediaani		863		41		706		000		
		ka		48	n = 110	55 017	n = 116	288	n = 88	68		
mediaani		386		21		19		21				
mediaani		978		15 992		536		500				
muu laina	ylivelkaantuneet	ka	n = 167	16	n = 170	16 391	n = 129	12	n = 109	20		
		mediaani		135		5 912		073		621		
	muut	ka	n = 281	11	n = 464	11 874	n = 521	16	n = 484	17		
		mediaani		286		7 754		10		10		
mediaani		6 280				853		000				
laina ystäviltä	ylivelkaantuneet	kyllä	220	51,8 %	210	51,2 %	189	57,3 %	132	58,9 %	146	52,3 %
		ei	205	48,2 %	200	48,8 %	141	42,7 %	92	41,1 %	133	47,7 %
	muut	kyllä	205	16,0 %	258	14,1 %	244	12,7 %	188	10,7 %	157	9,4 %
		ei	1 079	84,0 %	1 573	85,9 %	1 681	87,3 %	1 576	89,3 %	1 514	90,6 %
	ylivelkaantuneet	ka							n = 125	1 305		
		mediaani								700		
	muut	ka							n = 178	998		
		mediaani								500		
pikalaina	ylivelkaantuneet	kyllä							17,0 %			
		ei							38 %			

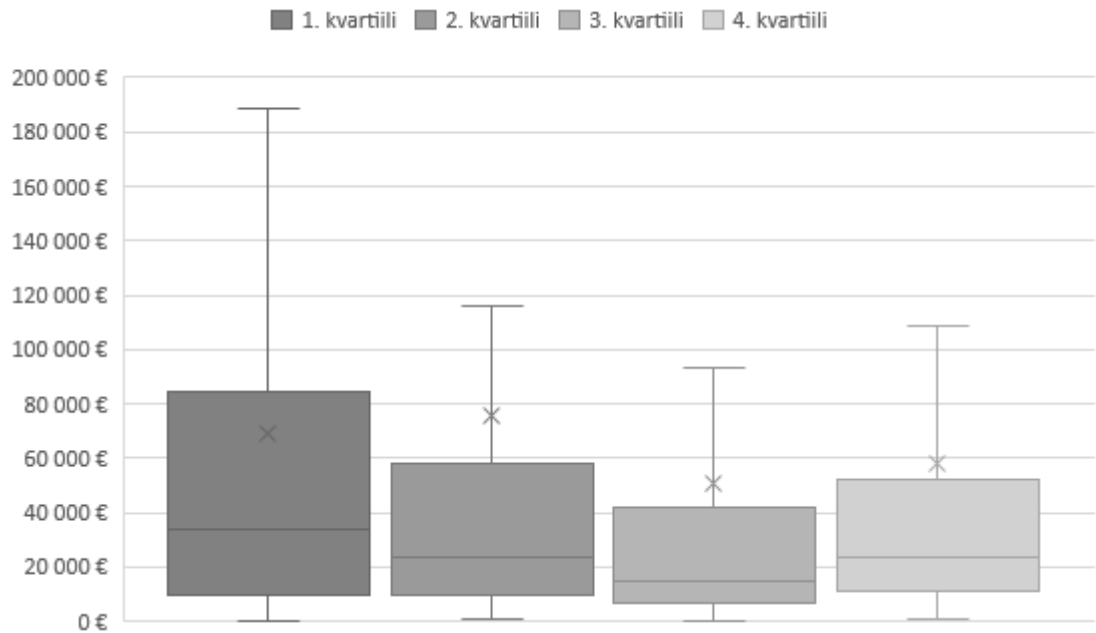
									83,0			
	muut	ei						186	%			
		kyllä						35	2,0 %			
									98,0			
	ylivelkaantuneet	ei						1 730	%			
		ka						n = 38	1 562			
		mediaani							750			
	muut	ka						n = 31	1 619			
		mediaani							600			
kuukausitulot	ylivelkaantuneet	ka	n = 400	1 623	n = 397	1 571	n = 299	1 667	n = 212	1 882	n = 267	2 746
		mediaani		1 570		1 468		1 443		1 689		2 300
	muut	ka	n = 1	218	n = 1	758	n = 1	785	n = 1	690	n = 1	613
		mediaani		1 991		1 997		2 496		3 014		3 483
				1 884						3 000		3 000

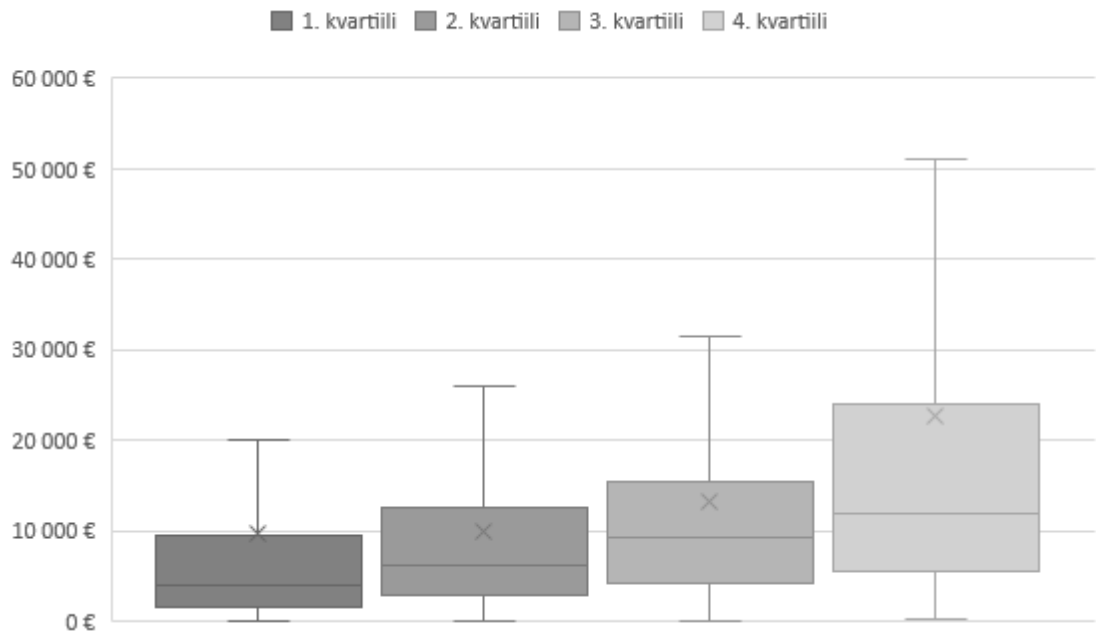
Kuvio 1: Asuntolainojen summan jakauma tulokvartileittain jaoteltuna kaikkina vuosina 1995–2010 yhteensä, €.

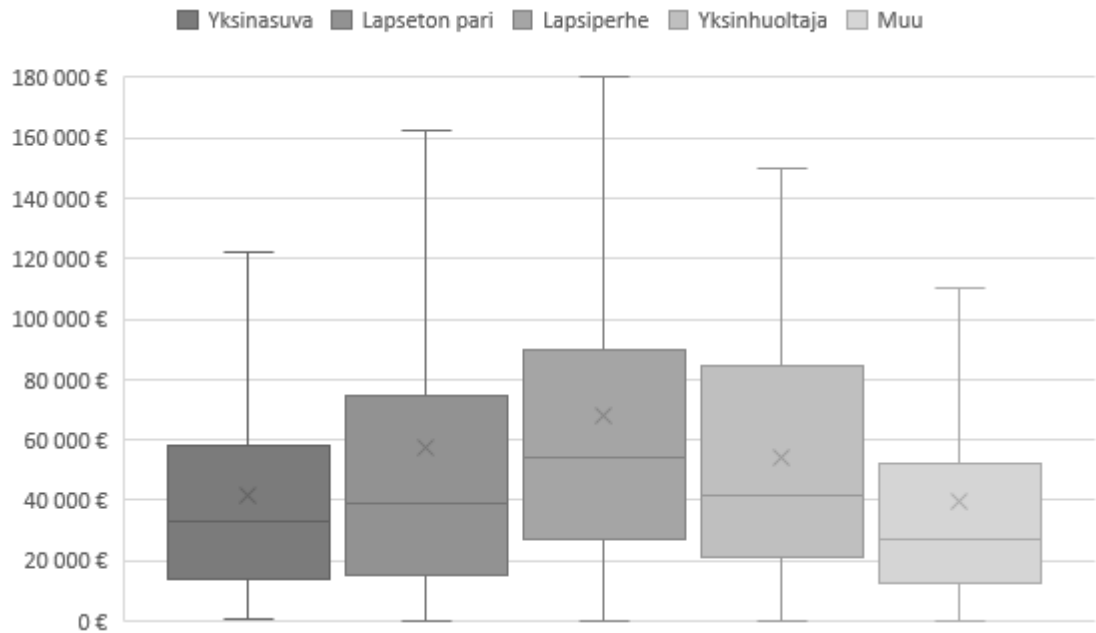
Kuvio 2: Opintolainojen summan jakauma tulokvartileittain jaoteltuna kaikkina vuosina 1995–2010 yhteensä, €.

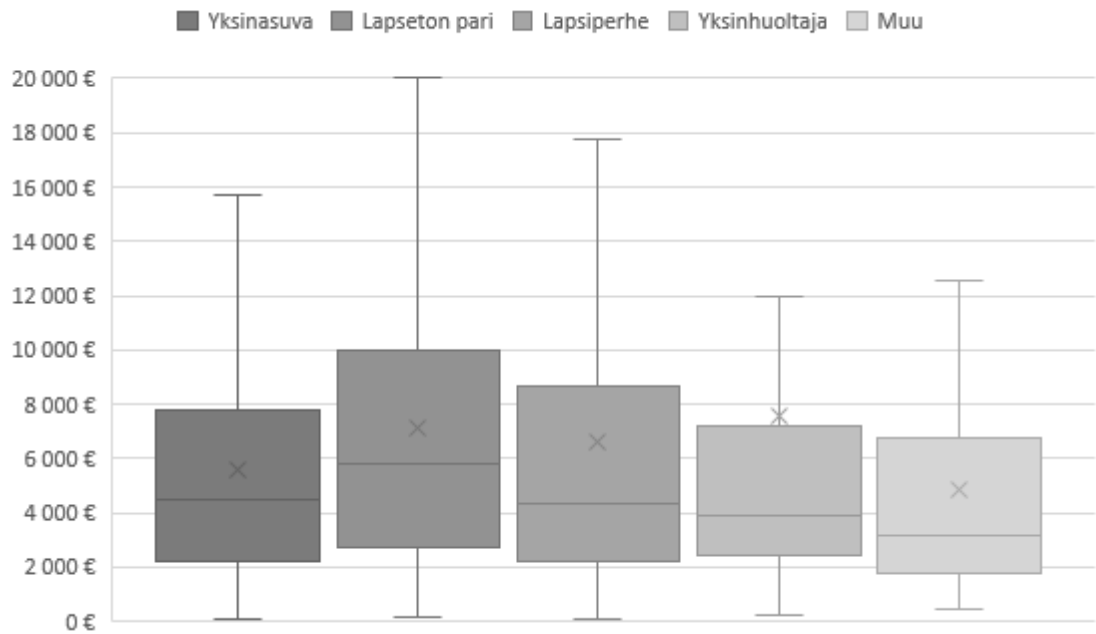
Kuvio 3: Yrityslainojen summan jakauma tulokvartileittain jaoteltuna kaikkina vuosina 1995–2010 yhteensä, €.

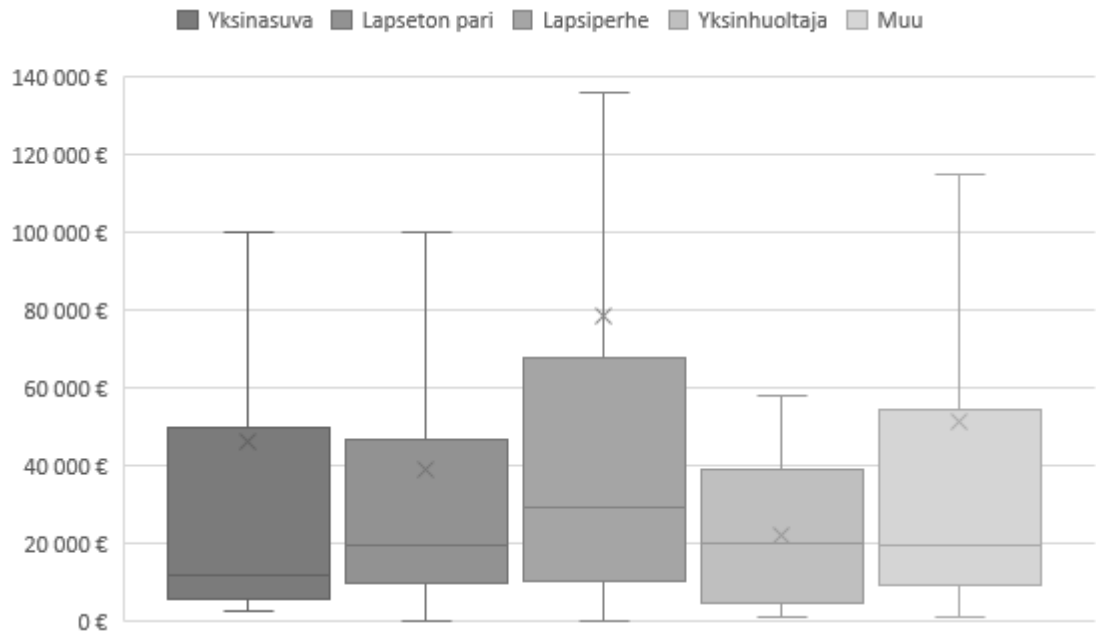
Kuvio 4: Muiden lainojen summan jakauma tulokvartileittain jaoteltuna kaikkina vuosina 1995–2010 yhteensä, €.

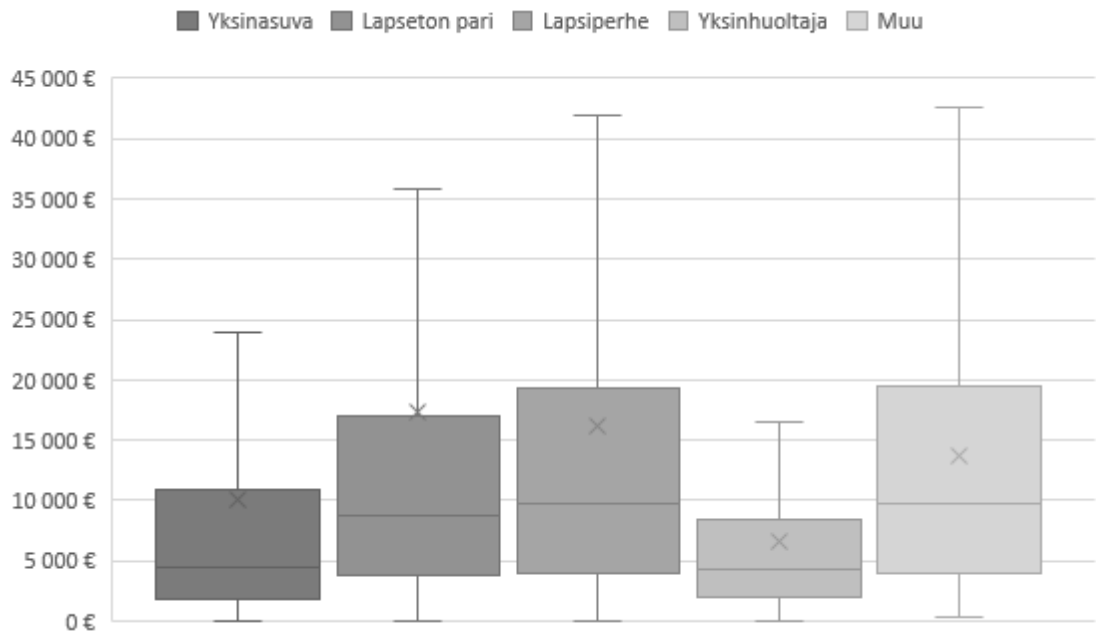
Kuvio 5: Asuntolainojen summan jakauma kotitaloustyypeittäin jaoteltuna kaikkina vuosina 1995–2010 yhteensä, €.

Kuvio 6: Opintolainojen summan jakauma kotitaloustyyppiäin jaoteltuna kaikkina vuosina 1995–2010 yhteensä, €.

Kuvio 7: Yrityslainojen summan jakauma kotitaloustyyppiäin jaoteltuna kaikkina vuosina 1995–2010 yhteensä, €.

Kuvio 8: Muiden lainojen summan jakauma kotitaloustyypeittäin jaoteltuna kaikkina vuosina 1995–2010 yhteensä, €.